

Tisztelt Olvasónk!

A 2014. év utolsó számaként most egy olyan Soproni Szemlét kapott a karácsonyfa alá, amelyben javarészt új szerzőkkel, s főképp a jelenünkkel foglalkozó írásokkal találkozhat.

Szerkesztői törekvéseink azonban csak részben nevezhetőek újszerűeknek, hiszen a Soproni Szemlében már a kezdetektől fogva szerepeltek olyan kisebb cikkek, tanulmányok, amelyek aktuális problémákat dolgoztak fel – látszólag ellentmondva a folyóirat hely-, művelődés- vagy kultúrtörténeti jellegének. Ám ne feledjük, hogy az idő múlása ezeket a munkákat is történeti forrássá változtatta. Néhány példával élve, már rögtön az első évfolyamokban a Fertő korabeli halászatát és vízrendezésének kérdését, Sopron idegenforgalmát, egyes demográfiai vagy településfejlesztési problémáit tárgyaló dolgozatok szerepeltek. Később a város műemlékvédelmi, építészeti vagy gazdasági kérdései talán nagyobb hangsúlyt kaptak, de a kortárs beszámolóknak néha-néha az egyetem is megjelent. Az az egyetem, amely a szerkesztőségben, szerkesztőbizottságban, valamint a szerzők között mindig is képviseltette magát, azonban a levéltárhoz és a múzeumhoz képest szerepvállalása meglehetősen szerénynek volt nevezhető.

E szám kimondott törekvése az, hogy nyissunk az egyetem felé, próbáljunk meg egy szűkebb, de reprezentatív metszetet adni az ott folyó munkákból. Ennek különös aktualitást ad a faipari kar megújulása, átnevezése, több cikk pedig a közgazdaságtudományi kart képviseli, az oktatóktól a doktorjelölteken át a hallgatókig. Szándékaink szerint a jövőben más karokat is szeretnénk felkérni, hogy kutatási eredményeikkel mutakozzanak be a Soproni Szemle hasábjain.

A Szerkesztőség

A történelmi Magyarország várostörténetére vonatkozó kutatásaimat a Bécsi Tudományegyetemen végeztem; a feldolgozás két részben jelent meg, három kötetben.¹ A harmadik rész, a városok tipológiája és struktúrája befejezetlenül, kéziratban maradt. Ebben összehasonlító adatokkal, kvantitatív megközelítésben, a városi és városias településeket térképezem fel, vizsgálva a városiasodás egyes szakaszait, s elkülönítve a településhálózaton belül az egyes várostípusokat. A módszert 2011-ben a Fővárosi Levéltárban magyarul ismertettem.² Ennek gyakorlati alkalmazását először Vas vármegyére dolgoztam ki.³ Jelen tanulmányban ugyanezen módszerrel Sopron vármegye arculatát rajzolom meg.

Vizsgálataimban a következő kérdésekre keresem a választ:

- Mely települések töltötték be városi szerepet a településhálózatban a meglévő három szabad királyi város mellett?
- Kimutatható-e ezek esetében az agrárjellegesen felüli városias jelleg, illetve mezővárosi besorolás?
- Milyen egyéb vonatkozásban ütöttek el környezetüktől?
- Melyek voltak a városiasodás főbb ismérvei a megyében?

Sopron vármegye természeti és népesedési viszonyainak áttekintése

Sopron vármegye nagyobbik, keleti fele a Kisalföld részeként sík vidék a Rábaközszel, míg a nyugati dombos felét az országhatár felé (Soproni-hegység, Rozália-hegység, Lánzséri-hegyek) az Alpok keleti nyúlványai uralják. Szigethegységnek számít a Lajta-hegység. A települések elhelyezkedését tekintve sem a falusűrűség, sem pedig a falunagyság szempontjából nem voltak meghatározóak sem a vármegye domborzati viszonyai, sem a folyóvizei, ellentétben például a Rába Vas megyei szerepével.

A vizsgált terület egyes járásai közötti földrajzi-közigazgatási hasonlóságok illetve eltérések áttekintéséhez az 1. táblázat adatai a mértékadóak. Összehasonlításképpen említendő, hogy a dunántúli vármegyékben a népesség növekedése a kiegyezés korában a következőképpen alakult: Baranya 15,6 %, Fejér 23,1 %, Győr 18,7 %, Komárom 39,9 %, Moson 17,7 %, Somogy 26,9 %, Sopron 19,2 %, Tolna 20,8 %, Vas 30,6 %, Veszp-

¹ *Ernő Deák*: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780–1918) I. rész Allgemeine Bestimmung der Städte und der städtischen Siedlungen. Wien 1979. II/1–2. rész Ausgewählte Materialien zum Städtewesen. Wien 1989.

² *Deák Ernő*: Magyar várostörténet 1780–1918. Összehasonlító módszerek alkalmazása a városfejlődés kutatásában. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv VIII. Budapest 2013, 249–268.

³ *Deák Ernő*: A városiasodás folyamatai a Dunántúlon különös tekintettel Vas vármegyére. Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára. Szombathely 2012, 61–75.

rém 13,6 %, Zala 39,3 %⁴. Népsűrűség tekintetében 1910-ben Baranya megyében (Pécs-
csel együtt) 68,9, Fejériben (Székesfehérvárral együtt) 60,71, Győr (Győrrel együtt)
88,85, Komárom (Komárommal együtt) 71,22, Moson 47,50, Somogy 54,83, Sopron
87,07 (Sopronnal együtt), Tolna 75,56, Vas 79,61, Veszprém 58,13, Zala 77,79 lélek
esett egy km²-re.⁵

Népsűrűség tekintetében 1900-ban 78,8, 1910-ben 87,07 személy esett egy km²-re;
Sopronban ellenben 259,5, illetve 263,0 volt az arány. Meg kell azonban jegyezni,
hogy Sopron megye a Dunántúlnak Győr után ugyan legsűrűbben lakott részét ké-
pezte, a 20. század első évtizedének népszaporulata azonban 1,49 %-kal a legalacso-
nyabb volt.⁶

A kiegyezést követő népességnövekedésnek köszönhetően 1869 és 1910 között
208.946-ról 249.109-re, illetve Sopron városával együtt 230.054-ről 280.706-ra emelke-
dett a népességszám. Ha csak a polgári népességet tekintjük, 1910-ig 40.163-mal, azaz
19,23 %-kal emelkedett a „vidéki” lakosság, Sopront is ide számítva a szaporulat
50.652 fő (22,02 %). Sopron város lakossága 21.108-ról 10.489-cel 31597-re emelkedett,
vagyis 49,69 %-os növekedés mutatható ki.⁷ Összehasonlításként emlékeztetünk arra,
hogy ugyanezen időszakban Magyarország lakossága 34,53 %-kal, a szomszédos Vas
megyéé 30,60 %-kal növekedett.⁸ Ezek az adatok önmagukban tanulságosak; feltűnő a
város és a „vidék” közötti eltérés, ami eleve a városba tömörülés jelenségét dombor-
ítja ki. Kismarton és Ruszt értékeit nem emeltük ki külön, azaz a „vidék”-hez sorol-
tuk őket, de különben is a megyei „vidéki” átlagtól alig mutattak eltérést, sőt,
19,18 %-kal, illetve 15,33 %-kal azon alul maradtak.

A laksűrűség 1910-ben a falusi települések esetében házanként 6,09, Sopront
hozzá véve 6,72 lakóban állapítható meg. A legalacsonyabb érték 5,32 lakóval a
Felsőpulyai járásban volt, a legmagasabb 6,55 lakóval a Kismartoniban; utóbbit a vá-
rosi mutatók, különösen Soproné magasán meghaladták.⁹ Az 1. táblázatban az is lát-
ható, hogy a nyugati rész volt a legsűrűbben lakott terület a Nagymartoni, Soproni já-
rásokkal, átlagos faluméretet véve rendkívül kicsi volt az érték a Csepregi és a
Felsőpulyai járásban, míg a Nagymartoni 1385,53-as értékével emelkedett ki.

A középérték modell – retrospektív, három időpontra

Módszerem – a kettős középérték modell – lényege, hogy először meghatározom a
vármegyei átlagnál nagyobb lélekszámú településeket (ezt jelölöm római I-gyel), majd
e településekből az újabb, második átlag meghatározása után leválogatom a középér-
téken felüli részét. II.a kategóriának jelölöm a városok nélküli számítás eredménye-

⁴ Volkszählung in den Ländern der ungarischen heiligen Krone im Jahre 1910, 6. Teil, Zusammenfassung der Endergebnisse. Ungarische Statistische Mitteilungen (a továbbiakban UStM), Neue Serie, Bd. 64, 6.

⁵ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények (a továbbiakban MSK), Új sorozat, 42. kötet, Budapest 1912, 25*.: Sopron vármegye 38–46. Ugyanitt, 25.

⁷ Az összesített adatok alapján kiszámított értékek. Ugyanitt, 768.

⁸ UStM, Neue Serie, Bd. 64, 6–7.

⁹ Az összesített adatok alapján kiszámított értékek. Ugyanitt, 46–47.

képpen kapott településeket, a II.b csoport pedig azokat jelzi, amelyek a városi értéket figyelembe véve is az átlag felettiek.

A történelmi, hét járásra – Csepregi, Csornai, Felsőpulyai, Kapuvári, Kismartoni, Nagymartoni, Soproni – beosztott, az 1910. évi népszámláláskor 233 településből (ebből három város) álló, 3256 km² területű, 283.510 fő lakosságú¹⁰ Sopron vármegye esetében a II.a érték 1.843,35 főnek, a II.b 2.206,10-nek felelt meg, e fölött a teljes településállomány ötödét találhatjuk meg.

Visszafelé haladva az időben nézzük meg a reformkorban működött Fényes Elek idevágó adatait, akinek Sopron megyét érintő felmérése 1841-ben jelent meg.¹¹ A már bemutatott módszer segítségével megállapítható, hogy a megye 188.684 lakosa 3 szabad királyi város, 40 mezőváros, 198 falu és 32 pusztá, illetve vár és majorság, összesen 273 település között oszlott meg. A pusztákat a községek közé sorolva,¹² s így a három várossal együtt 241-es osztót használva 782,92 fő átlageredményre jutunk. A II.a átlaga 1296,64 fő (23 település), a II.b érték pedig – tehát a városokkal együtt – 1454,09 fő (17 település). A mezővárosok száma ekkor 40 volt a megyében: a II.a kategóriában csupán három, a II.b kategóriában viszont 15 található, többségükben tehát nem ütötték meg a kiszámított átlagos településnagyságot.

Tovább visszalépve az időben a II. József féle összeíráshoz, a három szabad királyi városon kívül 236 települést találunk 1785-ben Sopron megye területén. A tényleges népesség száma a városok nélkül 142.882, velük együtt 158.847 volt. A II.a középértéke ekkor 1082,84 fő, a II.b-é pedig 1241,8. Ezeket a szinteket 25, illetve 15 település érte el. Az is látható, hogy Ruszt város 1055 tényleges lakosával még az alsóbb szintet sem ütötte meg. A II.b kategória 15 településéből 10, a II.a 10 településéből négy volt mezőváros, mikor is összesen 27 volt a megyében (2. táblázat) (1. ábra).

A laksűrűséget tekintve láthatjuk a folyamatos csökkenést a 2. táblázatban. 1910-ben Szany, Szil, Fertőszentmiklós, Somfalva, Kópháza és Füles kivételével 20 településben a megyei átlagon felüli értékek állapíthatók meg, tehát a mutató valamelyest városiasságra utal. Kivételként Szany (5,32) és Fertőszentmiklós (5,94) említhető, hiszen háromezren felüli lakosukkal a 6., illetve 7. helyet foglalták el a jelentős települések között, ugyanakkor értékeik nem érték el a megyei átlagot.

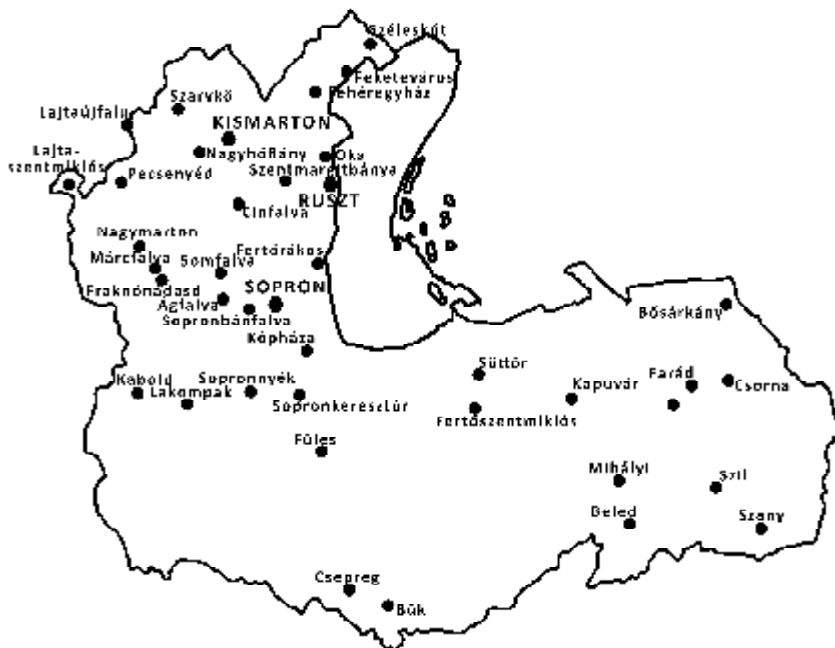
A 3. táblázattal a vizsgált időszak perspektivikus fejlődését mutatjuk be, rangsorolva a kettősátlag alapján kiemelt települések népességnövekedését, és pozícióváltásait. Az adatok összevetésekor megfigyelhetők azok a települések, amelyek minden időszakban a vármegyei kettősátlag feletti népességgel rendelkeztek, illetve beszélhetünk átrendeződésekről, feljövő és lehanyatló településekről. Előbbiek közé tartozik Fertőrákos, Sopronbánfalva, Somfalva, sőt Lajtaújfalu és Lajtaszentmiklós stb. Természetesen egyetlen, bár lényeges dinamikus tényező a települések perspektikus vizsgálá-

¹⁰ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények (a továbbiakban MStK), Új sorozat, 42. kötet, Budapest 1912, 25*; Sopron vármegye, 38–46.

¹¹ *Fényes Elek*: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 6 kötet, Pest 1837–1843. Sopron vármegye, I. kötet, 2., javított kiadás, Pest, 1841, 283–293. Az egyes lakóhelyek járásonként városok, mezővárosok, faluk és puszták szerint tagolva abc-sorrendben található meg; ehelyütt eltekintünk az oldalszámok megadásától.

¹² A II. József-féle összeírás mindössze egy, a Csér mellett Csér pusztát jegyezte külön, a kiegészés utáni, 1900., illetve 1910. évi népszámlálás pedig a külterületeket is valamely községen belül mutatta ki.

latában az egymáshoz való viszonyítás. Azon 15, illetve 26 helyet tartva szem előtt, amiket az 1910-i adatok alapján a II.b, illetve II.a kategóriába soroltunk, látványosan tükröződik a megye – mondhatnánk – egyenetlen fejlődése, hiszen az éppen említet-
 teken túlmenően összesen hat település, Csorna, Kapuvár, Csepre, Nagymarton,

1. ábra. Sopron vármegye középtérték-modelljében megjelenő települések a három vizsgálati időpont valamelyikében (1785, 1841, 1910), illetve a megye három városi rangú települése.

Sopronkeresztúr és Szany képezte azt a vezető csoportot, amely 1785–1910 között az esetenkénti változások ellenére megőrizte helyezését. Ezen belül is eltérő az 1785-ben 2. helyen szereplő Nagymarton, illetve Csepre fejlődése: miközben Nagymarton a 2. helyről a 4.-re csúszott le, Csepre éppenséggel a 7. helyről a 3.-ra emelkedett fel. Mindezek mellett kisebb ütemű fejlődésükkel, helyenként népességsökkenésükkel tűnnek ki az 1910-re a rangsorból kikerült települések, amelyek a táblázat alsó negyedében találhatók.

Érdekes megfigyelni, hogy mennyire volt intenzív a lakosság növekedése, és milyen arányokat öltött az egyes időszakokban. Ez annál is inkább fontos, mert érzékelhető például milyen fellendülést jelentett esetenként a beinduló iparosítás, illetve milyen mértékben lassult le azon települések fejlődése, amelyek nem tudtak felzárkózni, netán elkerülték őket a kiépülő vasútvonalak. A növekedés mutatóinak figyelembevételével 15, Sopronnal együtt 16 településnél állapítható meg 200 %-on felüli növekedés a vizsgált teljes időszakban, vagyis ezek népessége megkétszere-

zódott, sőt sok esetben többszörözött 1785–1910 között. Három fejlődési szakaszt megkülönböztetve – 1785–1841, 1841–1869 és 1869–1910 – a 15 településnél a növekedés súlypontja öt-öt különböző esetben az 1., illetve 2., négy egybeeséssel kilenc a 3. időszakra esett, tehát itt valószínűleg tetten érhető az iparosítás, a dualizmus kori fellendülés hatása.

A városfejlődés tényezői – a városiasság jegyei

A város és „vidék”, pontosabban falu, másként az urbánus és agrártelepülések között mintegy átmenetet képeztek a mezővárosok. Mint ismeretes, az 1871–1876 közötti, illetve a 1886. évi községrendezéssel megszűnt ez a közigazgatási-jogi besorolás, helyébe a felemelkedés jeleként (szerencsés esetben) a rendezett tanácsú város lépett.¹³ Ám a legtöbb – mivel rendeletileg szabályozták a vásártartás jogát –, vásáros helyként élt tovább a köztudatban, illetve így található meg az akkori kalendáriumokban is. A várostörténeti kutatásban sajátosság helyet tölt be a mezővárosok kérdése, amire ehelyütt nem térünk ki. Az viszont megfigyelhető, hogy Sopron megyében is „mezővárosi invázió” következett be, ugyanis az 1785. évi 27-ről a 19. század első felében 38-ra, majd 40-re ugrott fel számuk.

A városok között a 19. század végére kialakult egyfajta hierarchia, ami egyrészt az országos vásárok számával, másrészt a hetipiacok engedélyezésével hozható összefüggésbe. Néhány inkább jelentéktelennek mondható helyen megszűntek a vásárok, ugyanakkor például az 1854-ben járási székhellyé avatott Felsőpulyán¹⁴ nem csupán négy országos vásárt, hanem péntekre hetipiacot is engedélyeztek. Ebben a vonatkozásban beszédes Sopron város példája, ahol három naposra méretezték a hét országos vásárt, és hetente kétszer (kedden és pénteken) piac is volt. Ez mindenféleképpen rangsort mutat, hiszen Sopron mellett egyedül Kismartonváralján volt heti két piacnap. Egyébiránt az egész megyében tíz vásáros helyen tartottak hetipiacot, az országos vásárok száma pedig helyenként és általában, 2–4 között mozgott.¹⁵

A vizsgált időszak kezdetén (1785) a települések népességének jogi-társadalmi szerkezetére vonatkozóan mérvadó lehet a polgár rovatban feltüntetett férfiak száma,¹⁶ illetve aránya. A három város idevágó adatai a „vidéki” helységektől messzemenően eltérő mutatókkal szolgálnak (4. táblázat). Ezzel szemben a megye lakosságának mindössze 1,49 %-a volt polgár, ami jelentéktelen arány. Mégsem hagyhatók figyelmen kívül azok a helyek, ahol legalább tíz polgárt írtak össze. Az eredmények szereteágazóak, mégis kiolvasható belőlük bizonyos kedvezőbb jogi elbírálás. Ezek abban az esetben értékelhetők irányzatként, amennyiben a továbbiakban a vizs-

¹³ Deák Ernő: *Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780–1918)* I. rész Allgemeine Bestimmung der Städte und der städtischen Siedlungen. Wien 1979, 123–124. p.

¹⁴ Deák Ernő: *Oberpullendorf. Politischer Bezirk Oberpullendorf. Österreichisches Städtebuch, Deák Ernő (szerk.) Die Städte des Burgenlandes*, 2. átdolgozott és bővített kiadás, Wien 1996, 187-198, itt: 195.

¹⁵ Magyarországi Rendeletek Tára, Budapest 1892, 179. sz. rendelet.

¹⁶ Beszédes az eredeti meghatározás a *Bürger*; azaz polgár bejegyzésnél: *Bürger in Städten auch Professionisten auf dem Lande*. A városokban a polgárjoggal rendelkező férfiakat, a falun a kézműveseket számították ide.

gált időszak folyamán az átlagostól eltérő felemelkedésük állapítható meg. Érthetően, hogy az Alsó-Ausztria határán fekvő Felsőpéterfa férfilakossága közül 10,29 %-ot ütött meg a polgárok aránya. Ennél magasabb mértéket csupán Lorettom mezőváros ért el 15,62 %-kal, ami megközelíti a városok átlagát. Csak kiegészítésként említhető, hogy az egyébként búcsújáró helyen lévő szervita kolostor 17 egyházi személyt számlált. Ettől eltekintve valamennyi kiemelt helység polgárainak aránya meghaladta a megyei átlagot, igaz, szintén magyarázatot igényel, hogy a legnépesebb helységnek számító Csorna polgárai csupán az 1,66 %-ot érték el. A többi település aránya 1,98 % (Szarvók) 7,96 % (Nyék) között mozgott. A polgárok aránya szerint kiemelhető összesen 28 helység közül 16 mezővárosi rangot mutatott fel, vagyis az eseteknek több mint a fele. Ugyanakkor a 27 mezőváros közül 11-ben tízen alul maradt a polgárok száma. Nem árt megjegyezni, a lakosságszám, illetve az esetleges mezővárosi rang csak nagyon óvatosan tekinthető városias jegyekre valló ismérveknek.

Lorettommal kapcsolatosan merül fel az egyházi személyek nagyobb számú jelenléte egy-egy településen belül. Sopron megyében összesen hat helyen mutatott ki az összeírás nagyobb számú papot, így Lorettom mellett Csornán 8-at (premontrei kolostor, illetve prépostság), Fraknóváralján 12-t (szervita kolostor), Vimpácon 14-et, Bánfalván 15-öt (pálos kolostor), Kismartonváralján pedig 34-et (ferences kolostor). Mind Csornán, mind pedig a másik öt helyen tehát szerzetesekkel van dolgunk.

Úgyszintén figyelmet érdemel Sopron megyében a nagyszámú kisnemes egy-egy településen belül. Összesen 61 közbirtokossági települést írtak össze, köztük 48 volt azon falvak száma, ahol legalább tíz nemes számláltak a férfiak között. További 13 faluban átlagon felül volt a nemesek száma, azonban valamennyi földesúri fennhatóság alá tartozott. Az összesen 61 közbirtokossági (48), illetve földesúri hatóság alá tartozó (13) település a „vidéki” településeknek több mint egynegyedét, 25,85 %-át alkotta. Ez a figyelemre méltó jelenség külön vizsgálódás tárgyát képezhetné; jelen esetben csak azokra vagyunk tekintettel, amik egyúttal mezővárosi kiváltsággal is rendelkeztek, illetve átlagon felüli arányokat mutattak fel. Megállapítható azonban, hogy a legtöbb kisnemesi község lakossága inkább csak néhány száz főből tevődött össze.

A reformkori állapotokat tekintve a kiválasztott lakóhelyekről nem sokkal több tudható meg a már ismerttetett statisztikai adatoknál. Még a mezővárosok esetében is legfeljebb a parókiáról, kastélyról, várról szerezhetünk tudomást. A földrajzi leírások mindenekelőtt a föld minőségére és mezőgazdasági művelésre szorítkoznak, amikből a gabonafélék mellett mindenekelőtt a bortermelés domborodik ki. A kép annyira egységes, hogy lényegében az iparosítás előtti mozdulatlanságra lehet következtetni. A megye általános leírásánál a „Termékek” c. fejezetben a gabonafélék mellett említés van a dohányról, a gyümölcsök közt kiemelten szerepel a szőlőtermesztés. Az „állatok országából” az ökörhízalásról értesülhetünk a Répce mellékén, a juhtenyésztés inkább a nagybirtokon dívott, ellenben Széchenyi Istvánnak köszönhetően virágzásnak indult a selyembogár-tenyésztés. Az „ásványok országából” a brennbergi barnakőszén bőségével, ha nem is annyira országos minőségével tűnt ki.

Szorgalom, mesterség, gyárak dolgában az említett ökörhízaláson kívül nem sok újra lehet következtetni. „Közönséges kézműves nem csak a királyi és mezővárosok-

ban, hanem a nagyobb helységeken is elég van; de gyár az egész megyében kevés.” Egyedül Sopron emelkedik ki cukorfinomítójával, lúgsó- és hamuzsír-főzőjével, egy könyvnyomtatóval, 45 posztószövőszékekkel, sok késcsinálóval, fazekassal és tímárral. A gőzmalom a felvétel idején nem működött. Kismartonban bőrgyár és könyvnyomtató létezett; Nagyhöflányban ecet- és likörgyárról értesülünk; Nagycenken kocsigyár, Eszterházán pedig répacukorgyár találtak.¹⁷

Élénk kereskedést folytatott a megye Vas, Zala, Somogy, Baranya, Verőce, Tolna, Veszprém és Fejér megyével. Az ott felvásárolt marha és sertés a soproni vásárokon kelt el, vagy éppenséggel Ausztriában adták el. A gabonavásárlást Sárváron, Cellben, Pápán, néha Veszprémben eszközölték. A rábaköziek rozsukat a győri piacon kétszeresre cserélték be, ellenben a gabonavásár helye (hétfőn és pénteken) Sopron volt. Az ott felvásárolt gabonát Bécsújhely környékére szállították. Az egyébiránt híres borkereskedés a ruszti és soproni borokkal nem élte éppen virágkorát. A megye kereskedelmi központja Sopron, ahol 40 kereskedő hazai és külföldi termékekkel üzte mesterségét.¹⁸

„Országútjai igen jó karban tartatnak” állapította meg Fényes Elek, kiemelten a Széleskúton, Feketevároson, Sécen, Sopronon, Harkán, Nagybaromon, Kőszegen átvezető pozsonyi útra, a Nagyhöflányon, Vimpácon átvivő bécsi útra, a bécsújhelyi, a győri és a sárvári útra gondolva. A pozsonyi és a bécsi út egyben postaút is volt. A bécsújhelyi, illetve bécsi út mindamellet jelzi a határhelyzetet. Ennek megfelelően Sopronban, Lajtaújfaluban, Lajtapordányban, Vimpácon és Lajtaszentmiklóson harmincad-, azaz vámhivatalok bonyolították le a határforgalmat.¹⁹

A felhasznált forrásokra támaszkodva még egy tényezőre kell ügyelnünk, éspedig a zsidóság – mint nem agrárnépesség – jelenlétére. Fényes Elek öt zsidó községet emelt ki, ám valójában hét település említhető, ahol a lakosságnak legalább egytizedét tették ki a zsidók: Kismarton 845 (31,04 %), Kabold 716 (44,01 %), Keresztúr 1.007 (41,89 %), Nagymarton 1.465 (35,22 %), Beled 208 (10,63 %), Farád 194 (11,65 %) és Lakompak 753 (31,85 %) létszámú, illetve arányú zsidósággal. Beled, Farád és Lakompak kivételével a többi négy mezőváros volt, és – amint láttuk – valamennyi a jelentős települések közé tartozott.

Alább a középértékek alapján kiválasztott településeket a nem mezőgazdasági foglalkozási ágakra nézve vesszük vizsgálódás alá a 20. század elejének idevágó adatai tükrében. Előljáróban eligazításul álljanak itt Sopron vármegye összesítő mutatói. Dunántúli arányokban Sopron azon megyék közé tartozott, ahol 1900–1910 között 66,1 %-ról 62 %-ra csökkent az őstermeléshez sorolható foglalkozási csoportok aránya. A megyei átlag – Sopron város nélkül – 69,1 %, illetve 62,1 %-ot tett ki. Sopron tehát dunántúli viszonylatban a legalacsonyabb szintet ütötte meg. Ennél jelentősebbek a többi foglalkozási csoportok mutatói: az ipar, kereskedelem és hitelügy, valamint a közlekedés a Dunántúlon összevontan 19,5 (1900), illetve 23,5 %-ot (1910) ért el, ezzel

¹⁷ *Fényes Elek*: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja, Sopron vármegye, I. kötet, 2., javított kiadás, Pest 1841, 250–251.

¹⁸ Ugyanitt, 251–252.

¹⁹ Ugyanitt, 252.

szemben Sopron megyében 24,7 %, illetve 28,4 % volt az arány, ezzel is élen járt egész Dunántúlon, szintén Sopron városa nélkül (5. táblázat).²⁰

A három város adatai szemléltetőbbek részletesebb felbontásban: Kismarton: közszolgálat 9,86 %, napszámos, cseléd 9,60 %, összesen 19,46 %; véderő 5,53 %, Ruszt: közszolgálat 2,80 %, házicseléd 4,04 %, összesen 6,84 %. Sopron: bányászat 5,01 %, közszolgálat 10,81 %, napszámos, cseléd 7,20 %, az előző két csoport együttvéve 18,01 %; véderő 8,09 %.²¹

Az írás és olvasás képességében a megyei átlag 74,19 % volt Sopron nélkül, Sopronnal 75,66 %. E mutatók alapján kiemelten kellene kezelniük valamennyi települést, ahol a hat éven felüli népességen belül a 74, illetve 75 %-ot meghaladta az írni-olvasni tudók aránya. Mindez mégis egyetlen mutató, és éppen a megyei magas százalékarány miatt nem vall városias jellegre, hanem inkább, s nem egy esetben, a népesség számától független pallérozottságra. Ezek közül kiemelkednek – Ruszttal élükön – a Fertő környéki bortermelő községek, ami persze nem jelentett kizárólagosságot. Ugyanakkor éppenséggel a három legnépesebb település, Csorna, Kapuvár és Csepreg átlagon aluli értékeket mutatott.

A 6. táblázat adatai alapján kísérjük figyelemmel az ipari vállalatok számát 1910-ben. A Dunántúlon 1900–1910 között 83.335-ről 88.909-ra emelkedett a vállalatok száma, ami 7,98 %-os növekedésnek felel meg. Sopron vármegyében – Sopron városa nélkül – az 1900. évi 6.908 vállalattal szemben 7.120-at mutattak ki 1910-ben (3,07 %), ezzel szemben Sopronban tíz év alatt 1.298-ról 1.234-re csökkent a vállalatok száma (– 4,93 %). Ez természetesen nem jelenti egyben a foglalkoztatottak számának csökkenését. A dunántúli megyék közül Sopron megye, ha nem is kullogott utolsó helyen, csupán Vas és Veszprém megyét előzte meg.

A 6. táblázathoz csatolható a húsznál több személyt foglalkoztató vállalatok, üzemek, gyárak felsorakoztatása, mindjárt azzal a megjegyzéssel, hogy ezek túlnyomórészt a kiemelt helységekben voltak találhatóak. Az összesen 38 nagyvállalat közül Lajtaújfaluban volt az egyetlen 1.320 személyt foglalkoztató jutafonó- és szövőgyár, és ezt a tényt azzal a megjegyzéssel kell rögzíteni, hogy az utána következő két nagyvállalat, a büki 706, illetve a cinfalvi 503 személyt foglalkoztató cukorgyár volt. A két említettel együtt összesen öt cukorgyár működött, éspedig Felsőszéplán (450), Nagycenkén (314) és Petőházán (144). Sopronban kizárólag a hozzá tartozó brennbergi szénbánya emelkedett ki 832 munkással. Az egész megyében a 38 nagyvállalat összesen 5.142 munkást, Sopron városában 21 nagyvállalat 2.637 személyt foglalkoztatott. Sopronnal együtt 59 volt a nagyvállalatok száma összesen 7.779 munkással. Ruszton egyetlen ipari vállalat sem működött, de Kismartonban is csak három, 119 személynek adva munkát. A száznál több személyt foglalkoztató üzemek száma a megyében kilenc volt 3.880 munkással, Sopronban hat 1.940 munkással, vagyis 15 nagyüzemben összesen 5.820 személy dolgozott.²² Eltekintve a cukorgyáraktól, kizárólag Lajtaújfalu

²⁰ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. II rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. MStK, Új sorozat, 48. kötet, Budapest 1913 (30*). A községenkénti kimutatások 74–91.

²¹ Ugyanitt, 92.

²² Uo., 978–980.

és Lajtaszentmiklós minősíthető „ipartelepnek”, ebben az értelemben viszont Sopron megye csak mérsékelten mondható iparosított területnek.

Az infrastruktúrára vonatkozóan elsőként említhető a vasúti összeköttetés; Csepreg, Fertőrákos, Sopronbánfalva, Szarvók, Pecsényéd, Cinfalva, Füles kivételével 18 kiemelt településnek volt vasútállomása, Kópházát két vasútvonal is érintette. A vasúthálózatból elsőként az osztrák déli vasúthoz csatlakozó Sopron–Bécsújhelyi szakasz nyílt meg 1847-ben. Jóval a kiegyezés után, 1876-ban készült el a Győrt Sopronnal összekötő vonal, majd ennek meghosszabbításaként 1879-ben a Sopron–Lajtaújfalui szakasz. Osztrák oldalról a Wittmannsdorf–Sollenau–Ebenfurthi vonal megnyitását (1883) követően valósult meg az összeköttetés Lajtaújfalu és Ebenfurth között. Ezzel elkészült a GySEV Győrből induló, Sopronon áthaladó és Ebenfurthban végződő teljes vonala.²³ Mind ez, mind pedig a Sopron–bécsújhelyi vonal a Bécs felé tartó összeköttetést célozta meg. Az észak–déli összeköttetést biztosította az 1865-ben a forgalomnak átadott Sopron–nagykanizsai vasútvonal.²⁴ 1883-ban létesült a Kőszeg–szombathelyi RÉV,²⁵ ehhez csatlakozott a csak 1908-ban megnyílt Sopron–kőszegi vonal, mely a Felsőpulyai járást is bekapcsolta a vasúti forgalomba. Még később, 1913-ban nyitották meg a Sárvár–Répcévis–Felsőlászló, Büköt és Csepreget érintő szakaszt. Helyi vonalként említhető továbbá a Sopron–pozsonyi, a Szentmargitbányára Sércnél szárnyvonnallal csatlakozó vasút (1897), a Pápa–csornai a GySEV-hez vezető HÉV (1896), valamint a Fertővidéki Helyi Érdeklő Vasút, amely Szentmiklós–Eszterházán érintkezett a GySEV-vel és Nezsideren érte el a Sopron–Pozsonyi szárnyvonalat (1897).²⁶

24 településen volt postahivatal a századelőn, Somfalva és Fraknónádasd kivételével, Fertőrákoson, Sopronbánfalván, illetve a már említett Somfalván, Fraknónádasdon, Pecsényéden kívül a postához ugyanakkor táviró, valamint távbeszélő is csatlakozott. A megyei központi hivatalok a megyeszékhelyen összpontosultak, rajtuk kívül kell említeni a járási székhelyeket az ott berendezett hivatalokkal mint járásbírószág, telekkönyvi, illetve adóhivatal anyakönyvvezetéssel valamint csendőrőrssel. Utóbbiak nyilvánvalóan nem korlátozódtak a járási székhelyekre; a kisközségeket körjegyzőségekbe osztották be. Külön említést érdemel mint járási székhely Felsőpulya, amelyet 868 lakójával messze a megyei átlag alatt a kisközségek közé sorolták.²⁷

A településtípusok vizsgálatokoz ezúttal el kell tekintenünk az alaprajzok összehasonlításától, ellenben mérvadó az épületállomány összetételének feltüntetése, szín-

²³ Horváth Ferenc: A magyarországi vasúti pályák építése (1827–1875), in: Kovács László (főszerk.): Magyar vasúttörténet, 5 kötet, Budapest 1995–97, 1. kötet, 1995, 109–205, itt: 148. Lovas Gyula: A GySEV kialakulásának története, ugyanitt, 3. kötet, 1996, 169, 175; Locsmándi Szabolcs: Eine Lücke im Eisernen Vorhang der Raaberbahn 240–251, Vereinigung Burgenländischer Geographen – Institut für Internationale und Regionale Ökonomie, Fakultät für Wirtschaftswissenschaften, Universität Westungarn (Sopron) (kiad.): Geographisches Jahrbuch Burgenland 2009, 241.; Johann Németh: Aus der Geschichte der Raab–Oedenburg–Ebenfurt[h]er Eisenbahn / Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút, ugyanitt (220–239), itt: 221–224.

²⁴ Horváth Ferenc i.m. 160.

²⁵ Tisza István: A magyar állami, magán- és helyiérdeklő vasúttársaságok fejlődése 1876 és 1900 között, in: Magyar vasúttörténet, 2. kötet, Budapest 1996, 55–112., itt: 79.

²⁶ Tisza István: A magyar állami, magán- és helyiérdeklő vasúttársaságok fejlődése 1876 és 1900 között, ugyanitt, 101., 105.

²⁷ A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevtára 1913. Budapest 1913, Sopron vármegye közigazgatási beosztását ld. a 22–25. oldalon, a községenkénti leírás abc-sorrendben található.

tén az 1910. évi statisztika tükrében (7. táblázat).²⁸ A „vidéki” lakóházak szintjeinek számáról sajnos nem állnak rendelkezésre adatok, így nem tudható meg, vajon hány emeletes ház állt a jelentősebb helyeken. Egyedül a három városról tudható meg, hogy 1900-ban Kismartonban a házak 82,24 %-a volt földszintes, 17,07 %-a egyemeletes, ezen túl három kétemeletes és egy ötemeletes épület állt. Ruszton 77,06 % volt földszintes, 22,35 % egyemeletes. Sopron épületeinek 80,85 %-át alkották a földszintes házak, 14,42 % volt egy- és 4,32 % kétemeletes, mindössze 3 háromemeletes épülettel.²⁹ Építőanyag dolgában nagyrészt a helyi adottságok voltak mérvadóak. A dombos-hegyes, erdős vidékeken inkább elterjedtebb volt a kő- vagy tégláépület (Nagymarton, Sopronkeresztúr, Fertőrákos, Lajtaújfalu, stb.), míg a síkvidéken még nagyszámban volt található vályogból vagy sárból épült ház (Csorna, Kapuvár, Csepreg, Fertőszentmiklós). A szilárd építkezésből viszont egyben lehet következtetni a népességnövekedésre, illetve fordítva: az erősebben fejlődő községekben (Lajtaújfalu, Szarvkő, Cinfalva) már kőből, illetve téglából épültek az új házak, amik feltehetően tágasabbak is voltak a régi – szoba-konyha-kamrából álló – épületekhez képest (7. táblázat).

A települések pontozásos osztályozása

Összefoglalásképpen pontozással értékeltem az eddig vizsgált településeket. Az 1910 körüli állapotokat tükröző tíz pont együtthatói a következők: 1. rangsorolás (elhelyezkedés 1785–1910 között), 2. népességszám (mutató: 1.843,35 – 2.206,10), 3. növekedés 1785–1910 között (mutató: 1785 100 %), 4. népsűrűség (mutató: 87,07), 5. laksűrűség (mutató: 6,09 – 6,72, azaz vidék Sopron nélkül, illetve Sopronnal), 6. négy foglalkozási ágat (ipar, kereskedelem, hitelügy és közlekedés) összefogó közös százalékarányok (mutató: 24,7 - 28,4 Sopron nélkül, illetve Sopronnal), 7. ipari vállalatok a munkaerő számával (százon felüli értékkel), 8. írásbeliség (mutató: 74,19 – 75,30 % Sopron nélkül, illetve Sopronnal), 9. lakóházak (a kő-, illetve tégláépületek aránya (mutató: 50 %-on felül), 10. központi hely (város, járási székhely).

A dinamikus tényezőt véve alapul – ezúttal nem lépve túl a 2000-es népességhárt – az eddig kimutatott és tárgyalt települések rangsorolásakor négy szempont szerint osztályozhatók az egyes helységek:

1. Fejlődésük folyamatosságról tanúskodik, azaz a tárgyalt korszakon belül nem vagy alig változott helyzetük. Ide sorolható mindenekelőtt Csorna és Kapuvár, de Nagymarton is, habár a kiegyezés korában valamelyest lemaradt az őt túlszárnyaló Csepreg mögött, emez viszont a 7. helyről a 3.-ba küzdötte fel magát, ezért Csepreg is ebbe a kategóriába tartozik.
2. Öt település éspedig Szany, Szil, Beled, Szarvkő és Szentmargitbánya részben lemaradtak.

²⁸ MStK, Új sorozat, 42, kötet, 38–47. Az egyes községeknél ld. a Lakóházak rovatot.

²⁹ Deák Ernő: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780–1918) II/1–II/2 Ausgewählte Materialien zum Städtewesen. Wien 1989. Kismarton: 42., Ruszt: 66, Sopron: 73.

3. Átmeneti lecsúszás után a folyamatosság, de a kiegyezés korában az emelkedés jegyében említhető az 1910-ben 5. helyen jegyzett Sopronkeresztúr. A besorolás végén a 21. helyről a 19.-re került Pecsényéd és a bár valamelyest a kétezres határon alulra jutó Farád, a 23. helyről a 20.-ra került emelkedéssel szintén folyamatosságról, állandóságról tanúskodnak.
4. Tíz település fokozódó jelentőségét igazolja a szinte ugrásszerű növekedés, aminek következtében egyesek a sor végéről kerültek 1910-re az első tizenöt közé.

Amennyiben általánosítunk, a legnagyobb, mintegy Sopron megyére jellemző „városias” csoport hét településből tevődik össze, köztük a két legnépesebb nagyközséggel, Csornával és Kapuvárral, amik egyben járási székhelyek is voltak. Figyelemreméltó, hogy Cinfalva kivételével Pecsényéddel bezárólag valamennyinél érvényesíthető a „városküszöbnek” tekintett 2000-es lakosság szám. Bár a nagyságrendi rangsorolásban a 4. helyet foglalja el, a pontozás szerint Nagymarton tekinthető – nyilvánvalóan Kismarton, Ruszt és Sopron után – a vármegyében a városiasodás jegeit leginkább hordozó településének. A kiértékelésben nem tüntetjük fel külön az ötnél kevesebb pontszámot elért településeket, habár a négy pontot elért 3000 körüli, azon felüli lakosságuk száma alapján a közlekedés szempontjából kedvező fekvésű 7. Fertőszentmiklós, Sopron szomszédságában a 8. Fertőrákos, és a 11. helyezését Szil ténylegesen Sopron vármegye jelentős települései közé sorolható.

Földrajzi, illetve közigazgatási besorolásban 11 település a vármegye nyugati felében fekszik, pontosabban a Kismartoni, Nagymartoni, illetve Soproni járásban, hat pedig a keleti felében helyezkedett el és pedig a Csepregi, Csornai és Kismartoni járásban. Mindebből arra lehet következtetni, hogy – mindenekelőtt az Ausztria felé vezető főút- és vasútvonalak sávjában Bécsújhely és Bécs hatása érvényesült. Ezzel kapcsolatosan nem kerülhet meg a tömörülés (akkumuláció) kérdése: vajon volt-e a legjelentősebb településeknek, mindenekelőtt Sopronnak bizonyos vonzásköre? Erre első sorban azokban az esetekben következtethetünk, amikor a közelükben fekvő települések figyelemreméltó népességnövekedést mutattak a vizsgált időszakban. A 33.932 lelket számláló Sopron szomszédságában említeni kell Ágfalvát (1.922), Bánfalvát (2.789), Fertőrákost (2.980), Somfalvát (2.159) és Kópházát (1.855), öt falu, Kópházát kivéve mindegyiknek több mint megkétszereződött népessége 1785 – 1910 között. Bár ide lenne sorolható Balf is, de ennek fejlődése a gyógyfürdő, illetve szanatórium létesítésével, vagyis helyi forrásokból vett kedvező fordulatot 1900 után. Az említett öt település lakosságával Sopron és vonzásköre lélekszáma 45.637-re emelkedett 1910-ig. Ez a tény viszont azt igazolja, hogy Sopron mögött messze lemaradtak azok a jelentős települések is, amik nem vagy alig számíthatók központi helynek, így – kivéve a piacozást és a hivatalba járást – a népességnövekedés vonatkozásában nem volt vonzáskörük. Kivételt képez – és ez város mivoltából következik – Kismarton, a vele összeépült és átmenetileg egy községgé összevont (1.869) Alsó- (348) és Felsőkismartonhegygel (1.333), illetve Kismartonváraljával (164). Az 1648 óta szabad

királyi, majd pedig 1876 után rendezett tanácsú, 1910-ben 3.073 lelket számláló város „össztlakossága” így 4.918-ra tehető.

A vonzaskör tekintetében ellenpéldaként hozható fel Csepreg és a közelében fekvő Bük. Csepreg, bár járási székhely volt és több lakost is számlált Büknél, mégis az utóbbi mutatott dinamikusabb fejlődést, ami nem csupán a már említett három falu összecsatlolásának volt köszönhető, hanem annak a ténynek is, hogy míg Csepreg mellett elhaladt a Sopron–szombathelyi pályához csatlakozó mellékvonal, Bük külön álmóssal is rendelkezett az említett Sopron–szombathelyi főszakaszon. Amíg Csepregben egyetlen építkezési nagyvállalat létezett 34 dolgozóval, addig a büki cukorgyárban 706 személy dolgozott. Így mindkettő a saját helyi energiáira támaszkodott, anélkül, hogy különösebb vonzóerőt gyakoroltak volna egymásra.

A Felsőpulyai és a már ismertetett Kismartoni, Nagymartoni és Soproni járást kivéve a rangsorolt és kiértékelt jelentős helyek aránylag egyenletes, bár ritkább „elosztásban” sorakoztak a Csepregi, Csornai és Kapuvári járásban. Igaz, Csepreg mellett Bük zárkózott fel másodikként, a Csornai járásban Szany, Szil, a Kapuváriban Beled képviselte a kétezren felüli nagyságrendet, mindamelllett a járási székhelytől eléggé messze eső Sopron vármegye délkeleti felében.

A fentebb említett negyedik szempont kiegészítéséül kell kitérni Sopron vármegye kétségtelen legsajátságosabbnak mondható két ipartelepére, Lajtaújfalura és Lajtaszentmiklósrá. Az 1785. évi értékelés alapján mindkettő szinte legalulról – a 35., illetve 36. helyről – érte el 1910-ig a 10., illetve 15. helyet. Mind Lajtaújfalu, mind pedig Lajtaszentmiklós az osztrák határon feküdt, előbbi Ebenfurth tószomszédságában. Lajtaújfalu – mint a nevéből is kikövetkeztethető – új alapítás az elpusztult középkori Ungerdorf (Magyarfalu) helyén Szarvkő határában. 1647/48-ban mindössze három házból állt, 1656-ban 17 régebbi és 10 új házat számlált. Népességi adatait figyelve tulajdonképpen a kiegyezés korában indult be lendületes fejlődése, közelebről az 1879-ben megnyílt Sopron–ebenfurthi vasútvonal megnyitásával. 1889-ben helyezték üzembe az ezer dolgozót foglalkoztató jutafonó- és szövőgyárat, amely 1910-ben 1.320 munkással rendelkezett, ehhez jött még két 32, illetve 93 személyt foglalkoztató vegyészeti termék- és gyufagyár. Lajtaszentmiklós – középkori nevén Rőjtökör – ugyan átvészelte a közép- és koraiújkorai válsághelyzeteket, csakhogy 1785-ben mindössze 996 fő volt a tényleges népessége. Fellendülése ugyancsak az iparosításnak köszönhetően úgyszintén a kiegyezés korában következett be. Itt halad el a Sopron–bécsújhelyi vasút; 1910-ben három nagyvállalata üzemelt összesen 245 munkással, köztük kender-, len-, pamutszövővel (162), zsinór- és paszomány- (43), valamint gyufagyárral (40). Fekvésüknél fogva mindkettő feltehetően Ausztria felvevő piacaira támaszkodott. Lajtaújfalu esetében mindazonáltal bizonyos válságjelekkel kell számolni, ugyanis 1900-ban még működött szénbányája 330 munkással, jutafonó- és szövőgyára pedig 1.568 munkást foglalkoztatott.³⁰ Ennek megfelelően lakossága is – igaz, nem jelentős mértékben – 2.904-ről 2.859-re csökkent egy évtized alatt. A határhelyzetből kifolyó-

³⁰ A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. II. rész. A népesség foglalkozása községeként. MStK, Új sorozat, 2. kötet, Budapest 1904, 975–976. old.

lag az is hozzátartozott Lajtaújfalu arculatához, hogy 1900-ban 2.908 lakójából 1.223 (42,06 %), 1910-ben 968 (33,76 %) – feltételezhetően Alsó-Ausztriából – külföldi honos munkavállaló volt. Lajtaszentmiklós esetében nem annyira feltűnő, mégsem hanyagolható el a külföldiek jelenléte: 1900-ban 446 (19,03 %), 1910-ben 422 (17,15 %).³¹ Mindez azt bizonyítja, hogy Lajtaújfalu és Lajtaszentmiklós nem csupán földrajzi, de átvitt értelemben is két határeset, hiszen nem felelnek meg Sopron vármegye általános népesség- és településtörténeti sajátosságainak. Mindkettő meggyőzően bizonyítja a vasúti közlekedés és iparosítás közvetlen befolyását, amire hatással volt a határ túloldalán Bécsújhely és Bécs közelsége is.

A különböző együttthatók összevetésével végül is pontozással a következő rangsorolás állapítható meg az 1910. évi helyezés szerint:

- 8 pont: Nagymarton (4.), Lajtaújfalu (10.), Sopronbánfalva (12.)
- 7 pont: Bük (9.), Lajtaszentmiklós (15.)
- 6 pont: Csorna (1.), Kapuvár (5), Sopronkeresztúr (5), Beled (13.), Szarvkő (14.), Somfalva (16), Pecsényéd (19.)
- 5 pont: Csepreg (3.), Szany (6.), Fraknónádasd (18.), Cinfalva (21.), Ágfalva (23.)

Amennyiben városi, helyesebben városias jegyek alapján mérlegelünk, és a három város, tehát Kismarton, Ruszt és Sopron mellé további „központi helyeket” akarunk felsorakoztatni, úgy mindenekelőtt a járási székhelyek említhetők, nagyság- illetve pontozási sorrendben: Nagymarton, Csorna, Kapuvár és Csepreg. A két ipari központ, Lajtaújfalu és Lajtaszentmiklós rendkívül dinamikus fejlődésükkel és szerkezeti felépítésükkel – igaz, egyedi besorolásban – feltétlen a nem agrár-települések számát gyarapították, vagyis összességben három város, négy járási székhely és két ipari központ, azaz összesen kilenc település alkotta a kiemelt helyeket, hozzájuk tizedikként Bük sorolható. Ezzel szemben Felsőpulya, annak ellenére, hogy járási székhely volt, nem rendelkezett semmiféle előfeltétellel ahhoz, hogy a kiemelt helyek között említsük. A rangsorolt 17 hely között szerepel Sopronbánfalva és Somfalva, illetve Ágfalva is, de mindegyikről állítható, hogy Sopron vonzáskörének tudható be a lakosság figyelemre méltó növekedése.

Népességét tekintve, az említett hét település 30.527 főt tett ki 1910-ben. A három, korábban szabad királyi város, tehát Kismarton, Ruszt és Sopron összesen 38.540 lelket számlált; a kettő összege 69.067, ami a vármegyei népesség közel egynegyedének (24,36 %) felel meg. A 2.965 lakosú Büköt is ide számítva 25,41 %. Amennyiben hozzászámítjuk Sopron és Kismarton vonzáskörének lakóit is, összesen 81.082 lélekkel 29,65 %-os eredményre jutunk. Ez az arány valamelyest túlméretezett, annál inkább elfogadható a 25 %, ami magyarországi viszonylatban – természetesen nem kimondottan urbánus vonatkozásban – nagyon kedvező arány.

³¹ Az 1900. évi adatokat I. A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. I. rész. A népesség általános leírása községenként. MStK, Új sorozat, I. kötet, Budapest 1902, 124. – Az 1910. évi adatok I. MStK, Új sorozat 42. kötet, 42., 44.

Záró gondolatok

Tanulmányunk összegzéseként megállapítható, hogy az alkalmazott módszerek segítségével sikerült átfogó képet kapnunk Sopron vármegye településhálózatáról. A pontozási mérce segítségével körvonalazhatók bizonyos csoportok, ezek azonban mégsem állíthatók össze egységes típusokká. A kiemelt helyek népességük nagyságával, dinamikus növekedésével és az iparosodás jegyeit hordozó struktúrájukkal – nevezetesen a járási székhelyek – viszonylagosan központi helyeknek számíthatók. Fejlődésük az 1785., 1840., illetve 1910. évi adataik alapján nem a kiforrottság, hanem az átmenetiség vonásait mutatja. Mindamellet a feldolgozott időszak kezdete és vége településtörténetileg tulajdonképpen nem képez határt. A II. József féle első és a történelmi Magyarország 1910. évi utolsó magyarországi népszámlálása, illetve a kettő között fellelhető források adatainak összehasonlító vizsgálata tanulságos képet nyújt Sopron vármegye település- és népességtörténeti fejlődésének ezen korszakáról.

1. táblázat. Sopron vármegye, a járások és a kiemelt települések néhány adata, 1869–1910

	terület km ²	népesség 1910-ben	község	km ² /község	községek átlagos népessége	népsűrűség fő/km ²	lakóház	laksűrűség lakos/ház	népesség 1869-ben	népszaporulat 1869–1910 között a kezdő év %-ában
Sopron megye	3.256,00	283.510	233	13,97	1.216,78	87,07	42.179	6,72	230.054	123,24
Sopron	129,55	33.932				261,92	1.926	17,62	21.108	160,75
Kismarton	17,42	3.073				176,41	334	9,20	2.476	121,11
Ruszt	20,81	1.535				76,71	189	8,12	1.324	115,94
Csepregi járás	440,50	30.219	48	9,18	629,56	68,58	4.756	6,35	26.598	113,61
Csepreg	58,21	4.103				70,49	498	8,24	3.273	125,36
Csornai járás	511,68	39.186	31	16,51	1.264,06	76,58	6.256	6,26	33.309	117,64
Csorna	96,32	7.679				79,91	816	9,41	4.853	158,23
Felsőpulyai járás	399,97	28.424	36	11,11	789,56	71,07	5.343	5,34	25.248	112,58
Felsőpulya	5,852	868				148,32	172	5,04	685	126,72
Kapuvári járás	572,72	42.425	33	17,36	1.285,61	74,08	6.879	7,17	36.160	117,33
Kapuvár	96,28	6.681				69,39	1.023	6,53	4.749	140,68
Kismartoni járás	435,67	33.785	26	16,76	1.299,42	77,54	5.159	6,55	29.097	116,11
Lajtaújfalu	4,24	2.867				676,18	195	14,70	777	368,98
Nagymartoni járás	210,28	26.290	19	11,06	1.385,53	125,02	5.159	6,55	29.097	116,11
Nagymarton	24,94	3.772				151,30	545	6,92	3.300	114,30
Soproni járás	518,57	44.606	37	14,01	1.205,57	86,60	7.152	6,28	34.217	130,36
Ágfalva	12,07	1.922				159,24	279	6,89	1.348	142,58
Sopronbánfalva	5,45	2.789				511,74	396	7,04	1.268	219,95

2. táblázat. Sopron vármegye átlagosnál nagyobb lélekszámú települései, 1785, 1840, 1910.

1785	1840			1910								
	Népesség	Ház	Laksűrűség	Népesség	Népesség***	Ház***	Laksűrűség***	Népesség	Ház	Laksűrűség		
Sopron	12.639	782	16,16	Sopron	13.391	12.501	1.258	9,94	Sopron	33.932	1.926	17,62
Kismarton	2.271	232	9,79	Kismarton**	2.951	5.386	348	15,48	Kismarton	3.073	334	9,20
Ruszt	1.055	93	11,34	Ruszt	1.089	1.190	152	7,83	Ruszt	1.535	189	8,12
II.b kategória												
Csorna*	2.856	326	8,76	Nagymarton*	4.160	4.092	541	7,56	Csorna	7.679	816	9,41
Nagymarton*	2.707	308	8,79	Csorna*	3.633	3.704	438	8,46	Kapuvár	6.681	1.023	6,53
Kapuvár*	2.321	370	6,27	Kapuvár*	3.562	3.175	451	7,04	Csepreg	4.103	498	8,23
Keresztúr*	1.950	250	7,80	Kismarton-Váralja*	2.722	L. Kismarton			Nagymarton	3.772	545	6,92
Kismartonvár	1.873	156	12,01	Keresztúr*	2.404	2.502	338	7,40	Sopronkeresztúr	3.333	506	6,59
Szany	1.821	204	8,93	Szany*	2.271	2.150	284	7,57	Szany	3.252	611	5,32
Nyék*	1.716	233	7,36	Beled	2.157	2.048	271	7,56	Fertőszentmiklós	3.144	529	5,94
Csepreg*	1.635	261	6,26	Csepreg*	2.152	1.813	235	7,71	Fertőrákos	2.980	434	6,87
Beled	1.583	192	8,24	Fertő-Szentmiklós*	2.086	1.746	226	7,73	Bük	2.965	426	6,96
Szil	1.549	184	8,42	Szil*	1.892	1.785	235	7,60	Lajtaújfalu	2.867	195	14,70
Fehéregyháza*	1.531	192	7,92	Farád	1.665	1.600	220	7,27	Szil	2.842	492	5,78
Süttör	1.378	138	9,99	Szarvkő*	1.638	1.704	231	7,38	Sopronbánfalva	2.789	396	7,04
Szent Miklós*	1.354	163	8,31	Kabold*	1.627	1.519	209	7,27	Beled	2.717	429	6,33
Feketeváros*	1.321	175	7,55	Mihályi*	1.570	1.456	188	7,74	Szarvkő	2.549	338	7,54
Szent	1.307	163	8,02	Szt.	1.497	1.502	205	7,33	Lajtaszentmiklós	2.460	247	9,96
Margarétha*				Margitbánya*								
				Fehéregyháza*	1.496	1.554	206	7,54				
				Nyék*	1.458	1.616	224	7,21				
II.a kategória												
Szarvkő*	1.271	190	6,69	Lakompak	1.364	1.333	178	7,49	Somfalva	2.159	361	5,98
Széleskút*	1.205	108	11,16	A.-F.-Közép-Bük	1.352	1.415	187	7,57	Szentmargitbánya	2.141	349	6,13
Nagy Höflány*	1.162	183	6,35	Feketeváros*	1.346	1.452	192	7,56	Fraknónádasd	2.099	299	7,02
Lakompak	1.159	109	10,63	Tamási	1.345	1.213	164	7,40	Pecsenyéd	2.009	327	6,14
Mihályi*	1.129	121	9,33	Nagyhöflány*	1.344	1.311	182	7,20	Farád	1.981	302	6,56
Pecsenyéd	1.104	164	6,73	Rákos*	1.315	1.256	168	7,48	Cinfalva	1.938	260	7,45
Ágfalva	1.103	147	7,50						Feketeváros	1.923	277	6,94
Oka	1.103	113	9,76						Ágfalva	1.922	279	6,89
Farád	1.092	120	9,10						Füles	1.899	350	5,43
Márc	1.091	166	6,57						Kópháza	1.855	346	5,36
									Bősárkány	1.853	252	7,35

* mezőváros

** A szabad királyi városon kívül Kismarton-Váralját is hozzá számítva 5.673 lelket számlált. Ehhez viszonyítva az 1828. évi adat is mindkét részt magában foglalja.

*** 1828-as adat. Fényesenél nem található a (lakó)házak száma, ezért Ludovicus Nagy 1828-ban közzétett adataira nyúlunk vissza.

3. táblázat. A középérték-modell valamely időszakában megjelenő települések pozíciói és népességváltozása, 1785–1910

	A kettős középértéken felüli települések rangsorszáma és népessége					Népességnövekedés a kezdő időszak %-ában			
	1785	Népesség	1840	Népesség	1910	Népesség	1785–1840	1840–1910	1785–1910
Sopron		12.639		13.391		33.932	105,9	253,4	268,5
Kismarton		2.271		2.951		3.073	129,9	104,1	135,3
Ruszt		1.055		1.089		1.535	103,2	141,0	145,5
Csorna	1.	2.856	2.	3.633	1.	7.679	127,2	211,4	268,9
Kapuvár	3.	2.321	3.	3.562	2.	6.681	153,5	187,6	287,9
Csepreg	7.	1.635	7.	2.152	3.	4.103	131,6	190,7	250,9
Nagymarton	2.	2.707	1.	4.160	4.	3.772	153,7	90,7	139,3
Sopronkeresztúr	4.	1.950	4.	2.404	5.	3.333	123,3	138,6	170,9
Szany	5.	1.821	5.	2.271	6.	3.252	124,7	143,2	178,6
Fertőszentmiklós	12.	1.354	8.	2.086	7.	3.144	154,1	150,7	232,2
Fertőrákos		997	22.	1.315	8.	2.980	131,9	226,6	298,9
Bük	14.	1.310	18.	1.352	9.	2.965	103,2	219,3	226,3
Lajtaújfalu		527		518	10.	2.867	98,3	553,5	544,0
Szil	9.	1.549	9.	1.892	11.	2.842	122,1	150,2	183,5
Sopronbánfalva		843		914	12.	2.789	108,4	305,1	330,8
Beled	8.	1.583	6.	2.157	13.	2.717	136,3	126,0	171,6
Szarvó	16.	1.271	11.	1.638	14.	2.549	128,9	155,6	200,6
Lajtaszentmiklós		996		1.272	15.	2.460	127,7	193,4	247,0
Somfalva		966		1.290	16.	2.159	133,5	167,4	223,5
Szentmargitbánya	15.	1.307	14.	1.497	17.	2.141	114,5	143,0	163,8
Fraknónádasd		953		1.126	18.	2.099	118,2	186,4	220,3
Pecsenyéd	21.	1.104		1.291	19.	2.009	116,9	155,6	182,0
Farád	24.	1.092	10.	1.665	20.	1.918	152,5	115,2	175,6
Cinfalva		892		1.261	21.	1.938	141,4	153,7	217,3
Feketeváros	13.	1.321	19.	1.346	22.	1.923	101,9	142,9	145,6
Ágfalva	22.	1.103		1.001	23.	1.922	90,8	192,0	174,3
Füles		937		1.173	24.	1.899	125,2	161,9	202,7
Kópháza		933		1.021	25.	1.855	109,4	181,7	198,8
Bősárkány		880		1.024	26.	1.853	116,4	181,0	210,6
Márcfalva	25.	1.091		1.160		1.828	106,3	157,6	167,6
Sopronnyék	6.	1.716	16.	1.458		1.790	85,0	122,8	104,3

Fehéregyháza	10.	1.531	15.	1.496	1.741	97,7	116,4	113,7
Oka	22.	1.103		1.163	1.670	105,4	143,6	151,4
Lakompak	19.	1.159	17.	1.364	1.668	117,7	122,3	143,9
Rábatamási		837	20.	1.345	1.533	160,7	114,0	183,2
Süttör	11.	1.378		724	1.341	52,5	185,2	97,3
Nagyhőflány	18.	1.162	21.	1.344	1.331	115,7	99,0	114,5
Mihályi	20.	1.129	13.	1.570	1.310	139,1	83,4	116,0
Kabold		921	12.	1.627	1.267	176,7	77,9	137,6
Fertő-Széleskút	17.	1.205		1.226	1.230	101,7	100,3	102,1

Megjegyzések:

A települések nevénél az 1910. évi népszámlálási kötetekben található bejegyzést vettük figyelembe.

Alsó-, Közép- és Felsőbük, három szomszédos falu, 1902-ben Bük néven egyesült. A három falu adatait visszavetítve is összevontuk.

Kismarton esetében a szabad királyi város lakosságát vettük figyelembe. Kismartonvár (1785), Kismartonvára (1840), ill. Alsó- és Felső-Kismartonhegy (1910) közigazgatásilag nem tartozott a városhoz.

A II. József-féle összeírásnál a lakosság száma a tényleges, tehát jelenlévő népességre vonatkozik.

Az 1910. évi népszámlálás adatai az össznépeességgel (polgári & katonai személyek) azonosak.

4. táblázat. A Sopron megyei városok polgársága, 1785

	férfiak	polgárok	%
Kismarton	1.060	181	17,07
Ruszt	455	119	26,15
Sopron	5.429	1.129	20,80

5. táblázat. A középérték-modell valamely időszakában megjelenő települések lakosságának összetétele, főbb foglalkozási csoportjai (eltartottakkal), írni-olvasni tudása, 1910

	polgári lakos fő	katona fő	összesen fő	őstermelés, bányászat és kohászat %	ipar, kereskedelem, hitel, közlekedés %	ír - olvas %
Sopron	31.597	2.335	33.932	14,36	43,73	83,48
Kismarton	2.951	122	3.073	16,47	48,97	82,62
Ruszt	1.527	8	1.535	75,70	13,94	75,44
Csorna	7.666	13	7.679	40,36	42,75	73,76
Kapuvár	6.669	12	6.681	60,66	25,22	68,25
Csepreg	4.097	6	4.103	63,20	24,18	73,00
Nagymarton	3.765	7	3.772	21,47	63,84	77,25
Sopronkeresztúr	3.328	5	3.333	48,87	38,37	73,96
Szany	3.244	8	3.252	65,38	25,62	74,48
Fertőszentmiklós	3.136	8	3.144	67,46	25,79	72,81
Fertőrákos	2.972	8	2.980	83,19	10,34	64,36
Bük	2.962	3	2.965	48,36	38,48	76,42
Lajtaújfalu	2.859	8	2.867	9,38	81,55	75,93
Szil	2.837	5	2.842	75,19	16,99	76,25
Sopronbánfalva	2.782	7	2.789	31,41	54,82	75,94
Beled	2.712	5	2.717	45,53	30,51	75,52
Szarvó	2.547	2	2.549	34,44	58,26	73,13
Lajtaszentmiklós	2.454	6	2.460	18,60	70,28	71,02
Somfalva	2.159	--	2.159	52,06	40,99	72,26
Szentmargitbánya	2.141	--	2.141	64,88	16,02	74,87
Fraknónádasd	2.099	--	2.099	55,41	33,87	65,70
Pecsenyéd	2.007	2	2.009	50,82	35,54	76,90
Farád	1.917	1	1.918	65,90	23,25	70,59
Cinfalva	1.928	10	1.938	42,21	44,07	60,78
Feketeváros	1.918	5	1.923	78,63	14,30	76,86
Ágfalva	1.921	1	1.922	41,31*	23,46	79,24
Füles	1.893	6	1.899	81,25	14,69	64,93
Kópháza	1.855	--	1.855	76,39	19,51	67,76
Bósárcány	1.851	2	1.853	83,76	11,44	69,08
Márcfalva	1.825	3	1.828	35,23	55,36	73,19
Sopronnyék	1.789	1	1.790	71,06	22,57	77,93

<i>Fehéregyháza</i>	<i>1.739</i>	<i>2</i>	<i>1.741</i>	<i>77,89</i>	<i>15,51</i>	<i>82,13</i>
<i>Oka</i>	<i>1.667</i>	<i>3</i>	<i>1.670</i>	<i>84,91</i>	<i>8,14</i>	<i>79,52</i>
<i>Lakompak</i>	<i>1.662</i>	<i>6</i>	<i>1.668</i>	<i>23,98**</i>	<i>57,97</i>	<i>72,84</i>
<i>Rábatamási</i>	<i>1.530</i>	<i>3</i>	<i>1.533</i>	<i>82,13</i>	<i>13,05</i>	<i>77,56</i>
<i>Süttör</i>	<i>1.340</i>	<i>1</i>	<i>1.341</i>	<i>58,39</i>	<i>37,96</i>	<i>78,52</i>
<i>Nagyhöflány</i>	<i>1.330</i>	<i>1</i>	<i>1.331</i>	<i>61,31</i>	<i>27,65</i>	<i>71,90</i>
<i>Mihályi</i>	<i>1.309</i>	<i>1</i>	<i>1.310</i>	<i>69,31</i>	<i>21,83</i>	<i>72,75</i>
<i>Kabold</i>	<i>1.267</i>	<i>--</i>	<i>1.267</i>	<i>30,39**</i>	<i>55,88</i>	<i>76,40</i>
<i>Fertő-Széleskút</i>	<i>1.228</i>	<i>2</i>	<i>1.230</i>	<i>74,23</i>	<i>18,62</i>	<i>81,06</i>

*) Ágfalván 23,05% a bányászat körébe tartozott.

***) Lakompak és Kabold mint két – mindemellett jelentős zsidó lakossággal rendelkező – uradalmi központ az alacsonyabb kategóriáktól eltérő képet mutat: Lakompakon 4,50%-ot ért el a közszolgálat, 4,56%-ot a napszámosok és cselédek aránya, ami összesen 9,06%-ot jelent. Kabold arányai: 5,21% közszolgálat, 4,50% napszámos és cseléd, összesen 9,71%.

6. táblázat. A középérték-modell valamely időszakában megjelenő települések ipari vállalatainak száma és tagozódása, 1910

	segéd nélkül	1 segéddel	2 segéddel	3-5 segéddel	6-10 segéddel	11-20 segéddel	20-nál több segéddel	összesen
Sopron	581	212	131	188	74	28	20	1.234
Kismarton	92	36	25	28	8	2	3	194
Ruszt	24	10	2	7	1	-	-	44
Csorna	183	55	37	43	5	4	4	331
Kapuvár	121	50	22	25	2	1	1	222
Csepreg	62	24	18	11	3	1	1	120
Nagymarton	83	34	33	15	2	3	1	171
Sopronkeresztúr	96	20	5	6	1	2	-	130
Szany	65	20	8	7	1	1	-	102
Fertő-Szentmiklós	46	27	9	5	-	1	-	88
Fertőrákos	37	8	2	-	1	-	-	48
Bük	50	19	6	6	-	1	1	83
Lajtaújfalu	26	18	7	3	-	-	1	57
Szil	64	15	9	2	1	-	-	91
Sopronbánfalva	86	14	1	4	-	-	-	105
Beled	82	22	18	22	-	-	1	145
Szarvkö	30	14	7	3	-	-	1	55
Lajtaszentmiklós	35	5	8	6	1	1	3	59
Somfalva	17	13	2	-	-	-	-	32
Szt. Margitbánya	27	13	9	3	1	-	1	54
Fraknónádasd	16	11	3	2	-	-	1	33
Pecsenyéd	36	11	4	5	2	1	-	59
Farád	58	12	5	5	-	-	-	80
Cinfalva	21	11	3	1	-	-	1	37
Feketeváros	33	13	5	2	-	-	-	53
Ágfalva	29	6	3	1	-	-	-	39
Füles	28	9	2	2	-	-	-	41
Kópháza	24	9	-	-	1	-	-	34
Bősárkány	18	7	2	3	1	-	-	31

7. táblázat. A középérték-modell valamely időszakában megjelenő települések lakóházainak jellemzői, 1910

	lakóház	az épület				a tetőzet		
		Köböl v. téglából	kő v. téglalappal vályogból	vályogból, sárból	fából v. más anyagból	cserép, pala, bádóg	zsindey, deszka	nád, zsúp
Sopron	1.926	1895	29	1	1	1.709	217	--
Kismarton	334	333	1	--	--	210	124	--
Ruszt	189	189	--	--	--	130	59	--
Csorna	816	347	121	347	1	380	28	408
Kapuvár	1.023	480	113	422	8	365	62	596
Csepreg	498	290	98	107	3	298	8	192
Nagymarton	545	372	144	29	--	495	44	6
Sopronkeresztúr	506	364	135	7	--	457	14	35
Szany	611	305	152	153	1	266	18	327
Fertőszentmiklós	529	125	91	312	1	238	19	272
Fertőrákos	434	434	--	--	--	415	7	12
Bük	426	119	48	258	1	177	7	242
Lajtaújfalu	195	195	--	--	--	162	33	--
Szil	492	186	40	266	--	233	6	253
Sopronbánfalva	396	395	1	--	--	386	5	5
Beled	429	116	85	225	3	171	10	248
Szarvkő	338	338	--	--	--	152	177	9
Lajtaszentmiklós	247	227	7	12	1	133	114	--
Somfalva	361	360	1	--	--	353	8	--
Szentmargitbánya	349	320	5	24	--	196	128	25
Fraknónádasd	299	295	1	3	--	201	4	94
Pecsenyéd	327	287	39	1	--	296	31	--
Farád	302	129	42	131	--	108	11	183
Cinfalva	260	257	3	--	--	188	30	42
Feketeváros	277	276	--	--	1	178	37	62
Ágfalva	279	255	16	8	--	261	2	16
Füles	350	73	50	226	1	121	--	229
Kópháza	346	275	8	58	5	248	21	77
Bősárkány	252	74	10	168	--	48	--	252

A Faipari Mérnöki Kar 1962-ben jött létre, és ezzel együtt az addigi Erdőmérnöki Főiskola Erdészeti és Faipari Egyetemmé válhatott. Az elmúlt bő 50 évben a kar számos változáson, fejlődésen, bővülésen ment keresztül, megnőtt a szakok száma, a képzéseket a felsőoktatási törvény változásainak értelmében a korábbi osztatlan, öt évesről át kellett alakítani a Bolognai-rendszernek megfelelő alap (BSc) és mester (MSc) képzési struktúrába. Mindezek kapcsán, figyelembe véve a képzési és kutatási szerkezet sokszínűségét, 2013-ban a Kari Tanács előterjesztésére az egyetem Szenátusa egyhangú támogatásával a kar neve október 1-től megváltozott Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Karra. Ez azonban nem pusztán egyszerű névváltoztatás. Sok éves előkészítő munka van mögötte, és a fokozatos fejlődésen alapul. A Faipari Mérnöki Kar történetének 50 éve alatt az oktatási profil olyannyira kiszélesedett és az új területeken is olyan komoly értékek teremtődtek, hogy ezek megjelenítése a kar nevében már nem várhatóan magára tovább.

Műszaki területen négy alap- és három mesterszakon, művészeti területen három alap- és négy mesterképzési szakon, informatikai területen pedig egy alapszakon és az ennek folytatását jelentő mesterszakon zajlik karunkon oktatás, összesen mintegy kilencszáz hallgatóval. A gyökereket jelentő faipari mérnökhallgatók aránya jelenleg 30 % körüli.

A kar nevében a kiemelt műszaki megnevezés a több mint négyötöd arányban oktatott műszaki és informatikai szakokra utal, amelyek a hagyományos faipar mellett a mechatronika, az ipari termék- és formatervező mérnök, a műszaki menedzser és a gazdaságinformatikus. A kar évek óta stratégiája egyik alappillérenek tekinti a régió műszaki felsőoktatási és kutatási hátterének mind szélesebb körű, és megalapozott biztosítását.

Alkalmazott Művészeti Intézetünk – mely a művészeti szakokat, a formatervező művészt, az építőművészt és a tervezőgrafikust gondozza – idén ünnepli fennállásának 20. évfordulóját. Számos, nemzetközi szinten is kimagasló siker után a művészeti területet meg akartuk jeleníteni a kar nevében is.

A „faanyagtudomány” nevesítése a kar profiljában többszörösen indokolt. A „faanyagtudományi” jelző a korábbi „faipari” megnevezéssel szemben utal a legmagasabb szintű, doktori (PhD) képzés jelenlétére is.

Az egyetem rektorával együtt levélben kértük Simonyi professzor özvegyétől a névfelvétel lehetőségét, amelyhez a család őszinte biztatással járult hozzá. A Simonyi Károly név felvétele – bár a hivatalos nevet még hosszabbá teszi – sok mindent megkönnyít, és mélységében, tartalmában is sokat tesz hozzá a kar nevének értelmezésé-

hez. Mindenekelőtt kifejezi azt, hogy őrizzük múltunk értékeit, nagyra becsüljük régi professzorainkat, az ő teljesítményeiket, és közülük választjuk példaképeinket.¹

Simonyi Károly professzor neve a karon jelenlevő többféle szakterület együttes oktatását egyértelműen hitelesíti, mint ahogy hazai és nemzetközi viszonylatban is elismert kiemelkedő műve. *A fizika kultúrtörténete* kiváló példáját adja a természettudomány és kultúra, a műszaki és művészeti világ egységének. Simonyi Károly 1948–52-ig dolgozott Sopronban, s a kar Fizika és Elektrotechnika Intézetének jogelődjében megépített részecskegyorsító elismeréseként kapott Kossuth-díjat 1952-ben. Simonyi kiemelkedő tudós-tanár volt, aki mintegy négy évtizeden át közvetlenül alakította és művein keresztül máig is alakítja a magyar mérnök-generációk szemléletét. Simonyi 1985-ben így emlékezett az itt töltött időkre: „Életem legeredményesebb és ugyanakkor legboldogabb időszaka az a fél évtized volt, amit Sopronban töltöttem.”

A kutatások változó környezete

A képzések hitelességéhez hozzátartozik a kutatói munka is, hiszen az oktatók csak így tarthatják napra készen a tudásukat, így motiválhatják a hallgatókat a szakma mind mélyebb megismerésére. Az elmúlt évtizedekben nem csak az oktatási szerkezet változott, de a kutatási is. Míg a rendszerváltást megelőzően az egyetemek elsősorban "öncélú" alapkutatásokat folytattak elefántcsont tornyaikba zárkózva, addig mára elsősorban az ipari igények kielégítése vált hangsúlyossá. Ez a folyamat valójában az 1980-as években megindult az ún. KK munkákkal (külső megbízás alapján végzett kutató munkák), amely az 1990-es években megerősödött, mellé kapcsolódott egy pályázati kutatási struktúra, és a 2000-es években már kiforrott innovációs kutatási rendszerré alakult, amelyet az ipari résztvevők indukáltak az innovációs jogszabályok alapján. Végül a 21. század második évtizedében, a jogszabályok újabb változása egy pillanat alatt keresztülhúzta a direkt innovációs megbízások lehetőségét, és maradtak az üzleti alapú kutatási, valamint a pályázati lehetőségek, amelyek azonban erős ipari és egyetemi kutatóhelyi kapcsolatokon alapulnak.

A Faipari Kutató Intézet (FAKI) 1998-as megszűnése után a Nyugat-magyarországi Egyetem Faipari Mérnöki Kara maradt Magyarország egyetlen faipari kutatóhelye. Ennek megfelelően a karnak kellett kielégítenie a hazai faiparban felmerülő mindenemű kutatás-fejlesztési igényt. Ennek a komoly feladatnak a koordinálására és elősegítésére 2001 márciusában a Faipari Mérnöki Kar létrehozta a Faipari Kutató és Szolgáltató Központot (FKSzK).

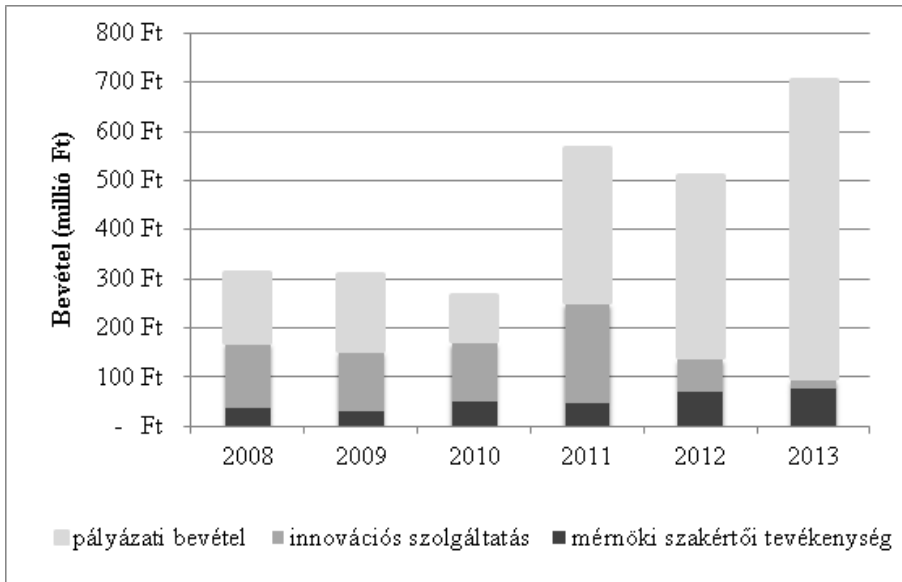
A központ célkitűzése a magyar faipari cégek teljes körű támogatása, mindennemű kutatás-fejlesztési igényének kielégítése volt. A központ megkísérelte felismerni a feldolgozó-ipar fejlesztési lehetőségeit, ezekre felhívni a figyelmet, és segítséget nyújtani ezek kiaknázásában.

Az ipari környezet időközben újabb kihívásokat támasztott, és megszületett a valódi innováció igénye. Ennek kapcsán 2008-ban a kar átszervezte, rugalmasabbá tette ezt a tevékenységét, és a FKSzK-ot átalakítva létrehozta az Innovációs Központot (IK). A kar kiemelt hangsúlyt helyezett és helyez a jövőben is az innovációs folyamatok

¹ Simonyi Károly és a Nyugatmagyarországi Egyetem kapcsolatával folyóiratunk 2015. évfolyamában tervezzük foglalkozni (*A Szerk.*).

élénkítésére, az ipari partnerekkel végzett közös kutatások erősítésére. Az innovációs törekvések két oldalról is a kar érdekeit szolgálják:

- Az innovációs munka eredményeképpen az iparág fejlődésével lépést tud tartani a kar. Az új eredmények, szabadalmak, termékek a szakma élvonalában tarják és így egyre komolyabb támogatást is tud biztosítani a hazai faipar cégeinek.
- A jól végzett innováció bevételt hoz a karnak. A közvetlen ipari kutatások rövidtávon, de az alkalmazott és alap kutatások közép és hosszú távon tudják megteremteni a működés és a fejlődés alapját (1. ábra).

1. ábra. A kar kutatási és szolgáltatási bevételei az elmúlt öt évben

Az egyetem 2012-ben adta át a Természeti Erőforrások Kutató Központot (Natural Resources Research Center – NRRC), amelyet Európai Unió pályázatból mintegy 4000 m²-en hoztak létre. Infrastruktúra szempontjából ez fogja össze a kar legtöbb kutató-, oktató- és vizsgálólaboratóriumát, mivel a teljesen megújult gépparkú Faipari Tanüzemmel együtt az épület 70 %-át a kar gondozza (2. ábra). Szervezetileg az NRRC-SKK fogja össze a karon a K+F+I és az akkreditált vizsgálati tevékenységeket. 2010-re a Kar vált Magyarország egyetlen faipari és papíripari kutatóközpontjává, miután az említett FKSzK, illetve az Innovációs Központ létrehozása mellett több nagy múltú kutató- és vizsgálóintézet talált a karon új gyökereket:

- 2002-ben létrehoztuk az Erdőmérnöki Karral közösen az Erdészeti és Faipari Vizsgálólaboratóriumot (EFVL).

- 2005-ben a kar megvásárolta a FAIMEI Faipari Minőségellenőrző és Tanácsadó Kft.-t, amely FAIMEI Anyag- és Termékvizsgáló Laboratóriumként működött tovább Sopronban.
- 2010-ben hasonlóképpen került Budapestről Sopronba a Papíripari Kutatóintézet (PKI)
- 2012-ben a karon működő három akkreditált laboratóriumot egyesítésével – a FAIMEI, a PKI és az EFVL – létrehoztuk az egységes, kibővített vizsgálati területű NymE Központi Vizsgálólaboratóriumot (NymE KVL).

2. ábra. Természeti Erőforrások Kutató Központ

Mára az NRRC-SKK szervezetéhez tartozik az Innovációs Központ, a Papíripari Kutató Intézet és az NymE KVL. A kutatási eredmények közzétételét megkönnyíti a kar által szerkesztett *Faipar* c. folyóirat, amely tudományos cikkeket közöl a szakközönység számára, 2014-től már on-line formában.

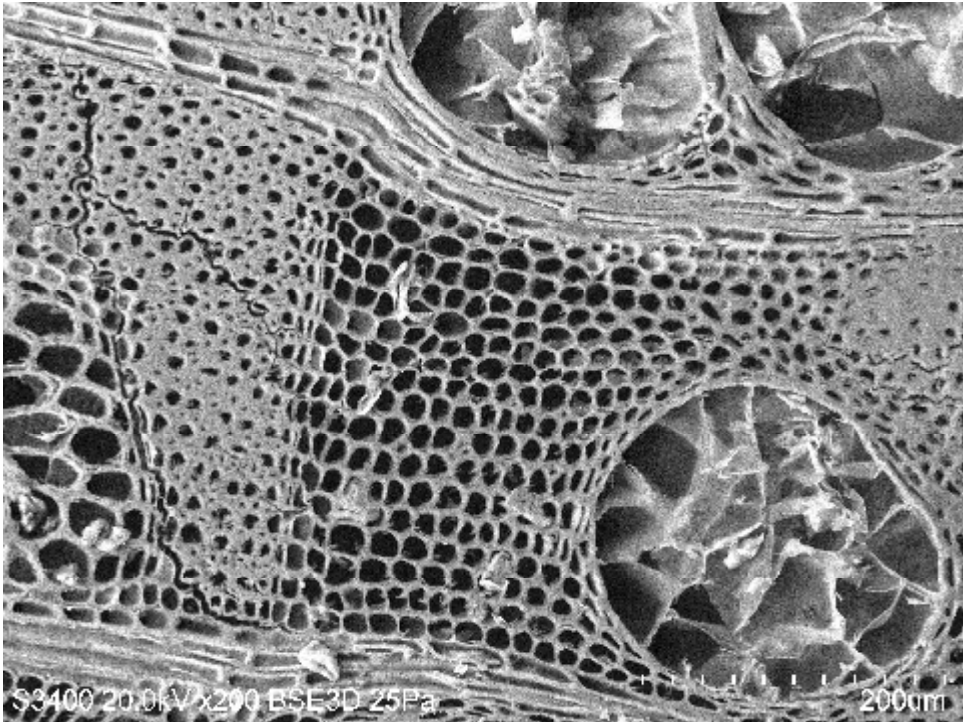
A kar a Pannon Fa- és Bútoripari Klaszter (PANFA) konzorciumi tagja, amely a régió fa- és bútorigipari vállalkozásait fogja össze, szolgálja érdekvédelmüket, és – az egyetem bevonásával – elősegíti kutatási igényeik betöltését. A PANFA 2013-ban a kar jelentős közreműködésével, a Nyugat-dunántúli Régióban egyedülként elnyerte az Akkreditált Klaszter státuszt.

Ugyancsak alapítótagjai vagyunk a 2012-ben létrejött Nyugat-Pannon Járműipari és Mechatronikai Központnak, amellyel a kormány stratégiai megállapodást kötött 2013-ban. A NyPJMK küldetése a térségben már jelenlévő, valamint betelepíteni kívánó gépipari, járműipari és elektronikai ágazatok képviselői számára olyan gazdasági és társadalmi környezet biztosítása, amely versenyképes hátteret jelent a tartós jelenlét kiépítésére és hosszú távú fenntartására.

A kar kutatási tevékenységi köreit három főbb szakaszra bontva mutatjuk be: az ezredforduló előtt, a 2000-es években, végül a jelenlegi helyzetet.

A kezdetektől 2000-ig

A Fizika és Elektrotechnika Intézetben 1990 előtt sok munka folyt a faanyag tartóssága, mesterséges öregítése, időjárásállósága tekintetében. Vizsgálták ezen kívül a faanyagok és faszerkezetek (ajtók, ablakok) léghanggátlási tulajdonságait is. Az 1990-es évektől kezdődően az intézet kutatásai elsősorban a napsugárzás hatása, a faanyag és a különböző bevonatok fotodegradációja köré csoportosultak. Eleinte különböző természetes és mesterséges fényforrások hatását mérték fel, jelenleg meghatározott hullámhosszokon, lézeres besugárással vizsgálják a fotodegradációs jelenségeket. Az intézet másik fontos kutatási témája – a Faanyagtudományi Intézettel közösen – bizonyos fafajok színének megváltoztatása, elsősorban hidrotermikus kezeléssel (3. ábra).

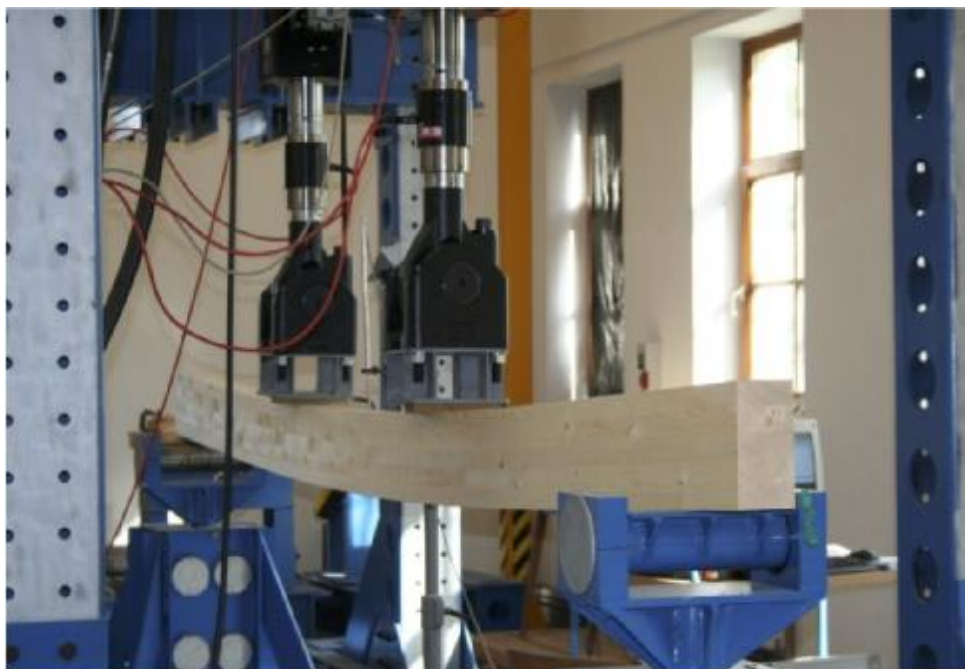

3. ábra: Akác elektronmikroszkópos metszete

A Műszaki Mechanika és Tartószerkezetek Intézet elsősorban alapkutatási feladatokat lát el, bár számos alkalmazott kutatási projektje is van. Régóta tart és jelenleg is folyik az intézetben a faanyagok mechanikájának feltérképezése. Az elmúlt években fontos kutatásokat végeztek a faanyag szerkezeti célú felhasználásával kapcsolatban.

Ennek részeként vizsgálták a faanyagok és faszerkezetek szilárdsági és viskoelasztikus paramétereit, valamint a szerkezeti célú fakompozitok tulajdonságait (4. ábra). Emellett foglalkoznak a fa tönkremeneteli jellegzetességeivel és a klimatikus

jellemzőknek a faanyag mechanikai tulajdonságaira gyakorolt hatásával is. További fontos kutatási terület a végelem-módszer (numerikus matematikai alkalmazás) faipari alkalmazása, amelyet több projektben is felhasználnak.

4. ábra: Extrúder fa-polimer (WPC) kompozitok és nanokompozitok előállításához

A Faanyagtudományi Intézet kutatásai három tudományterülethez kapcsolódnak: a biológiához a faanatómia, fakárosodások és fahibák, a fizikához a természetes faanyagok és fatermékek fizikai-mechanikai tulajdonságai, valamint az agrártudományhoz a különböző erdei fafajok tulajdonságai, az erdővagyon- és faanyag hasznosítás témaköreiben. Az intézet ennek megfelelően foglalkozott a különböző hazai és egzóta fafajok anatómiai és fizikai tulajdonságait befolyásoló tényezőkkel. Folyamatos kutatási kapcsolatot tart fenn több erdészeti és faipari társasággal faanyagok és fatermékek vizsgálata területén (pl.: Új Nemzeti Színház padlóburkolatának vizsgálata, rakodólapok szilárdsági ellenőrzése, stb.).

A Fa- és Papírtechnológiai Intézet három fő szakterületet gondozott, a fűrészipart, a falemezipart és a papírípárt. Itt a szakterületeknek megfelelően részben a fűrészipari technológiák fejlesztésére (technológiai sorok kialakítása, optimális vágásváltozatok kidolgozása, stb.) irányultak az ipari együttműködések. Fontos vizsgálatok folytak a vágási minőség javítása, a mennyiségi és minőségi kihozatal javítása érdekében. Kidolgozták a hatékonyságvizsgálatok módszerét a fűrésziparban, valamint a hazai faházépítésnél használt ragasztott faszerkezetekkel is foglalkoztak. Különleges te-

rületnek számított a vízsugárral történő vágás, valamint a rönk belső szerkezetének feldolgozás előtti felfedési lehetősége.

A második terület a faalapú kompozit lemezek gyártásával kapcsolatos alap- és alkalmazott kutatási feladatokat látott el. A múltban az intézet fontosabb kutatásai elsősorban az alternatív rostalapanyagok felkutatására, valamint a szervesen kötött kompozitok gyártástechnológiájára irányultak. Később ez kiegészült egyéb, újszerű kompozitanyagok vizsgálatával, hazai bevezetésük előkészítésével is. Az intézetben indultak meg az első hazai roncsolásmentes faanyagvizsgálatok, melyek fontos eredményeket hoztak elsősorban a fűrészáru-osztályozás, a beépített faszerkezetek vizsgálata és az élőfa-vizsgálatok terén (5. ábra).

5. ábra: Szerkezetvizsgáló

A harmadik szakterület a papíripari technológiákkal foglalkozik. Főbb kutatási területei a fás és nemfás növények környezetbarát delignifikációja (szerkezet módosítási eljárás), kender rostosítása és fehéritése környezetbarát technológiákkal, környezetvédelem a cellulóz- és papíriparban, valamint a papírhulladékok felhasználási területének bővítése.

A Terméktervezési és Gyártástechnológiai Intézetben a másodlagos fafeldolgozással kapcsolatos kutatások folytak. Fontosabb korábbi kutatási területei a bútor- és

épületasztalos szerkezetek fakötéseinek vizsgálata, tervezése, anyagtakarékos és alternatív anyagokból készült szerkezetek gyártása, valamint az épületasztalos szerkezetek termékszínvonal-értékelése, fejlesztési irányvonalainak kidolgozása. Vizsgálatok folytak a termékergonómia, az ergonómiai tervezés területén is, melyek jelenleg szünetelnek, de a további kutatás feltételei rendelkezésre állnak. További súlypontok voltak a megmunkálás-pontosság, valamint a statisztikai folyamatirányítás, a bútoripar számítógépes támogatási rendszereinek összehangolása terén végzett kutatások.

Ugyancsak lényegesek voltak a ragasztófilmek mechanikai tulajdonságainak vizsgálata, később vizes diszperziós ragasztóanyagok felhasználásához optimális technológiai paraméterek kidolgozása. A másik nagy kutatási terület a felületkezelés, a felületi minőség vizsgálata, amelyen belül elsősorban a hordozóknak a bevonatra gyakorolt hatását vizsgálták.

A Faipari Gépészeti Intézet főleg a faipari üzemeket támogató alkalmazott kutatókat végzett. Az egyik fő terület a légtechnika, porelszívás, klimatizálás volt. Az intézet számos nagyvállalat porelszívási és klimatizálási rendszerét (pl. BUBIV – Budapesti Bútoripari Vállalat, Interspan Forgácsológyár, stb.) tervezte meg. Fontos munkák készültek egyéb anyagmozgatási feladatok megoldására is.

Az intézet kutatásainak másik fő iránya a gépészet, géptervezés, amelynek kapcsán számos hagyományos és újszerű tervezési feladatot végzett a faipari gépészet területén (pl. léghengeres feszítésű szalagfűrészgép, többfunkciós megmunkáló gép tervezése, stb.) Később létrejött egy automatika és egy CNC megmunkáló laboratórium, így a tevékenység kiegészült a gépkarbantartás és felülvizsgálat, automatikai tervezés és CNC programozás területeivel.

Az Építészeti Tanszéken a kar megalakulásának idején a hazai faipari üzemek története és korszerűsítésének elvei képezték a tanszék kutató tevékenységének fő területét. A későbbiek során a tanszék munkatársai bekapcsolódtak a könnyűszerkezetes típusú faépületek tervezési munkáiba. További kutatási témát jelentett a faépítészet és a bútor-stílusok történetének feldolgozása. A kutatási terület a településtervezés képzésének megindításával tovább bővült. Ezt a tevékenységet egészíti ki a történeti települések, történeti épületegyüttesek és épületek helyreállításának és történeti szemléletű fejlesztésének kutatása. A tanszék nagy súlyt helyezett a szakmatörténet, és ezen belül is a faalapanyagú épületszerkezetek történetének tisztázására. A tanszék kutatói a Soproni Szemle olvasói által is ismert Winkler Gábor vezetésével módszertant dolgoztak ki a történeti értékű emlékek – közöttük a faépítészet helyi emlékei, többek között a soproni löveri házak – történetének és megőrzésének módjára. Kiemelkedő területe a kutatásnak a faszervezetű épületek hőtanai viselkedésének felderítése. Országos tekintélyt vívott ki a faszervezetű lépcsők tervezésének módszertana, amelyet szintén a tanszék munkatársai dolgoztak ki.

2000-től 2012-ig

Ezt az időszakot az ipari innováció, az intézetekhez kötött, ún. "kis" pályázatok (pl. Baross Gábor programok) határozták meg, és kezdtek megjelenni az EU-s csatlakozás kapcsán a nagy pályázatok is, amelyeken az egész kar, vagy akár az egyetem több kara

is egyszerre dolgozott (Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program, NKFP, Regionális Egyetemi Tudásközpont, RET, Társadalmi Megújulás Operatív Program, TÁMOP).

Az ipari innováció ezekben az években volt a legerősebb, és számos vállalat részére teljesített a kar kutatási megbízásokat egyre szélesedő spektrumban az innovációs járuléka terhére. A teljesség igénye nélkül néhány példa a vállalati kapcsolatokra:

- faipar: Velux Kft., Swedwood Sopron Kft., Falco Zrt., Knauf Insulation Hungary Kft.,
- erdészetek: TAEG, KAEG, BEFAG, KEFAG
- papíripar: Dunapack Kft., Hartmann Bábolna Kft., Hamburger Hungária Kft., NBH
- gép- és járműipar: GM - Opel Szentgotthárd Kft., Zala Volán Zrt., LUK Savaria Kft., Flextronics Kft., 3B Hungaria Kft.

Az ipari és a pályázati kutatások szinergiájának és az évtized kutatási projektjeinek leghangsúlyosabb példája a "Szellemi, szervezeti és K+F infrastruktúra fejlesztés a Nyugat-magyarországi Egyetemen" (TÁMOP 4.2.1.B-09/1/KONV-2010-0006) c. pályázat volt. Ennek kapcsán a kar célkitűzése a nyugat-dunántúli régió műszaki-innovációs hátterének fejlesztése, ezen keresztül olyan ipari kapcsolati háló és fejlesztési irányok megfogalmazása, amellyel hosszú távon, a mindenkori támogatási rendszerektől függetlenül is, valódi innovációs együttműködések alapozhatunk meg.

A projekt hat fő területre koncentrált. A *Kutatás-fejlesztéssel kapcsolatos stratégia kidolgozása* részprojekt kapcsán egy olyan innovációs folyamatmodellt, amelyet a mintául választott Sopron-Fertőd Kistérség vállalkozásai követve, elérhetik a versenyképességük javulását.

Az *Energetikai fejlesztések, megújuló energiák, energiahatékonyság növelése, környezetvédelem* részprojektben különféle eredmények születtek, úgy mint nád alapú építőipari termékek 0.0955 W/mK-es hővezetési tényezővel, energiafelhasználási monitoring rendszer megvalósítása egy fűrészüzemben, a Szalai kft. telephelyén, fókuszáló napkollektor fejlesztése és prototípus gyártása a 3B Kft.-vel, valamint napenergiával üzemeltetett szárítóberendezés fejlesztése.

A *Kutatás-fejlesztést támogató informatikai rendszer kidolgozása* részprojekt keretében kis- és középvállalkozások számára fejlesztettünk versenyképességet növelő, optimalizáló, döntéstámogató mintarendszer kísérleti alkalmazást. A projektben a Swedwood Sopron Kft. termelési tevékenységei kapcsán alakítottuk ki a minta alkalmazást. Ugyanennek a projektnek a keretében a Falco ZRt. igényeinek alapján kifejlesztettünk egy on-line, érintésmentes nedvességmérő rendszert, amely tetszőleges ipari, mezőgazdasági környezetben alkalmazható.

A *Nano- és anyagtudományi fejlesztések* részprojekt változatos eredményeket hozott, mint például természetbarát, újrahasznosított anyagokon alapuló többrétegű nanotechnológiás szigetelőrendszer fejlesztése, fa erősítésű polimer kompozit (akár 60% fa részarány) anyagok fejlesztése, amely inercia optimalizált termékfejlesztéssel párosult a csomagoló- vagy a bútorigar számára. Ugyancsak gyakorlati jelentőségű termikus faanyag-kezelési eljárásokat dolgoztunk ki, amelyek jelentősen növelik a fa-

anyag dimenzióstabilitását és a gombakárosítókkal szembeni ellenállását környezetre káros anyagok hozzáadása nélkül.

Az *Innovatív technológiai fejlesztések* részprojekt mechanikai anyagmegmunkálások hatékonyságjavítására, felügyeleti rendszer alapú üzemfenntartási rendszerek kidolgozására, regionális logisztikai ellátási, ill. beszállítói rendszer kialakítására dolgozott ki megoldásokat többek között a Roto-Elzett Kft.-nél és a Huncargo Kft.-nél.

Az *Intelligens termékek, rendszerek* részprojekt keretében érzékelő alapú mérőrendszerek alkalmazása segítségével fejlesztettünk ergonómiailag optimalizált ülőbútorokat. Terveztünk továbbá külső fényerősség függvényében változó fényerősségű lámpát irodai célokra. Eddig még nem alkalmazott mágneses tömítés alkalmazhatóságát vizsgáltuk nyílászáróknál prototípus alapján, amely során egy rendkívül megbízható, a szárnytok közötti változó réseket tökéletesen elzáró rendszert fejlesztettünk ki, melynek szabadalmazása folyamatban van.

A projekt kapcsán elsősorban ipari partnerek innovációs igényeire nyújtottunk megoldásokat, amelyekkel az adott iparágak versenyképességét növelhetjük a térségben. A kar egyre szélesedő oktatási és kutatási portfólióját jól jellemzi, hogy a projekteredményeket a papíriparttól kezdve, a faipari ágazatokon, erdészeteken át a gép- és járműipar, sőt a megújuló energiaipar is hasznosítja.

2012-től napjainkig

Széleskörű tevékenységeink 80 %-a ipari inicializálású, de projektjeink nem kizárólag üzleti megbízásokon alapulnak, hanem sok esetben konzorciális pályázati megoldásokat valósítunk meg partnereinkkel. Fontos számunkra, hogy nem tisztán kutatást végzünk, hanem partnereink számára hasznos, valódi innovációs tevékenységet. Az alábbiakban csupán néhány fontosabb kutatási irányt és eredményt szeretnénk bemutatni.

1. Nano- és anyagtudomány

1.1. Biológiai ellenállás javítása, faanyag modifikáció

A hagyományos faanyagvédőszerek veszélyes anyagokat tartalmaznak, mint nehézfémek, halogén vegyületek. Egyetemünk ezért alternatív, környezetbarát megoldások kifejlesztésén dolgozik. Az egyik lehetőség a biológiai ellenállás növelésére nano-cink részecskékkel való kezelés. Az eljárás előnye, hogy magát a nano-cinket is "zöld" kémiai eljárással tudjuk létrehozni. Ennek hatására a vizsgált fafajok, tölgy (*Quercus robur*), erdeifenyő (*Pinus sylvestris*), bükk (*Fagus sylvatica*) és nyár (*Populus spp.*), igen jól reagáltak az alkalmazott gombakárosítókkal szemben: pincegomba (*Coniophora puteana*), házi kéreggomba (*Poria placenta*), laskagomba (*Pleurotus ostreatus*).

A gombakárosítókkal szembeni másik környezetbarát védekezés a faanyagok hőkezelése. A faanyagban 200 °C felett olyan, elsősorban kémiai változások jönnek létre, amely jelentősen megnöveli a biológiai ellenállást, és a dimenzióstabilitást. Kutatásaink kiterjednek a különböző atmoszférákban valamint a növényi olajban történő hőkezelésre, amelyek során kifejezetten hazai fafajok hőkezelés hatására

bekövetkező változásait vizsgáltuk. Ezek során kezelési menetrendeket határoztunk meg, amelyekkel pl. a Pannónia nyár (*Populus euramericana* cv. "Pannonia") vagy a csertölgy (*Quercus cerris*) biológiai ellenállása javítható.

1.2. Felületi tulajdonságok módosítása

A faanyag ragasztásának kutatása és a ragasztóanyag-fejlesztések hosszú múltra tekintenek vissza. Kutatásaink többek között a hagyományos ragasztóanyagok kötési-javításával foglalkozik.

1.3. Nanokristályos cellulóz mint áramforrás

Kristályos anyagokból felépített vékonyfilmek deformációs alakváltozásakor áramot termelnek, amely arányos a deformációval. A filmet felépítő kristályok rendezettsége jelentősen növelheti ezt a hatást. A cellulóz nanokristályok egyrészt jó szigetelő tulajdonságúak, más részről áramot is termelhetnek az aszimmetrikus C, O, H elhelyezkedéseknek köszönhetően.

1.4. Biopolimer kompozitok

Környezeti szempontból hangsúlyossá válnak a fosszilis eredetű polimerekkel szemben a biológiai eredetű, és biológiai úton lebomló polimerek. Egyetemünkön ennek szellemében foglalkozunk például politejsav mátrixú farost, mikrokristályos cellulóz, illetve réteges szilikát alapú kompozitok fejlesztésével. A különböző nanorészecskék alkalmazásával olyan tulajdonságok válnak elérhetővé és tervezhetővé, mint az átlátszóság, mechanikai, termikus és zárótulajdonságok javítása, lebomlás fokozása, antibakteriális hatás.

2. Megújuló energetika

Magyarországon az energia előállításában/felhasználásában fontos mérföldkőhöz értünk. 2020-ra 14,65%-ot (~150 PJ) kell elérnie a felhasznált primer energiaforrásokon (ez a mai adatok szerint mintegy 1000 PJ) belül a megújulók részarányának. Fontos tehát, hogy a felsőoktatásban is számos – későbbiekben meg is valósuló – kutatás irányuljon közvetlenül a megújuló energia előállítására, vagy éppen az energiafelhasználás csökkentésére, az energiahatékonyság növelésére.

2.1. A fafeldolgozás energiahatékonysága

Elsődleges célunk, hogy a hazai faipar számára megoldásokat kínáljunk a fafeldolgozás során felhasznált energia és a kibocsátott CO₂ mennyiségének csökkentésére, valamint az energiahatékonyság növelésére.

Több évig mérésekkel egybekötött vizsgálatokat végzünk azon helyek feltárására, ahol csökkenteni lehet az energia-felhasználást. További lehetőségeket jelent az elektronikus energiafelügyeleti és teljesítménygazdálkodó rendszer kiépítése is, mellyel összefüggésben egy mintarendszert építettünk ki. A rendszer speciális, általunk kifejlesztett gyújtórendszerrel rendelkezik, mely lehetővé teszi a stabil por-forgácscsállítást csökkentett légszállítási paraméterek, azaz csökkentett energia-felhasználás mellett. A beépített mérőrendszer online képes mérni a légnyomás-viszonyokat, a

légsebességet, illetve a villamos energia felhasználást, ami lehetővé teszi a modellezési és elméleti számításokkal történő összevetést.

2.2. Hatékony napenergia hasznosítás: Fókuszáló napkollektor

Célunk, hogy az iparban felmerülő technológiai hőigények fedezésére is alkalmas – a jelenlegi napkollektoroknál nagyobb hatékonyságú – napkollektoros rendszert fejlesszünk ki. Együttműködésben több ipari szereplővel, elkészült egy általunk tervezett napkövető fókuszáló napkollektor prototípusa. Ennek tesztelésével egy időben vizsgáltuk különböző tükröződő felületek reflexiós tulajdonságait is (tükör, tükörfólia, polírozott alumínium). A kutatás során kiemelt figyelmet fordítottunk a működtetés során (vertikális és horizontális forgatáshoz szükséges mozgó egységek, vezérlés, hőközlő folyadék áramoltatása) szükséges energia-felhasználás minimalizálására is.

A rendszer sikeres összesítését követően folyamatosan végzünk méréseket is, mely során többek közt a tesztberendezésünk és a hagyományos (vákuumcsöves és sík kollektor) napkollektoraink főbb energetikai adatait hasonlítjuk össze.

2.3. Faelgázosítás

Olyan autonóm energiatermelő rendszer fejlesztését kezdtük el, amely el tud látni hő- és villamos energiával kisebb lakóházakat, illetve feldolgozóval foglalkozó üzemeket az ott keletkező melléktermék felhasználásával. Saját fejlesztésben elkészült a gázreaktor prototípusa, valamint megterveztük a fagáz hűtéséhez és tisztításához szükséges berendezéseket és vizsgáljuk a gázösszetételt, a kátránytartalmat, valamint a hatásfokot. A faelgázosító berendezéssel összefüggésben egy külső égésű motoros (Stirling-motorral) villamos energiatermelő egység összekapcsolhatóságát is vizsgáljuk.

2.4. Pelletálás

Manapság számos vállalkozás foglalkozik faalapú és nád energetikai tömörítvények előállításával. Fontos, hogy ezen energetikai „nemesítés” során az energiafelhasználást szem előtt tartsuk. Ezzel összefüggésben célunk, hogy az ideális pelletálási paraméterek (pl. nyomás, prészsatorna-hossz, hőmérséklet) meghatározását végezzük, szem előtt tartva azt, hogy az optimális energiabefektetés mellett a lehető legjobb tulajdonságú pelletet kapjuk. Kutatásaink során vizsgáljuk többek közt luc, tölgy, akác fajok pelletálhatóságát, valamint különös figyelmet szentelünk a nád (mint agripellet) tömörítvények előállíthatóságára irányuló technológiai paraméterek meghatározására.

A sikeres kutatómunkák eredményeként választ kaptunk a pellet szétesése (mely a finomhányadot növelő negatív tulajdonság), a tömörítő csatornára (matrica furata) jellemző relatív felsúrlódás, valamint a pellet hossza mentén kialakuló sűrűségváltozás közötti összefüggésekre is. A vizsgálatok különböző hőmérsékleteken történtek, mivel a valóságos tömörítési eljárások során a matrica hőmérséklete akár a 100°C körüli értéket is elérheti. Ennek eredményeként a hőmérséklet függvényében (20–200°C) a rugalmas és maradó deformáció miatt a nyomás megszűnése után

történő "visszarugózásra" (mely a sűrűséget csökkenti) egzakt összefüggéseket kaptunk.

3. Gépészet és mechatronika

3.1. Gépészet

A nagy hagyományú faipari forgácsolásméleti kutatások mellett, a modern mérés- és mérőtechnikák felhasználásával (3D-s erőmérő cella, lézer interferométer, rezgés és csapágy diagnosztikai berendezések, szerszám mikroszkóp) vizsgálatokat végzünk a gép, illetve a munkadarab lengésének, a gép megmunkálási pontosságának megállapítására. Különös hangsúlyt fektetünk – a megmunkálási pontosság és felületi minőség javulása mellett – a felhasznált villamos energia csökkentési lehetőségeinek analizésére is.

3.2. Mechatronika

A Mechatronika labor oktatási eszközparkja alkalmas mind az alapismeretek (pneumatika, hidraulika, szenzorika, villamos hajtások, PLC programozás, rendszertechnikai alapok, proporcionál hidraulika) oktatására, mind a mechatronikai rendszerként működő iCIM rendszer megismerésére. A humanoid robot, oktató CNC-k külön-külön is használhatóak az oktatásra. A felszereltség, oktatók felkészültsége alapján a labor az országban elsőként kapta meg a FESTO akkreditált képző központ (F.A.C.T.) minősítést. A megállapodás alapján már jó néhány vállalati tanfolyam hallgatója kapta kézhez FESTO bizonyítványát. Az ipari kapcsolatból adódó képzési igény ismeret, a képzési feltételek a képzés duálissá alakításának előfutáraként biztosítják, hogy itt gyakorlatban használható ismereteket sajátítsanak el a hallgatók.

Mindezen eredmények nem csupán a partnereknél, az iparvállalatok eredményeiben mérhetőek, de karunk kutatói, hallgatói szabadalmi és mintaoltalmi bejelentésekkel is igazolják hatékony tevékenységüket. Így az elmúlt években négy szabadalmat, négy használati minta oltalmat, egy védjegyoltalmat és 11 formatervezési mintaoltalmat nyújtott be a kar.

Bevezetés

A rendszerváltás utáni időktől napjainkig a vállalati szektor sok mindent megélt, nem volt ez másként a soproni vállalatok esetében sem. A piacok megnyitása a külföldi tőke előtt lehetőségekkel kecsegtetett, ugyanakkor veszélyeket is rejtett magában. A vállalati szektor, azon belül is a mikro-, kis-, és középvállalati (KKV)¹ szektor kiemelt jelentőséggel bír az ország, valamint Sopron gazdasági életében, hiszen a soproni kisvállalatok foglalkoztatják a vállalati szférában dolgozó aktív helyi lakosság 95 %-át. Az 1990-es években bekövetkező vállalkozásindítási, vállalatalapítási hullám hatására elindult a szektor megerősödése. Ennek vetett véget a 2008-ban kezdődött gazdasági válság. A vállalati szektor tevékenységi köre igen széleskörű, a legnagyobb húzóágazatnak a kereskedelem és a gépipari cégek bizonyultak. Emellett a szakmai, tudományos tevékenységet folytató cégek is jelen vannak, épp úgy, mint a művészi profillal rendelkező vállalatok.²

A soproni vállalkozások a rendszerváltás után

Az 1970–1980 közti időben a magyar vállalati szféra szerkezete az európai minta ellenkezőjét mutatta. Míg a fejlett európai országok ugyan kisszámú, de igen

¹ Mikro-vállalkozás az a vállalat, amelynek összes foglalkoztatotti létszáma 10 főnél kevesebb, és éves nettó árbevétele vagy mérlegfőösszege legfeljebb 2 millió eurónak megfelelő forintösszeg. Kisvállalkozásról akkor beszélünk, ha a vállalat összes foglalkoztatotti létszáma 50 főnél kevesebb, és éves nettó árbevétele vagy mérlegfőösszege legfeljebb 10 millió eurónak megfelelő forintösszeg. Középvállalkozás alatt érti a szakma a kisvállalkozásnál nagyobb, de 250 főnél kevesebb alkalmazottal rendelkező vállalatot, ha annak éves nettó árbevétele legfeljebb 50 millió eurónak, vagy mérlegfőösszege legfeljebb 43 millió eurónak megfelelő forintösszeg. Nem minősül KKV-nak az a vállalkozás, amelyben az állam vagy az önkormányzat közvetlen vagy közvetett tulajdoni részesedése – tőke vagy szavazati joga alapján – külön-külön vagy együttesen meghaladja a 25%-ot. A cikk megírásához használt statisztikáknál az árbevétel és a mérlegfőösszeg értékek nem álltak rendelkezésre, ezért több helyen a méret szerinti besorolás kizárólag a foglalkoztatotti létszám alapján történik.

² A vállalkozások alapítását, működését, megszűnését, adózását, a csődeljárást és a felszámolást, de még a munkavállalóval kapcsolatos tevékenységüket is törvény szabályozza. A törvények célja azon jogi környezet megteremtése, amely segítségével szolgál a magyar gazdaság erősödéséhez és a vállalkozások sikerességéhez. Meghatározza a tisztességes gazdasági verseny szabályait annak érdekében, hogy a gazdasági versengés ne vezethessen tisztességtelen gazdasági erőfölény kialakulásához. 2014. március 14-ig a legfőbb, általános érvényű törvény a 2006. évi IV. törvény volt, mely a Magyarországon székhellyel rendelkező gazdasági társaságok életét szorította keretek közé. Mára a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.), valamint az egyes jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról szóló 2013. évi CLXXVI. törvény lépett a helyébe. A cégnyilvánosság, a bírósági cégeljárás és a végelszámolás folyamatát továbbra is a 2006. évi V. törvény szabályozza, melynek várható módosulási és hatálybalépési ideje 2015. január elseje. A vállalatok működését, fejlődését támogatását a 2004. évi XXXIV. törvény szabályozza. Ezen előírások betartásán keresztül kívánja a kormányzás olyan gazdasági feltételek kialakítását elérni, amelyek hosszú távon, hazai és uniós szinten egyaránt biztosítják a verseny és foglalkoztatási képesség növelését, a versenyhátrányok csökkentését, valamint a vállalkozásoknak az Európai Unió követelményeire való felzárkózását. A KKV-k létét, azok versenyképességének, stabilitásának javítását a kormány többféle adózási forma közti választási lehetőséggel kívánja támogatni. Így a vállalkozások választhatnak, hogy 10% társasági adót fizetnek, EVA, esetleg a kis adózók tételes adója (KATA) vagy kisvállalati adó (KIVA) szerint adóznak. A kis adózók tételes adója inkább az apró szolgáltatásnyújtásra specializálódott cégek számára kecsegtethet kihasználható lehetőségekkel. Itt is csak azoknak, akik a lakosság számára szolgáltatnak. Országos szinten elmondható, hogy a KATA-t és KIVA-t választók száma eddig jelentősen elmaradt a kormány várakozásaitól. Úgy tűnik, egyelőre a „bőség zavara” áll fenn. Az érintettek nem tudnak, vagy nem mernek adózási formát váltani.

tőkeerős, stabil nagyvállalati réteggel és nagyszámú, szintén tőkeerős középállalati szférával rendelkeztek, addig Magyarországon a fő szerep a nagyvállalatoké volt, köszönhetően az államilag vezényelt privatizációnak. A közepes vállalatok mind számukban, mind tőkeerejükben jócskán elmaradtak a nagyvállalatoktól. Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején megnyitották a magyar piacokat a tőkeerőben és technikai fejlettségben is magasabb szinten lévő külföldi vállalatok előtt, a hazai ipar legcsekélyebb védelme nélkül.³

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által közzétett adatok alapján Sopronban 1992-ben még a négyezret alig meghaladó számú működő vállalkozásról beszélhetünk, 1995-re pedig már több mint hatezer cég folytatott vállalkozói tevékenységet. Ez a növekedés részben annak köszönhető, hogy a külföldi tőke „beengedésével” egyre nagyobb számban képviseltették magukat Sopronban a külföldi vállalatok. Ezzel párhuzamosan megkezdődött az eddig magyar vállalkozók tulajdonában lévő nagyvállalatok külföldi befektetőknek való értékesítése. Bekövetkezett egy kis- és mikro-vállalkozási „boom”, melyet e vállalatípusok számának ugrásszerű növekedése eredményezett. Ebben az időszakban volt a legnagyobb a működő vállalkozások aránya a regisztrált vállalkozásokhoz viszonyítva, mégpedig 73 %. A mikro- és kisvállalatok a foglalkoztatásban is egyre jelentősebb szerepet mondhattak magukénak. Sajnálatos módon köztük nagy számban akadtak olyan kényszervállalkozók, akik a munkanélküliség elkerülése végett kezdtek vállalkozásba.⁴ Ezzel magyarázhatjuk, hogy egy év alatt kétezerrel csökkent a tényleges működést folytató vállalkozások száma, de részarányuk még ennek ellenére is magas, 71 %-nyi maradt.

A szektor növekedését a szabályozói és a gazdasági környezet változása indukálta. A fejlett országok vállalati struktúrájához viszonyítva a magyar KKV szektor piaci alkalmazkodó képessége és vállalkozói kultúrája igen alacsony volt. Fejlődésüket a magas közterhek, a támogatások minimális volta, valamint a gyakran változó szabályozás is nehezítette. Nyugaton az itthoninál stabilabb működési környezetben folytatták tevékenységüket a vállalkozások. Az 1990-es évek után bekövetkezett KKV-boom után a mikro-, kis- és közép-vállalkozások számában azonban továbbra is növekedés volt megfigyelhető.

A soproni vállalkozások száma és összetétele az ezredfordulótól napjainkig

A 21. században tovább növekszik a KKV szektor szereplőinek száma, helyzetükben azonban lényegi változás nem állt be. Továbbra is magyar munkaerő, valamint alacsony tőkeintenzitás jellemzik a szektort.⁵ 2000-ben a regisztrált soproni vállalkozások száma már majdnem elérte a hétezeret, a működő vállalatok⁶ száma pedig átlépte a négyezres küszöböt.

³ Országinfo - kormányzati portál:

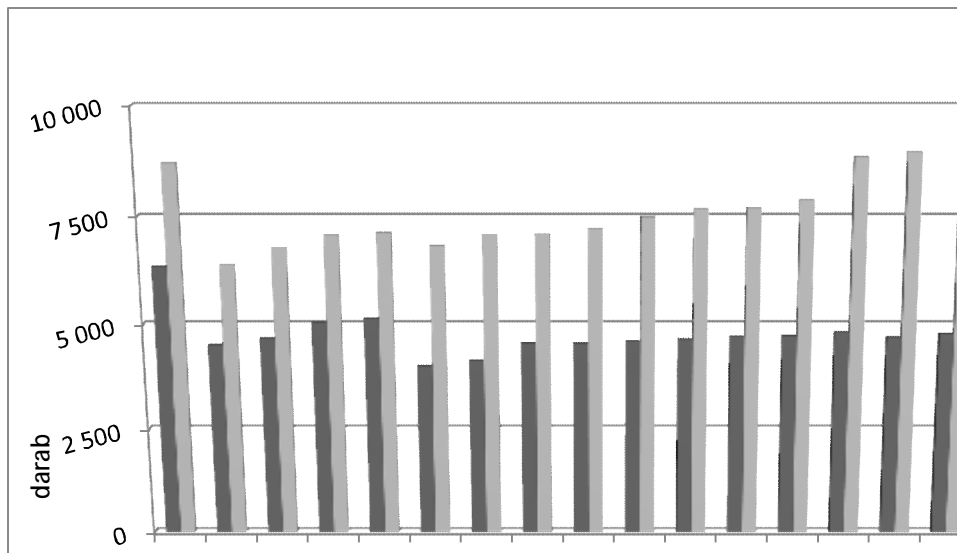
https://orszaginfo.magyarorszag.hu/informaciok/gazdasag/gazdasagtortenet/gazdasagtortenet_3.html, letöltve: 2014.08.05

⁴ Arva László: Globalizáció és gazdasági növekedés: Kérdőjelek és felkiáltójelek, Budapest, 1999.

⁵ A kis- és közép-vállalkozások fejlesztésének stratégiája. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, 2007–2013.

⁶ 2000-től alakította ki a KSH a működő vállalkozások új meghatározását. Ezzel magyarázható a visszaesés 1999-ről 2000-re. Egy vállalkozást akkor tekintünk működő vállalkozásnak, ha annak az adott gazdasági év során keletkezett árbevétele, vagy volt alkalmazottja. Tehát attól, hogy egy vállalkozás veszteségesen működik, még erősítheti a működő vállalatok táborát. Minden

Az 1. ábrán jól látható, hogy a regisztrált vállalkozások száma a vizsgált időszak teljes időtartama alatt jócskán meghaladta a működő vállalkozások számát, utóbbiak aránya a 2000-es évben mintegy 60 % volt. Ennek oka, hogy még mindig nagyon sok a kényszer-, vagy alibi vállalkozás. A működő vállalkozások 2002-ben 64 %-ban képviselték magukat a regisztrált vállalatok közt. A számok tekintetében ez 7000 feletti regisztrált és 4500 feletti működő vállalkozást jelentett. A 2003-as évet kismértékű csökkenés jellemezte, de a 2004-es év az EU csatlakozással új lehetőségekkel kecsegtetett. Leomlottak a földrajzi korlátok, új piacok váltak elérhetővé. Az új lehetőségek új kihívásokkal társultak, hiszen a versenytársak száma is megnőtt.

1. ábra. A soproni regisztrált és működő vállalkozások számának alakulása.

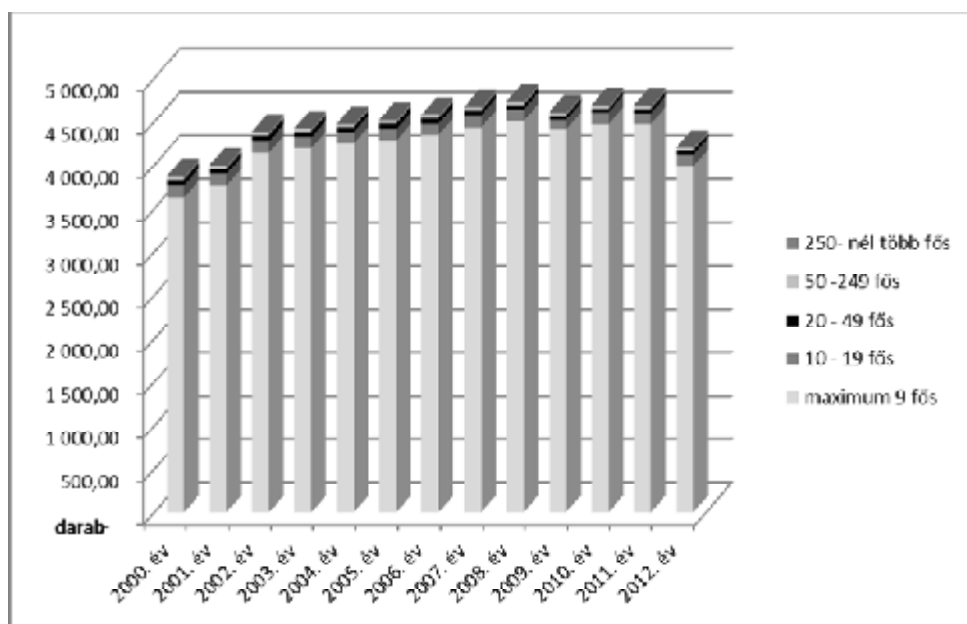
Forrás: Győr-Moson-Sopron megyei statisztikai évkönyv (1995-1999); KSH internetes adatbázisa: <http://stainfo.ksh.hu/Stainfo/haDetails.jsp> (2000-2012)

2010-ben a regisztrált vállalkozásoknak már csak fele volt olyan vállalkozás, melyek kivették a részüket a tényleges foglalkoztatásból, illetve az év során képesek voltak árbevételt realizálni. Ekkor országos KKV csődhullám indult el, ami elől Sopron sem menekülhetett. 2012-re már csak 4002 működő vállalkozást tartottak nyilván Sopronban, ami megközelítette a 2001-es adatot.

Jogosan merül fel bennünk a kérdés, mi lehet ennek a csökkenésnek az oka? A működő vállalkozások száma 2008-ban tetőzött, ettől kezdve figyelhető meg a csökkenés. A gazdasági válság itt is érzékeltette hatását. Országos szinten csökkent a gaz-

vállalkozó, aki rendelkezik adószámmal, regisztrált vállalkozásnak minősül. Ez alól az sem jelent kivételt, ha a vállalkozás éppen csődeljárás keretében ideiglenes fizetési haladékat kér azzal a céllal, hogy csődegyezség megtételére tegyen kísérletet. Ugyancsak regisztrált vállalkozásnak minősülnek azon cégek is, melyek ellen végelszámolási, vagy végrehajtási eljárás van folyamatban.

dasági növekedés, csökkent a fogyasztás mértéke, ami az amúgy sem túlzottan tőkeerős cégeket érzékenyen érintette. A szektor jórészt hitelből finanszírozta beruházásait, és a vállalatok nagy száma rendelkezett – és rendelkezik a mai napig is – forgóeszközhitellel, amit a folyamatos működésük, termelési képességük fenntartására használtak, használnak fel. Ennek köszönhetően csökkent a KKV-k által foglalkoztatottak száma, ami a munkanélküliség növekedéséhez vezetett. Pozitívumként említendő, hogy a csökkenés intenzitása 2009-ről 2010-re volt a legerőteljesebb, ettől kezdve egyre kisebb mértékben csökkent a soproni vállalkozások száma. Ez részben köszönhető a jelenlegi kormányzati politikának, aminek köszönhetően a vállalkozások kedvezményes növekedési hitelhez juthatnak, melyet 2013-ban korábbi hitelek kiváltására, hosszú távú beruházási hitelek felvételére, illetve rövidtávú forgóeszköz finanszírozásra fordíthattak. 2013-tól a hosszú távú beruházási hitel továbbra is elérhető maradt, s mindez fix kamatozás mellett.

2. ábra. A soproni működő vállalkozások száma, az általuk foglalkoztatott alkalmazottak száma szerint.
 Forrás: KSH internetes adatbázisa: <http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haDetails.jsp>

A 2. ábrából egyértelműen kirajzolódik, hogy a vállalatok 95%-a 1-9 fős mikro-vállalkozás. Ez az arány a vizsgált időszakban stabilan tartja magát. A többi kategóriában sincs kiugrás a foglalkoztatottak számát tekintve. 2008-ban hetvennél több, maximum 9 főt foglalkoztató cég működött Sopronban, az előző évhez képest. Ez a 2008-ban bevezetett ÁFA törvénnyel magyarázható, miszerint az őstermelőknek is

rendelkezniük kellett adószámmal, ami megnövelte az egyéni vállalkozók számát.⁷ A 2008-ban kezdődött válság ezeken a vállalkozásokon is érezte hatását, ugyanis számuk folyamatosan csökkent. A foglalkoztatottak száma 2011-től kezdődően gyenge emelkedést mutat, számuk azonban jóval elmarad a mikrovállalkozásokétól. Utóbbiak közé 2012. év végén 3985 vállalat tartozott, míg a kisvállalatok alig 180 darabban képviselték magukat a piacon. A teljes vállalati létszám ebben az évben 4205 darab volt.

A legstabilabb vállalati kategóriának a közepes vállalatok minősülnek. A teljes vizsgált időszak alatt 33–39 között mozgott a számuk, és talán ezt a vállalati csoportot viselte meg a legkevésbé a válságos időszak. A KKV szektor adja a munkahelyek több mint kétharmad részét, a nagyvállalatok elenyésző arányban képviselik magukat Sopronban. 2012-ben 7 darab működő nagyvállalatot regisztráltak, ami az összes működő vállalatnál 0,02 %-ot jelent. Hozzá kell tennünk, hogy országos és megyei szinten is hasonló képet mutat a vállalatok megoszlása az egyes vállalati kategóriák közt, és a foglalkoztatotti létszám tekintetében.

A KKV-k hatékonysága jellemzően alul marad a nagyvállalatokéhoz képest. A fejlett nyugati országokban a gazdaság motorjává – már az ezredfordulót követően – a kis és középvállalkozások váltak az óriás multinacionális cégek helyett, s e gazdasági folyamat végbemenetele Magyarországon is prognosztizálható.⁸ Ehhez azonban a szektor versenyképességének javítása, nagyobb üzleti rugalmasság elérése szükséges, valamint sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az innovatív megoldásokra, és a kutatás-fejlesztésre, hiszen a soproni KKV szektor helyzete, eredményessége kihat a régió teljesítményére, többek között a foglalkoztatásban betöltött óriási szerepének köszönhetően.

A 3. ábrán jól látható, hogy a vizsgált időszak nagy részében a soproni aktív vállalatok több mint felét az egyéni vállalkozások tették ki. Ez az arány az 1990-es években magasabb értéket mutatott amely a fentebb említett KKV-boomra és a szabályozói, nyilvántartási környezet változására volt visszavezethető. Sokkal több regisztrált egyéni vállalkozás maradt életben az 1990-es években és tudott termelő, szolgáltató tevékenységet folytatni, a kezdeti 70 %-os szintről 2012-re azonban 43 %-ra változott részesedésük a teljes vállalati szektorból.

Az egyéni vállalkozások 49 %-ában csak részmunkaidős foglalkoztatás valósult meg 2009-ben, mely arány tovább növekedett, és mára már elmondható, hogy az egyéni vállalkozások háromnegyedében a vállalkozó részmunkaidőben van bejelentve. Ez az arány bizonyos szempontból aggasztó, hiszen ez egyrészt azt is jelenti, hogy nincs akkora kereslet a szolgáltatások iránt, hogy a vállalkozó teljes idejű munkavégzéssel talpon tudjon maradni, esetlegesen a vállalkozásból származó jövedelme nem elegendő a fennmaradáshoz, így vállalkozását csak részmunkaidőben viszi és a munkaerőpiac egyéb szegmensében is próbál elhelyezkedni. Megfordítva, az is általános jelenség, hogy az egyéni vállalkozások csak kereslet-kiegészítő funkciót látnak el. Másrészt vi-

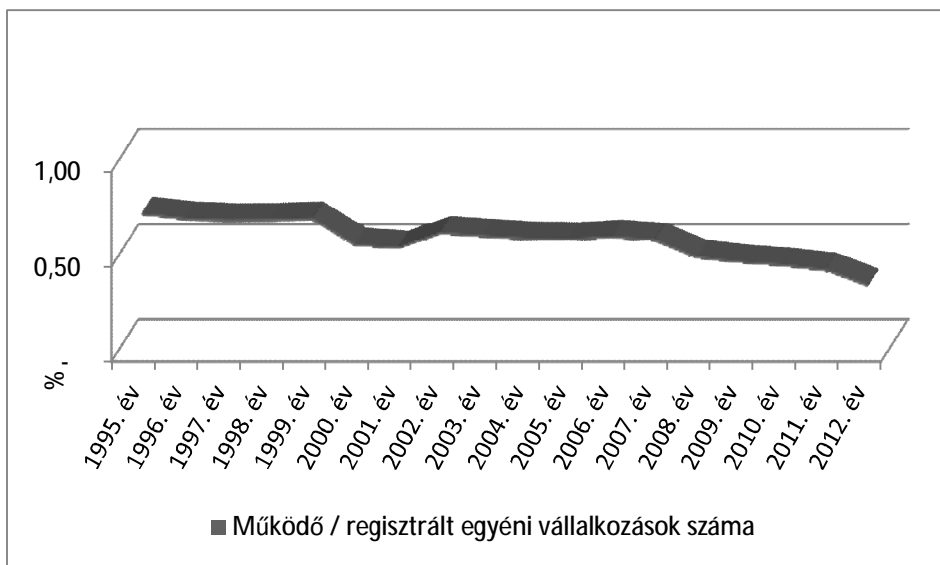
⁷ AgroStratégia: Foglalkoztatottak és foglalkoztatottak a mezőgazdaságban,

http://agrostratega.blog.hu/2009/05/25/foglalkoztatottak_es_foglalkoztatottak_a_mezogazdasagban, letöltve: 2014.08.05

⁸ Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium: A mikro-, kis és közepes vállalkozások növekedésének feltételei, 2009, letöltve: 2014.08.20

szont, ez a magas arány a gazdaság erős elszürkülésének⁹ lehetőségét is magában hordozza.

Ha a gazdasági társaságokat formájuk alapján vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a vizsgált időszakban a jogi személyiségű vállalatok esetében a regisztrált vállalatok majdnem 80 %-a folytat tényleges működést. Ebbe a kategóriába a részvénytársaságok, és a korlátolt felelősségű vállalatok tartoznak. A betéti társaságok és a közkereseti társaságok esetében a számok nem ilyen kedvezőek. Ezek között a jogi személyiséggel nem rendelkező vállalatok¹⁰ között egyre nagyobb azok száma, amelyek csak a vállalat regisztrációjáig jutnak el, de ténylegesen nem kezdenek működni. 2012-ben e vállalatoknak mindössze 40 %-a folytatott valós gazdasági tevékenységet. A vizsgált időszakban a működő jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások száma több mint duplájára emelkedett, míg a jogi személyiség nélküli vállalatok száma 20 %-os mértéket meghaladóan csökkent.

3. ábra. A soproni működő egyéni vállalkozások aránya a teljes vállalati szektorban
 Forrás: Győr-Moson-Sopron megyei statisztikai évkönyv (1995-1999); KSH internetes adatbázisa:
<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp>

⁹ Egyre gyakoribb a fél-legális foglalkoztatás, ahol a munkavállalók minimálbére vannak bejelentve, de valójában ennél több pénzt kapnak kézhez. Így a munkáltató csak a minimálbér után fizet adót, járulékot, ami kevesebb bevételt jelent az államkasszának. Ez a fajta foglalkoztatási magatartás leginkább az építőiparban, a kereskedelemben és a vendéglátásban gyakori. Sajnos egyre több olyan esetről hallani, amely bizonyítja, hogy a gazdaság többi szegmensében sem ismeretlen a közteherhivselési terhek alóli kibújás.

¹⁰ Az új Ptk. értelmében a közkereseti (KKT) és a betéti társaságok (BT) kikerülnek a jogi személyiség nélküli vállalatok közül, és a jogi személyiséggel rendelkező vállalatok közé sorolódnak.

A soproni vállalkozások tevékenység szerinti összetétele

Az 1. táblázat alapján elmondható, hogy a működő vállalatok közül a két nagyobb húzóágazatot a kereskedelmi és gépjármű javítási tevékenységet, valamint a szakmai tudományos és műszaki tevékenységet folytató cégek jelentik 15–20 %-os részesedéssel. A maguk 8–9 %-ával az építőiparban, valamint a feldolgozóiparban tevékenykedő cégek alkotják a harmadik markáns csoportot. Szép számmal akadnak városunkban ingatlanügyekhez kötődő szolgáltatások nyújtását, valamint humán egészségügyi és szociális ellátási tevékenységet folytatók. Megoszlásuk az összes soproni vállalathoz viszonyítva 6–7 %. A pénzügyi biztosítói tevékenységet ellátók, a szállítás és raktározás, a szálláshely szolgáltató, valamint az oktatási tevékenységgel foglalkozó intézmények megoszlása 4–5 % között mozog. A legkisebb részarányban a mezőgazdasági, erdőgazdálkodással és halászattal foglalkozó vállalkozások vannak, részarányuk mindössze 2 %-ra tehető. A művészeti, szórakoztató profilú cégek is jelen vannak városunkban. Számuk minimálisan ugyan, de meghaladja a mezőgazdasági céllal működő vállalkozások számát.

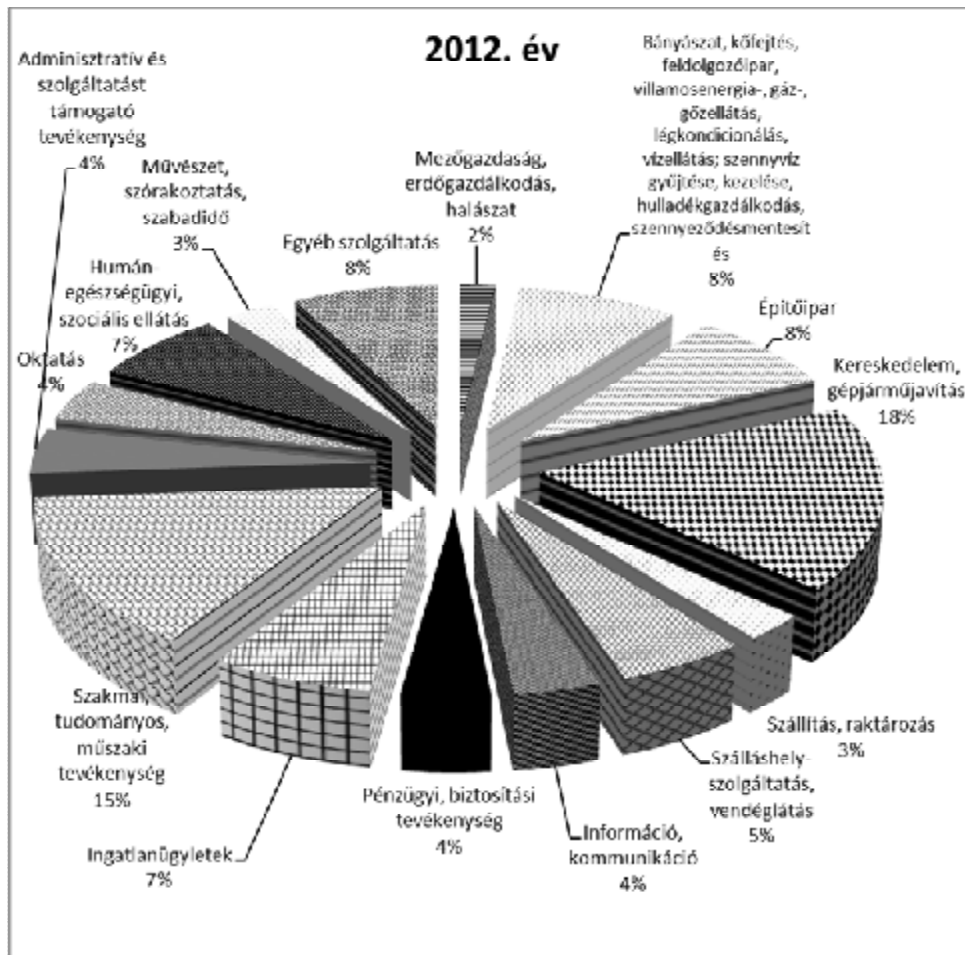
Az országos adatok ismeretében elmondható, hogy Sopronban nagyobb részarányt képviselnek az ingatlanügyekkel foglalkozó vállalatok, mint országos szinten. Országosan ugyanis a vállalatok 5 %-a folytatja ezt a fajta tevékenységi formát, míg Sopronban ez az érték 7 %. Azonban a mezőgazdasági, és a kereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok száma a városban az országos átlag alatt marad. Nemzetgazdasági szinten a mezőgazdasági cégek 4 %-kal, míg a kereskedelmi tevékenységet folytatók 21 %-kal képviseltetik magukat. Sopronban ez a megoszlás 2 és 18 %. Szintén ez a helyzet a szakmai, tudományos tevékenységgel foglalkozó cégek esetében. Magyarországon ebbe a tevékenységi csoportba tartozik a vállalatok 17 %-a, városunkban ez az érték 15 %.

Sopron igen színes képet mutat a vállalatok tevékenységének megoszlását illetően, minden tevékenységi kategória képviselteti magát a piacon (4. ábra). A jelen lévő vállalatok jellemzően magas munkaerő és alacsony tőkeerő szükségletű tevékenységeket folytatnak.

Összegzés

A KKV-k jelentősége vitathatatlan. Számuk 2008-tól sajnos folyamatosan csökkent Sopronban is, aminek eredményeként 2012-re a működő vállalkozások száma a 2001-es szint közelébe esett vissza, bár a kormányok – változó intenzitással – folyamatosan napirenden tartották a szektor megerősítésének kérdését. Az állam egyik fontos célja a szabályozói környezet egyszerűsítése, ám véleményünk szerint ez nem valósul meg maradéktalanul. A vállalkozások számára jó hír, hogy a 2014–2020 közti időben a rendelkezésre álló uniós támogatás (7480 milliárd forint) mintegy 60 %-át kívánja a kormány a vállalkozások fejlesztésére fordítani. A cégek által megpályázható pénzek összege is több mint a duplájára növekedett (1000 milliárd forintról 2400 milliárd

forintra) az elmúlt években. Úgy remélik, hogy a támogatások hatására jelentős mértékű növekedés lesz megfigyelhető az exportképes KKV-k számában.¹¹

4. ábra. A soproni vállalkozások megoszlása tevékenységi forma szerint 2012.
 Forrás: KSH internetes adatbázisa: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp>

A válság óta tartó fogyasztáscsökkenés az amúgy sem túl stabil helyzetüknek szintén nem kedvez, ami árbevétel csökkenést eredményez. Nagy a körbetartozások aránya, ami pénzügyi gondok kialakulásához, illetve azok fennállásának stabilizálódásához vezet.

¹¹ Gyöngyösi Balázs: Nagy fordulat előtt a magyar kkv – szektor, 2014.07.31, letöltve: 2014.08.22

A hitelhez jutás esélye, a hitelfelvételi szabályok szigorodása miatt rendkívül alacsony. A hosszú lejáratú hitelek elérhetősége különösen nehéz. Ezt a némileg „beállt” gazdasági helyzetet próbálta ellensúlyozni a Magyar Nemzeti Bank a Növekedési Hitelprogram (NHP) meghirdetésével, amely 2013. második negyedévétől vehető igénybe. Ennek keretében olcsó vállalkozásösztönző hitelhez juthatnak a lehetőséggel élő vállalatok. A jelenlegi álláspont szerint a kedvezményes hitelt igénybe venni kívánóknak 2014 év végéig van lehetőségük arra, hogy a hitelintézettel megkössék az NHP hitelszerződést. A folyósítási feltételek teljesítésére, és a folyósításra ezt követően is sor kerülhet. A program hatására 2013. harmadik negyedévében már érezhetően megnőtt a szektor hitelfelvételi kedve, ezt a kihelyezett hitelállományi adatok mutatják. Az új hitelek folyósításánál és a hitelkiváltásoknál is a beruházási hiteleké volt a fő szerep.¹² Ez bizakodásra adhatott okot, a szektor tőkeerejének növekedését illetően. Az MNB által készített elemzés¹³ arról árulkodik, hogy országos szinten az NHP keretében kihelyezett hitelállomány 11 %-át a nyugat-dunántúli régióban folyósították. Tevékenységi körök szerint a mezőgazdasági vállalkozások voltak a legaktívabbak a program adta lehetőségek kihasználását tekintve, őket követték a kereskedelmi majd a feldolgozóiparban tevékenykedő vállalatok.

Nincsenek könnyű helyzetben a vállalkozások, sem Sopronban, sem országos viszonylatban. Sopron határ közeli helyzetéből fakadóan bizonyos szempontból szerencsésnek mondhatja magát. Számos külföldi háttérű vállalkozás jelent meg a térségben munkahelyeket teremtve, amelyek – a magyar tulajdonú cégek mellett – jelentős exporttevékenységgel bírnak. Ugyanakkor a határközelségnek vannak negatív következményei is. Az utóbbi években a könnyű ingázás lehetővé tette, hogy a magasabb bérek miatt a munkavállalók Ausztriában helyezkedjenek el, ami viszont a magyar oldalon lévő vállalkozások egy részének folyamatos munkaerőhiányt okoz, ez pedig a helyi KKV-k fejlődésének egyik jelentős gátlaként jelenik meg az utóbbi években.

¹²Növekedési Hitelprogram első szakaszának igénybevétele, Magyar Nemzeti Bank http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Monetaris_politika/NHP/NHP1_elemzes_V5_clean.pdf, letöltve: 2014.09.23

¹³ Közlemény a Növekedési Hitelprogram második szakasza keretében nyújtott hitelekéről, Magyar Nemzeti Bank http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Monetaris_politika/NHP/NHP2_kihasznaltsag_kozlemen_y_20140902.pdf, letöltve: 2014.09.23

	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	Bányászat, feldolgozóip., villamosenergia-, gázellátás, légkondicionálás, vízellátás; szennyvíz gyűjtés, hulladékgyűjtés	Építőipar	Kereskedelem, gépjárműjavítás	Szállítás, raktározás; Információ, kommunikáció	Szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás	Pénzügyi, biztosítási tevékenység	Ingyanügyletek ; Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység ; Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	Oktatás	Humánegészségügyi, szociális ellátás	Művészet, szórakoztatás, szabadidő; Egyéb szolgáltatás	Összesen
2000. év	97	443	310	1062	175	294	127	893	95	173	335	4 004
2001. év	90	474	315	992	189	285	115	1017	121	182	347	4 127
2002. év	94	480	362	962	280	294	113	1059	137	211	551	4 543
2003. év	86	452	381	927	284	276	109	1107	159	214	543	4 538
2004. év	80	432	395	930	275	277	129	1144	163	223	552	4 600
2005. év	73	435	385	929	267	266	148	1190	168	232	554	4 647
2006. év	78	417	391	927	260	262	176	1224	171	249	548	4 703
2007. év	83	418	408	916	251	254	184	1236	171	266	533	4 720
2008. év	84	384	424	867	369	259	210	1178	164	281	579	4 799
2009. év	76	379	418	793	360	249	209	1147	194	293	572	4 690
2010. év	84	381	427	804	355	239	202	1181	194	302	593	4 762
2011. év	81	373	406	797	357	235	189	1163	190	302	600	4 693
2012. év	78	358	337	769	264	231	158	1105	175	298	432	4 205

1. táblázat: A soproni vállalkozások megoszlása tevékenységi forma szerint 2000-2012

Forrás: KSH internetes adatbázisa: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp>

„Egy erőforrásokban gazdag desztináció alulmaradhat a versenyben egy olyan desztinációval szemben, amelynek erőforrásai kevésbé jelentősek, ugyanakkor azokat hatékonyan tudja használni.”¹

A 21. század elejére a turizmus jelentősen átalakult. A jólét szintjének általános emelkedése, a megnövekedett szabadidő, valamint a szabadidő változatos eltöltésének igénye hatására a kereslet jelentős bővülése figyelhető meg. A közlekedés fejlődése következtében az utazás jellemzően olcsóbbá és gyorsabbá vált, ami tovább szélesíti a potenciális turisták körét, és egyúttal távoli, korábban a tömeges turizmus számára elérhetetlen desztinációkat² is bekapcsolt a nemzetközi turizmus kínálatába. A telekommunikáció robbanásszerű fejlődése nem csak az információ-gyűjtés lehetőségeit bővítette, de jelentősen befolyásolja a turisztikai termékekkel kapcsolatos elvárásokat (pl. interaktivitás, 3D és 4D termékfejlesztés, mobiltelefonos alkalmazások), valamint a hatékony marketing aktivitás szemléletét és alkalmazandó eszközeit (pl. Web 2.0, okostelefonok, közösségi média). A növekvő kereslet a kínálati oldal megélénkülését eredményezte. A turizmus fejlődése számos desztinációban a gazdaság diverzifikálását vagy az egyetlen kitérési pontot jelentette. A vendégforgalom növekedését meghaladó mértékben emelkedett a nemzetközi kínálatban megjelenő újabb desztinációk, a turisztikai attrakciók és szolgáltatók száma, valamint azok kapacitásai.

Az említett folyamatok eredményeként a 21. századra erős verseny jellemzi a turisztikai szektort. Az átlagturista tájékozottsága és individualizmusa következtében egyre öntudatosabbá vált; személyre szóló, magas minőségű és magas ár/érték arányú, komplex szolgáltatáskínálatot keres. A növekvő kínálat és a hagyományos kommunikációs csatornák telítődése ugyanakkor sok esetben azonosíthatatlanná tette a különböző desztinációk és szolgáltatók ajánlatait. Az erős versenyben kizárólag a jól azonosítható, egyedi vonzerővel (USP – unique selling proposition), és az ahhoz kapcsolódó magas minőségű komplex szolgáltatáskínálattal rendelkező desztinációk lehetnek sikeresek. A termék és kommunikáció konzisztenciájának biztosítása mellett az egyediséget hangsúlyozó különleges, célcsoport-specifikus üzenetet, megoldásokat és csatornákat kell alkalmazni a kommunikáció során.³

¹ Crouch, G. I. – Ritchie, J. R.: Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity. Journal of Business Research 44. (1999), Issue 3., 137–152, itt: 143.

² Desztinációnak nevezzük a turisztikai célterületeket: olyan településeket/térségeket, amelyek adottságaik révén alkalmasak turisták fogadására, egyúttal vonzóak is számukra, továbbá tudatos menedzsment tevékenység által turisztikai fogadóképességük és vonzerejük fejleszthető. A desztinációmenedzsment célja és feladata a desztináció mint komplex termék összehangolt fejlesztése, a helyi együttműködések koordinációja, valamint a térség imázsának tudatos formálása.

³ Egyed Krisztián: A Hévíz Turisztikai Desztináció fejlesztési koncepciója és operatív programjai, Hévíz, 2010 (kézirat).

Jelen írásnak külön aktualitást adnak a turisztikai desztinációmenedzsment (TDM) szerveződések kialakítását ösztönző, valamint azok tevékenységeit támogató kormányzati törekvések.⁴ A meghirdetett ún. TDM-pályázatok célja a célterületek turizmusának fejlesztéséért és menedzsmentjéért felelős, egyértelmű kompetenciákkal, a feladatok ellátásához szükséges finanszírozással és megfelelő szakértelemmel rendelkező többszintű irányítási- és szervezetrendszer létrehozása. Lokális szinten az (elsődleges) turisztikai szolgáltatók, az önkormányzat(ok) és a civil szféra együttműködésén alapuló, általuk önkéntesen létrehozott helyi TDM szervezetnek meghatározott stratégia mentén kell felépítenie és menedzselnie egy versenyképes turisztikai desztinációt, azaz a kínálat komplex rendszerét és a desztináció pozitív imázsát. Sopron, mint turisztikai desztináció esetében e célok eléréséhez, valamint a kapcsolódó feladatok ellátására megalakult a Sopron Régió Turisztikai Nonprofit Kft. A szervezet sikeresen szerepelt a harmadik TDM pályázati felhíváson, és projektje keretében elkészítette desztinációfejlesztési stratégiáját.⁵

A tanulmány célja a turisztikai versenyképesség gondolatkörének alkalmazásával a Tisztelt Olvasó közös gondolkodásra ösztönzése Sopron mint turisztikai desztináció helyzetének és fejlesztési lehetőségeinek értékelésére. Emellett a jelen írás a desztinációmenedzsment, azaz a térség fejlesztéséért, a turizmus és a turisztikai vállalkozások üzleti környezetének alakításáért felelős szervezet szempontjából is vizsgálja a soproni desztináció versenyképességét. Az „ex post” értékelés turisztikai mutatók (pl. vendégek száma, vendégéjszakák száma, a turisztikai vállalkozások bevételei és jövedelmezőségük) alapján jellemzi a desztináció turizmusának teljesítményét, a közösségi és egyéni szinten befektetett munka és erőforrások eredményét. „Ex ante” szemléletben pedig a helyi turizmus rendszerét mint üzleti környezetet vizsgáljuk, beleértve az adottságokat és az attrakciókat, a rendezvényeket és a programkínálatot, a szállás- és vendéglátó kapacitásokat, valamint azok minőségét és összetételét. Emellett a desztinációmenedzsment tervezési, szervezési, termékfejlesztési és marketing aktivitását, valamint a turizmus finanszírozási rendszerét is elemzi. A városi gazdaság és a lakosság közvetlenül az „ex post” hatásokat érzékeli, a tanulmány célja azonban támpontokat nyújt az eredményeket megalapozó üzleti környezethez, valamint az üzleti környezetet formáló aktuális tervezés értékeléséhez is.

A soproni desztináció lehatárolása

A TDM pályázati felhívások lehetővé teszik, hogy akár egy település is létrehozzon helyi desztinációmenedzsment szervezetet, amennyiben rendelkezik legalább 20 ezer vendégéjszakával. Sopron ezt a kritériumot magasan teljesíti, így a feltételek alapján önállóan is alkothat egy desztinációt. Ennek legfőbb előnye, hogy a kínálat elemeinek feltérképezése, az együttműködés rendszerének kialakítása, a hálózatosodás, a közös

⁴ A szerző közel 10 éve foglalkozik térségfejlesztéssel, turizmusfejlesztéssel és projektmenedzsmenttel. Az egyedi projektek mellett külső tanácsadóként segítette TDM szervezetek létrejöttét és azok munkáját. A TDM-pályázatok első két kiírásában Hévíz képviselésében sikeresen adott be pályázatot, majd turizmusfejlesztési stratégiai tanácsadóként részt vett a projektek menedzselésében, és megírta a város turizmusfejlesztési stratégiáját.

⁵ Amely e sorok írásakor egyeztetési fázisban volt.

célok kijelölése, a döntések, valamint a minőségbiztosításhoz kapcsolódó tevékenységek nagyban leegyszerűsödnek. A szereplők többnyire a desztinációmenedzsment szervezettől függetlenül is ismerik egymást, gyakoriak az informális kapcsolódások. Ugyanakkor kérdésként merül fel, hogy képes-e egyetlen település komplex turisztikai termékek kialakítására, rendelkezik-e önmagában megfelelő mennyiségű és összetételű kapacitásokkal, a tartózkodás tartalmasabbá tételéhez szükséges változatos programkínálattal, továbbá a kínálatfejlesztéshez, a hatékony kommunikációs aktivitáshoz és a szervezetirendszer működtetéséhez szükséges finanszírozással? További kérdés, hogy a desztináció milyen viszonyt képz el a Fertő parti településekkel; lehetnek-e közös kínálati elemek, összekapcsolódó tevékenységek, termékfejlesztések és közös marketing aktivitás?

A térségben párhuzamosan különböző funkciójú és tematikájú területi lehatárolások, ha úgy tetszik, településközi együttműködések vannak jelen. A Sopron-fertői kistérséget (NUTS 4 szint) alapvetően a statisztikai adatgyűjtések és elemzések céljával, valamint adminisztratív feladatkörrel alakították ki, ami később területfejlesztési funkciókkal is bővült. Kis változtatással lényegében a soproni járás is ezt a területi lehatárolást követte. A területi egységen belül azonban adottságaik alapján jól elkülöníthető mikrotérségek azonosíthatók. A turizmusfejlesztés és a turisztikai együttműködések kapcsán ezek közül kiemelkedik a Fertő parti települések láncolata, hasonló természeti adottságokkal, valamint a természettel összhangban kialakult egykori hasonló gazdálkodási formákkal és életmóddal, amelyek napjaink turizmusában attrakcióként jelen(het)nek meg.⁶ A Fertő kultúrtáj UNESCO világörökségi térség magyarországi lehatárolása nagyjából megegyezik az említett mikrotérséggel, kiegészülve olyan településekkel és értékekkel. Olyan települések és értékek alkotják, amelyek szervesen illeszked(het)nek a desztinációs szintű turisztikai kínálatba. A közös térségmenedzsment szervezet irányításával a természeti és kulturális értékek védelme mellett a kultúrtáj márkaként is megjelenik, kiegészülve az UNESCO által nyújtott pozitív imázssal. A helyi TDM kialakításánál így kézenfekvő a Fertő kultúrtáj UNESCO térséget alapul venni, ami a térségi TDM szintjén kibővül a kultúrtáj teljes, határon átnyúló rendszerével (gyakorlatilag a Fertő teljes osztrák–magyar térsége, kiegészülve az Esterházy- és Haydn-örökséggel rendelkező településekkel).

Kínálat – adottságok és tematikus termékek

Vonzerők

Sopron Régió a turisztikai kínálat alapját képező elemek tekintetében jó adottságokkal rendelkezik. A természeti és infrastrukturális környezete, az épületállománya, a kulturális és néprajzi értékei, a borászathoz és a tájjellegű gasztronómiához kapcsolódó sajátosságai, valamint a létrehozott szolgáltatáskínálata is alkalmas turisztikai attrakciók kialakítására, illetve azok (tovább)fejlesztésére. A magas erdőszűltségű Soproni-hegységben könnyebb és közepes nehézségű kerékpáros és gyalogos kiránduló

⁶ Egyed Krisztián: Egyenlőtlenségek, pályázati források és kapcsolati hálók, a Sopron-Fertői kistérségben. PhD értekezés, NyME-KTK, Sopron, 2012.

ajánlatok fogalmazhatók meg, de az egészség- és sportturizmus területén is hasznosítható. A Fertő sajátos, évszázadok során kialakult kultúrtája bővelkedik az ökoturisztikai és örökségturisztikai lehetőségekben. A vízfelület és a kiépített kerékpárút vonal aktív, sport és kerékpáros fejlesztésekre alkalmas. A termálvíz (gyógyvíz) kincs pedig a gyógyturizmusban hasznosul. A város rendkívül gazdag épített örökséggel rendelkezik, a vidéki városok közül hazánkban itt található a legtöbb védett épület. A Belváros egy szerkezeti egységként sajátos középkori milió alapját adja, de ezen kívül is található értékes épületállomány a városban és környékén (nemesi és főnemesi kastélyok, a polgárság palotái és lakóházai, egykori és mai közintézmények, egyházi épületek, gazdasághoz és iparhoz kapcsolódó építmények, kilátók stb.). Az épített értékek elsődlegesen az örökségturizmus és a kulturális turizmus attrakcióját jelentik, de megjelenhetnek a programkínálatban és rendezvények színhelyét, sajátos kulisszáit is adhatják. A város történelmi múltja, a sajátos határtérségi fekvés, a tudós és műértő polgárság, további jeles személyek és események, a kulturális értelemben vett „nyugati kapu” szerepkör, valamint a németajkú lakosság sajátos kulturális örökséget jelent a város számára. Kulturális örökségnek tekinthetők továbbá a poncichter hagyományok is, a nyelv, a zene- és táncművelés, a gasztronómia és a borászat, valamint ezek tárgyi emlékei (a viseletektől egészen a borospincéig). Napjaink turizmusában mindez attrakcióként, turisztikai termékeként vagy a programkínálat részeként is hasznosítható, a gasztronómia specialitásai pedig a vendéglátó kínálatot színesíthetik. Sopron esetében az egészséggel kapcsolatos szolgáltatások (elsődlegesen a fogászat és a szépségápolás beavatkozások) részben a nyugati piacokhoz viszonyított jelentős árelőnyök és a kedvező földrajzi/közlekedés-földrajzi helyzet következtében kiemelten fejlettek. A magánkezdeményezéseket követően napjainkra desztinációs szintű önálló attrakcióvá vált ez a kínálati szegmens. Összességében a vonzerők tekintetében kedvező adottságokkal rendelkezik a desztináció. Sokrétű, értékes, a turizmusban hasznosítható elemek ezek, ugyanakkor csak kevés valódi attrakcióról beszélhetünk: többnyire hiányzik a vonzerők élményorientált fogyaszthatóvá tétele, a tematikus termékek megfogalmazása (élményigéret), az ajánlatok komplex rendszerének felépítése és a kapcsolódó célcsoport-specifikus kommunikáció. A keresleti trendek és a forgalmi adatok ismeretében az attrakciófejlesztés révén kialakíthatók az időjárástól független termékek és a „négy évszakos” desztináció.

Rendezvények és programkínálat

A város gazdag és heterogén rendezvénykínálattal rendelkezik. Megtalálható köztük az egészen kis gyerekeknek szóló eseményektől, az ifjúságon át egészen a felnőtteket és időseket megcélzó rendezvényekig. A tematikáját tekintve pedig még színesebb a kép (a modern zenétől a klasszikusokig, a gasztronómiától a színházig, a történelmi eseményt felelevenítőktől a sportrendezvényekig). Ezen események egy része turisztikai attrakciónak⁷ tekinthető, többségük azonban csak mint kiegészítő program jelenik

⁷ Értelmezésemben egy rendezvény akkor tekinthető turisztikai attrakciónak, ha önálló vonzerővel bír, azaz a rendezvény érzékelhető növekedést jelent a vendégforgalomban és a vendégéjszakák számában. A helyieknek szóló rendezvények szintén rendelkeznek gazdasági (és adott esetben kommunikációs) hatással, ezeket azonban a turizmusfejlesztés szempontjából másodlagosnak tekintem,

meg a turizmusban, és látogatóik többsége helyi vagy a város szűk vonzáskörzetéből kerül ki. A város turisztikai programkínálata ezzel együtt is szegényes. Vannak ugyan érdekes kezdeményezések, de a szálláshelyek és a programot nyújtók többsége is megelégszik azzal, hogy elhelyezik a prospektusaikat. Hiányzik a szervezett kínálat, a desztinációs szintű látogatómenedzsment és a turisták animálása. A rendezvény- és programkínálatban jellemzően nem köszön vissza Sopron. Hiányzik a desztináció-specifikusság és az egyediség a kínálat egyes elemeiben és a kínálat egészében. A turisztikai szemlélet fejlesztendő a kultúramenedzsment körében, és ehhez feltétlenül szükséges a hosszú távon stabil és kiszámítható finanszírozás, valamint az együttműködések által kialakítható a tartalmas, célcsoport-orientált programkínálat és az évekre előre tervezhető rendezvénynaptár.

Közlekedés

A desztináció közlekedési összeköttetései és belső közlekedési hálózata elvileg rendelkezésre áll, ezek áteresztő képessége azonban nem felel meg a forgalom elvárásainak. Magyarországon másodrendű főútvonalakon érhető el a város, amelyek még a turisztikai szezonon kívül is zsúfoltak, a teherforgalom pedig tovább nehezíti a haladást. Az „elkerülő út” a város lakott részein halad keresztül, és a bevezető utakon is jellemző a sorban állás. Ausztriában a közelben található autópálya-csatlakozás és a burgenlandi gyorsforgalmi úthálózat könnyen elérhető, ehhez több határátkelő is rendelkezésre áll. A magyarországi gyorsforgalmi útszakaszok megépítése, egy a várost részben tehermentesítő észak-déli autópálya, egy újabb elkerülő út megépítése, valamint a városi parkoló kapacitás növelése vagy átszervezése turisztikai szempontból is szükséges lenne. A vasúti forgalmat Győr (-Budapest), Szombathely és Ausztria (és Ausztrián keresztül Nyugat-Európa nagyvárosai) irányában a GYSEV vonalai biztosítják. Az elmúlt évek fejlesztései ellenére a hálózat elérte áteresztőképességének határát, amit a 2018-ra tervezett „kétvágányúsítás” oldhat fel. A turizmus igényeinek megfelelően lehetőség van kerékpárbarát közlekedésre a P+R rendszerű állomások és a speciális kocsik beállítása révén. A város vízi közlekedése nem jelentős, a közeli fertőrákosi kikötőből induló hajójáratok jellemzően a napi kirándulóprogramok szempontjából érdekesek. Légi közlekedésben kiemelkedik a schwechati repülőtér, ami nagyjából egy óra távolságra található Soprontól. A kisebb helyi repülőterek (Fertőszentmiklós, Pusztacsalád) inkább a kínálat színesítésében játszhatnak szerepet. A kerékpáros közlekedés elsődlegesen a Sopron belvárosát is érintő Fertő parti kerékpárútvonalon halad, amely lehetőséget teremt a desztináció eléréséhez, a térségen belüli közlekedéshez, ugyanakkor csomagajánlatok szervezésével önálló termékként is megjelenhet. A hálózat szinte teljesen kiépült, illetve kiépítés alatt áll, ugyanakkor a pálya minősége sok helyen javításra szorul, továbbá hiányos a szociális infrastruktúra és a kapcsolódó szolgáltató rendszer (pl. kerékpárszerviz), valamint az információs lehetőségek.

és a kínálaton belül a programok közé sorolom. (A rendezvény önállóan képes többlet-vendégéjszakát eredményezni, ezzel szemben

Szállás és étkezési lehetőségek

A desztináció szálláshelykínálatának meghatározó hányadát a soproni szállodák kapacitásai teszik ki. A 11 egység színvonalában, szolgáltatáskínálatában, elhelyezkedésében és többnyire arculatában is különbözik egymástól. Megtalálható közöttük négy csillagos belvárosi szálloda, polgári miliót kínálva, de a Lőverek nyugalmit nyújtó szépség- és egészségorientált egység, vagy a fogászati szolgáltatásokat hangsúlyozó hotelek is. Alacsonyabb kategóriájú szállások is elérhetők a desztinációban – jól menedzselte, igényes panziók, de ugyanúgy a turistaszálló kategória is. A negatív árspirál⁸ veszélyeket jelent valamennyi egység számára. Az alacsonyabb kategóriában pedig megfigyelhető az a jelenség is, hogy a biztos bevétel reményében az ausztriai munkavállalás miatt Sopronba érkezők számára gyakorlatilag munkásszállóvá válnak a korábbi turisztikai szálláshelyek.

A vendéglátó kínálat szintén sokrétű. Itt azonban nem jellemző az a specializáció, vagy valamelyest egyedi kínálat és arculat kialakítása, ami a szállodák esetében megfigyelhető. Valójában mindegyik egység a maga kategóriájának megfelelő vegyes kínálattal rendelkezik. A hagyományos tájjellegű gasztronómia is csak néhány egység étlapján jelenik meg, a borozók többsége pedig nem is soproni bort ad a vendégeinek. Összességében elmondható, hogy a vendéglátó és szállás kínálat is kapacitásainak nagyságrendjében megfelelő, kínálatában pedig vegyes összetételű. A minőség-orientáció és a desztinációfejlesztésben szükséges desztinációs szintű minőségmenedzsment, valamint a soproni tematika jellemzően hiányzik e szektorokból. Az egyediség hangsúlyozásával oldható lenne az egységek közötti verseny, és az együttműködések révén desztinációs szinten tematikus ajánlatok és csomagajánlatok megfogalmazására nyílna lehetőség.

Szolgáltatások és kereskedelem

Sopron kereskedelmi és szolgáltató szektora részben a bevásárlóturizmusnak nevezett jelenség miatt fejlett. Az érintett ágazatok működése és azok kínálata azonban jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben. Korábban, az 1980-as évektől a bevásárló utazásokhoz kulturális-turisztikai programok is kapcsolódtak (pl. városnézés Sopronban). Mára ezek szinte teljesen elmaradtak. A célközönség is megváltozott; egyértelműen az árkülönbség miatt érkeznek a vásárlók, és jellemzően az alacsonyabb presztízsű társadalmi csoportokból. Érdeklődésük többségében az olcsó szolgáltatások igénybevételére és a bevásárlásra korlátozódik. „Kulturális programként” esetükben

a program „csak” a tartózkodás tartalmasabbá tételében játszik szerepet.)

⁸ A negatív árspirál a turisztikai verseny kihívásaira adott egy lehetséges válasz, amikor a szolgáltató az árai csökkentésével próbálja javítani a kapacitáskihasználtságot. Ez azonban óhatatlanul azzal jár, hogy csökkenti a szolgáltatástartalmat (mennyiségében és/vagy minőségében). Ezzel elindul egy negatív spirál. Az árverseny egyre alacsonyabb árakat kíván, ami viszont csak a profithányad jelentős mérséklésével és a színvonal további csökkentésével érhető el. A spirál legnagyobb veszélye, hogy a kereslet megélénkülése esetén már nem lesznek versenyképesek ezek az egységek, hiszen az elmaradt infrastrukturális fejlesztések (pl. lelakott épület, elhasznált berendezések), valamint a szolgáltatások leépített kapacitásai, köre és minősége az alacsony jövedelmezőség miatt legfeljebb hosszabb távon pótolható (nem áll rendelkezésre forrás a fejlesztésekhez). A vállalati kultúra átalakítása pedig még nehezebb feladat.

szinte kizárólag egy ebéd elfogyasztása jelenik meg. Jelentősen lecsökkent a vásárlási szándékkal Sopronba érkező „turisták” száma és a költségük nagysága is.

Az alacsony fajlagos költség mellett az ágazat fajlagos profitja is alacsony. A probléma részben a kínálati oldalon keresendő. Kezdetben a gyors meggazdagodás, majd az árelőnyök hangsúlyozása következtében a kínálat minősége jelentősen romlott, a magasabb ártartományban jelen állapotában nem versenyképes. Fejlesztési célként jelenhet meg a minőségerorientáció – nem azért mert ellenőriznek vagy szankcionálnak, hanem a beltartalom javításának okán. Az együttműködések révén egyfajta élményvásárlás mint turisztikailag is értelmezhető komplex termék jöhet létre, amely kommunikációs hatással is bír. A közvetlen bevétel mellett az ismertség és a pozitív imázs javítása közvetett módon növelheti a desztináció iránt a valódi turisztikai érdeklődést is.

A meglévő adottságokra épülve a Sopron Régió esetében léteznek hagyományos tematikus termékvonalak – egészségturizmus, kulturális és örökségturizmus, bor- és gasztronómiaturizmus, aktív, öko- és kerékpáros turizmus, bevásárló- és szolgáltatás-turizmus. Ezek sikeressége a szükséges infrastrukturális fejlesztések mellett a célcsoport-orientáció és a komplexitás, valamint az egyediség hangsúlyozása és a hatékony kommunikáció függvénye.

Kommunikáció – élményígéret, célcsoportok, pozícionálás, üzenet és csatornák

Élményígéret

Napjaink (turisztikai) versenyében a termékek „csak” egyfajta alapként szolgálnak, valójában már a kommunikációk versenyeznek egymással. A turizmus termék bemutatott rendszere mellett legalább ilyen jelentőséggel bír, hogy a desztinációmenedzsment a tartalmat miként szervezi csomaggá és miként fogalmazza meg (ún. absztrakt termék). A turista elsődlegesen élményt keres, így valójában a desztinációk élményígéretei versenyeznek egymással. A soproni régió esetében hiányzik a komplex termék, a csomagajánlatok és azok üzenetként történő megfogalmazása. Valójában mi Sopron az élmények tekintetében? Egy határszéli város, a Kékfrankos, a Tűztorony és a belváros épített közege, a fogorvosok és szolgáltatásaik vagy az olcsó bevásárlási lehetőségek és hasonló? Az egészség, a kultúra és örökség, a bor és gasztronómia, az aktivitás és természet, valamint a bevásárlás és szolgáltatások tematikus termékékként megjelenhetnek, de ehhez szükséges a fejlesztéseken túl az egyes tematikus ajánlatokhoz kapcsolódóan az élményígéret megfogalmazása és azok kommunikálása. Az élményígéret alapját egyrészt a helyi turisztikai adottságok, a kínálat egyedi vonásai, a megkülönböztetés lehetősége, másrészt a potenciális célcsoportok élmény-élvárasai adják.

Célcsoportok

A fejlesztések irányát, a csomagajánlatok szervezésének feltételrendszerét, a versenytársakat és a megkülönböztetés lehetőségét, az élményüzenetek tartalmát, valamint a kommunikáció eszközeit és csatornáit a potenciális célcsoportok elemzése adja meg.

A soproni régió esetében egy újabb tisztázandó kérdés, hogy kik is a célcsoportok? Elgondolkodtató, hogy határszéli városként, a hagyományos küldő területünknek tekinthető német nyelvterülethez (egyik) legközelebbi magyar városként a nemzetközi vendégérkezések tekintetében Sopron nem kerül be a tíz legnépszerűbb magyar város közé. Az a tény pedig hosszú távon is aggasztó, hogy a vendégéjszakák közel 74%-át adó hazai piacon a város népszerűsége nagyságrendekkel csökkent az utóbbi években.⁹

Az egyes tematikus termékek kapcsán azonosíthatók a kapcsolódó célcsoportok és a vonatkozó motivációk is. Az egészségturizmus esetében például a krónikus betegek, a fájdalommal küzdő, az egészségtudatos fiatalabb korosztály több napos orvosi szolgáltatást igénylő, vegyes összetételű csoportot képeznek. Motivációik között megtalálható a gyógyulás és rehabilitáció, de az egészségmegőrzés, a szépségügyi korrekció, valamint a testi-lelki feltöltődés is. A kulturális turizmus esetében jellemzően szervezett diák vagy senior-csoportokként, valamint kulturális programok és zenei fesztiválok iránt érdeklődő közönségként azonosíthatók a vendégek, a heterogén motivációkkal. Valamennyi élményígéret esetében meghatározandó tehát a potenciális célcsoportok köre, azok szokásai és elvárásai, mind az attrakció, az infrastrukturális közeg, a rendezvények és programok, valamint a kapcsolódó szolgáltatások és egyéb tényezők, mind a kommunikáció és médiahasználati szokások tekintetében. Kizárólag ezek ismeretében valósítható meg a célcsoport-specifikus termékfejlesztés és marketing aktivitás.

Pozicionálás

A pozicionálás egy véleménykép; milyennek látja a potenciális vendég a kínált terméket/szolgáltatást, és azt hogyan helyezi el a hasonló ajánlatok versenyében. A pozicionálás alapját elvileg a valós értékek adják, valójában azonban a kommunikációs behatások révén alakul ki a fogyasztóban ezen értékelés. A pozicionálás gyakran esetleges, de tudatosan is formálható. Sopron esetében a kérdés úgy fogalmazható meg, hogy hogyan gondoljanak rá a potenciális célcsoportok? Mi is valójában Sopron? Miben egyedi, mi a különlegessége? Ezt a véleményképet tudatosan meg kell fogalmazni minden egyes élményígérethez kapcsolódóan, hogy aztán a desztinációmenedzsment maga formálhassa a versenykörnyezetet a potenciális turisták tudatában. Amíg viszont nem azonosítjuk, és nem kommunikáljuk egyértelműen, addig mindenki a versenytársunk. Sopron esetében jelenleg több elnevezés is „forgalomban van”, de ezeket egyrészt nem turisztikai célzattal fogalmazták meg, másrészt nem épül köréjük tudatos pozicionálási stratégia, a név pedig önmagában nem elegendő. A sok elnevezés jelenleg inkább azonosíthatatlanná teszi a várost a turisztikai versenyben. A pozicionálási stratégia részeként azonosítani kell az élményígéretet, a földrajzi hatókört, a potenciális célcsoportokat és versenytársakat, a saját ajánlat egyediségét, a kapcsolódó kiegészítő elemeket és a fejlesztési szükségleteket. Majd a célcsoportok

⁹ A KSH hivatalos adatai értelmében a 2012. évi adat 23,2%-os csökkenést mutat a belföldi vendégéjszakák számát tekintve (2011-ben 347.757 vendégéjszakát tölthettek magyar vendégek Sopronban, 2012-ben azonban már csak 267.115 vendégéjszakát).

elvárásainak megfelelően üzenetként meg kell fogalmazni a desztináció ajánlatát (élményígéret), és a médiahasználathoz igazodóan a kiválasztott csatornán közvetíteni kell irányukba.

Üzenetek és csatornák

Napjainkra megváltoztak a potenciális fogyasztók kommunikációs szokásai, a hagyományos kommunikációs csatornák telítettek, a marketing-üzenetek pedig gyakran inkább negatív hatást váltanak ki. Ennek megfelelően a hatékony kommunikációs aktivitásnak egyre inkább igénybe kell vennie az online felületeket és a fogyasztók bevonásának legkülönbözőbb lehetőségeit, a csatorna és az üzenet megválasztása során pedig az élményígéretet szükséges alapul venni. A hagyományos marketing módszerek helyett az élményt kell közvetíteni, az ahhoz kapcsolódó hol kötetlen (pl. nyaralóturizmus), hol tudományos stílusban (pl. egészségturizmus), és magának a csatornának is ugyanazt az élményt kell nyújtania, interaktív formában, a marketingre utaló jelek nélkül. A hagyományos nyomtatott kommunikáció a hagyományos marketing szemlélettel napjainkban életképtelen.

Emellett a desztinációs marketing elsődleges feladata magáról a desztinációról kialakuló imázs tudatos tervezése és formálása. A termékek, az egyes szolgáltatások és szolgáltatók helyett a desztináció egészét kell „eladnia”, hiszen a potenciális turista sem egy szolgáltatást akar igénybe venni, hanem átélni a desztináció egésze által nyújtott komplex élményt.

A soproni régió desztinációmenedzsment szervezetének marketing tevékenysége a TDM-források felhasználásával ennek megfelelően pozitív változtatásokat jelenthet a korábbi városmarketing tevékenységhez képest. Az imázs spot, a fotók, az imázskiadványok és a PR-események mind a pozitív véleménykép kialakítását szolgálják. Emellett a további ötletes, az információ tartalom mellett az élményre utaló megoldásokat is tartalmazó kiadványok (térképek, szórólapok és füzetek), valamint a kapcsolódó ajándéktárgyak szintén hozzájárulhatnak a desztinációs imázs erősítéséhez. Az egyes hirdetések, a kampányok és a tematikus kiadványok közvetlenül a komplex termékek és szolgáltatáscsomagok értékesítéséhez kapcsolódnak, ugyanakkor igazodniuk kell a kialakítandó egységes imázshoz.

Desztinációmenedzsment – együttműködések, szervezetrendszer, stratégia és finanszírozás

Együttműködések és szervezetrendszer

A desztináció kínálata rendkívül sokrétű, a komplex termék előállításában számos alapadottság, termék és szolgáltatás, valamint azok „tulajdonosai” vesznek részt. Alapvetően szükséges e szereplők tevékenységének és céljainak összehangolása, valamint a teljes helyi közeg (vállalkozóktól a hatóságokon át a helyi lakossáig) turizmustudatos szemléletének formálása. A desztinációban a hivatalos nonprofit szektor (elsődlegesen sport és kultúra) mellett számos együttműködés és szervezet alakult

alulról jövő kezdeményezéssel. A turizmust tekintve e csoportok és szereplők alapvető céljai közel azonosak, azonban olykor eltérő stratégiát választanak és megfigyelhető a rivalizálás is. A helyi szereplők tevékenysége jellemzően összehangolatlan, így valódi komplex termékekről és ajánlatokról a desztináció tekintetében nem beszélhetünk. Létrejött a TDM szervezet, amely döntően önkormányzati háttérű tagokból áll. A szervezett együttműködésben alacsony a turisztikai szolgáltató szektor, valamint a kapcsolódó és támogató ágazatok képviselőinek részvétele, ami nem biztosítja az alulról jövő kezdeményezések megvalósulását, a szakmai érdekek képviseletét (összességében a desztinációs szintű kohéziót), valamint a kétirányú információáramlást¹⁰ és a szakmai kontrollt. A turizmusirányítás modelljeit tekintve a szakirodalom¹⁰ öt különféle modellt említ (turizmusmarketing szervezet a városházán, önálló nonprofit szervezet, gyógyüdülőhelyi igazgatóság, kettős szervezeti rendszer, önálló gazdasági társaság), amelyek közül Sopron esetében a kettős szervezeti rendszer egy adaptációját tartom megfelelőnek. Az alsó szint a szakmai-társadalmi támogatottságot, míg a felső szint a professzionális turizmusmenedzsment szemléletet jelenti, a felülről irányított célok korlátozásával. Párhuzamosan pedig – mintegy mátrix rendszerben – ki kell alakítani a regionális és tematikus tagozódás rendszerét. E felépítés és működtetés által biztosítható a széles körű szakmai részvétel, az érdekek és érvek komplexitása, a kétirányú információáramlás, ahogyan elvileg a döntések szakmai megalapozottsága is. Javasolt továbbá a belső marketing aktivitás erősítése a komplexitás, a kohézió, a szemléletformálás és a minőségorientáció érdekében.

Stratégia

A fejlesztés irányvonalait és a kapcsolódó intézkedéseket a valós állapotjellemzőkre épülő fejlesztési szükségletekre és a turizmus piacának elvárásaira kell építeni. (belső vonzerők általános infrastruktúrája, termékfejlesztéshez kapcsolódó speciális turisztikai beruházások, termékstruktúra kialakítása, arculat és marketing, szervezetrendszer). A termékfejlesztés során kijelölhetők a térség turisztikai termékei (pl. egészség, kultúra és örökség, bor és gasztronómia, aktív életmód és természet, bevásárlás és szolgáltatások), majd megadható az egyes attrakciók kialakításához szükséges fejlesztések komplex rendszere (az alapinfrastruktúrától a rendezvényeken és programokon át, a kapcsolódó szolgáltatásokig, valamint a helyi együttműködésekig és a nagytér-ségi kapcsolódásokig). Így már csupán egyetlen kérdést kell megválaszolnunk: mi a desztináció egyedi vonzereje? Mi az az egyedisége, amely a nemzetközi versenyben is jól azonosítható, egyedi attrakcióvá teszi? A megvalósítás, annak tudatossága és szakmaisága, a kialakított széleskörű együttműködés, a minőségorientáció megvalósítása, valamint a szükséges finanszírozási rendszer biztosítása kulcskérdés a desztináció turizmusának versenyképes fejlesztéséhez.

¹⁰ A turizmusirányítás elméleti modelljeit, azok összehasonlítását és alkalmazását korábbi konferencia előadásaim kapcsán részletesebben is feldolgoztam, ld. *Egyed Krisztián: TDM vs. Üdülőhelyi igazgatóság Hévíz Turisztikai Desztinációjában. „Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság”, Szegedi Tudományegyetem – Gazdaságtudományi Kar, 2010. október 19-20. (kézirat); Egyed Krisztián: A turizmusirányítás szervezettefejlesztési kérdései Hévízen. „Hitel, világ, stádium”, NymE-KTK, 2010. november 3. (kézirat).*

Finanszírozás

Egy fenntartható módon fejlődő, minőségorientált desztináció esetében a fejlesztésekhez, a marketing tevékenységekhez és a kommunikációhoz, valamint a szervezetrendszer működtetéséhez elengedhetetlen a finanszírozás stabilitása. Mindez jelenleg a soproni régió turisztikai desztináció esetében (és általában a magyar turizmusrendszerben) nem áll rendelkezésre. A desztinációk fejlesztése és a desztinációmenedzsment szervezetek működtetése jellemzően pályázatok függvénye, a pályázatok szemlélete elsődlegesen projekt- és nem programfinanszírozás, a pályázatok tartalma pedig többnyire egyfajta kínálatorientált magatartást vetít előre. Ergo azt valósít meg a szervezet, amihez forrásokat tud nyerni, továbbá olyan tartalommal és további elemekkel, amit előír a pályázat kiírója.

A minőségi fejlesztéshez és a turizmus rendszerének működtetéséhez megfelelő nagyságrendű összegek szükségesek, a hosszú távú kiszámíthatóság és tervezhetőség biztosításával. Helyi szinten, a hazai szabályozás megváltoztatása nélkül is tehető lépések ennek eléréséhez. Egy lehetséges megoldás az idegenforgalmi adó összegének és a turizmushoz kapcsolódó helyi adóbevételek egy részének automatikusan a kibővített funkciójú desztinációmenedzsment szervezet rendelkezésére bocsátása. Mindez a nagyságrenddel nagyobb összegek mellett egyúttal kiszámíthatóságot is jelent, hiszen az ágazat adatai (pl. vendégéjszakák, turisztikai bevételek) alapján már kalkulálható a következő években felhasználható források nagysága. Az önkormányzati költségvetési döntések egyébként sem igazodnak a turizmus ágazati igényeihez, hiszen pl. a csomagajánlatok szervezésének és azok kommunikációjának már a megelőző évben meg kell történnie. Az önkormányzati döntésektől független finanszírozás által egyúttal megvalósítható a (közel) szakmai alapon történő irányítás is. Az összetett, több önkormányzatot magába foglaló, netán határon átnyúló desztinációk esetében az automatikus finanszírozás e rendszerének kialakítása azonban még komplexebb egyeztetési folyamatok eredménye.

Konklúzió

Sopron, mint turisztikai desztináció a szűkebb-tágabb vonzáskörzetével összekapcsolva értelmezhető. A tartalmas többnapos tartózkodáshoz szükséges komplex kínálati rendszert a háttértelepülésekkel együttműködve képes csak nyújtani. A nemzetközi turisztikai piacon pedig a Fertőhöz, annak természeti és kulturális értékeihez kapcsolódó határon átnyúló desztináció részeként tud hatékonyan megjelenni. A város és vonzáskörzete jelentős potenciálokkal és (egyedi) értékekkel rendelkezik, így turisztikai szempontból eredményesen fejleszhető terület. Ugyanakkor a Győr-Moson-Sopron Megye Területfejlesztési Konceptiójában¹¹ megfogalmazott célkitűzés, miszerint „a Sopron-fertői térség Európa egyik legismertebb és leglátogatottabb idegenforgalmi területe legyen” kissé túlzó.

¹¹ Győr-Moson-Sopron Megye Területfejlesztési Konceptiója. Összeáll. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2013. (http://www.gymsmo.hu/upload/teruletfejlesztes/keszulo_uj_gyms_megyei_teruletfejlesztési_konceptio_2013/2013_gyms_tk_jav_t_fazis_v3_1.pdf)

A kínálatfejlesztés esetében elsődleges feladat a szemléletváltás a turizmus ágazatot és valamennyi kapcsolódó szereplőt tekintve. Az adottságok és értékek önmagukban még nem termékek, a tematikus ajánlatok fejlesztése pedig gyakran ösztönös és összehangolatlan, fejlettségük jelenleg eltérő szinten áll. A desztinációs szintű együttműködés révén egyértelműen Sopronhoz köthető, komplex termékek és tematikus ajánlatok kidolgozása, valamint a kapcsolódó minőségmenedzsment rendszer megteremtése szükséges. A korábbi kommunikációs tevékenység sem felépítésében, sem alkalmazott eszközeiben nem igazodott a 21. század elvárásaihoz. Elmaradt a célcsoportok és a versenyhelyzet feltárása, az üzenetek részben azonosíthatatlanok voltak, a választott csatornák nem igazodtak a potenciális turisták médiahasználati szokásaihoz. Összességében hiányzik a tudatosan tervezett és felépített, egyértelműen azonosítható, egyedi pozicionálás és turisztikai imázs. A célcsoportok meghatározását és igényeik részletes feltárását követően, a megismert igények alapján ki kell alakítani a kínálat komplex rendszerét, majd azt a versenytársaktól jól megkülönböztethető módon élményigéretnek formájában kommunikálni szükséges. Mind a kínálat (komplex termékek), mind az imázs tekintetében el kell érni, hogy a potenciális turisták tudatában Sopron egyediként azonosított, pozitív élményt jelentő desztináció legyen. Alapvető fontosságú a helyi közeg teljes spektrumában a turisztikai szemlélet terjesztése, az ágazathoz kapcsolódóan az együttműködési kultúra, valamint a minőségorientáció fejlesztése. Erre épülhet fizikai síkon a kínálat komplex rendszerének megteremtése, az ajánlatok és élményigéretnek megfogalmazása, valamint a kapcsolódó kommunikációs aktivitás. A folyamatok háttérben egy profi módon szervezett és működtetett, több szintű turizmus menedzsment szervezetrendszer áll, amely a szakmai kompetenciák és megfelelő jogosítványok mellett stabil és hosszú távon kiszámítható finanszírozással is rendelkezik. Ezek révén megteremthető a kínálat komplexitása és a magasan pozicionált turisztikai desztináció.

Azonban még egy adottságaiban és értékeiben gazdag, pozitív irányvonalakat megfogalmazó stratégiával rendelkező desztináció is alulmaradhat a versenyben, ha hiányzik a széles körű összefogás, a minőségorientáció, a kínálat komplexitása, az egyedi pozicionálás és a kapcsolódó célcsoport-specifikus kommunikációs aktivitás, a szervezeti és finanszírozásában is stabil desztinációs menedzsment, valamint a desztináció szereplői körében a turisztikai szemlélet és az elkötelezettség.

A fogászati turizmus megszokott jelenség Sopronban, mégis összefüggéseiben viszonylag keveset tudunk róla, s nem biztos, hogy Magyarország piacvezető pozíciója közismert ezen a területen. Ma már kiterjedt ágazat épül rá, a fogászati rendelők mellett a fogászati turizmussal foglalkozó utazási irodák működnek, amelyek a fogászati ellátás mellé kiegészítő szabadidős programokat szerveznek. Tágabban a fogászati turizmus az egészségturizmus, illetve ennek részeként a gyógyturizmus alá sorolható be, s a gyakorlatban sok esetben keveredhet más szakágakkal,¹ vagy a turizmus más formáival is (bevásárló turizmus).

A fogászati turizmus egykor a határgazdaság részeként működött, és először elsősorban a határ menti városokban, kitüntetetten Sopronban és Mosonmagyaróváron alakult ki, de említhető Kőszeg, Szombathely és Győr szerepvállalása is. 2005-ig a fogorvosi etikai kódex tiltotta a direkt marketing tevékenységet, ezt reklámtevékenységükkel a fogorvosokat alkalmazó vendéglők, szállodák kerülték meg, az internet elterjedésével azonban ez a tiltás idejétműlttá vált, s meg is szüntették. A következő mérföldkövet a fapados légitársaságok megjelenése jelentette, amivel Budapest és a fő turisztikai régiók, így például Bük, Hévíz, s a Balaton gazdaságának is szerves részévé vált ez az egészségügyi szolgáltatás, amelynek napjainkra a főváros az egyértelmű hazai központja.² E sajátos jelenség a sajtó figyelmét is felkeltette, számos beszámolót és riportot olvashatunk a témában.³

Tanulmányunkban két egyetemi munka – egy mesterszakos diplomadolgozat és egy alapszakos szakdolgozat – keretében 2010-ben, illetve 2013-ban készült felmérések alapján igyekszünk ezt a gazdasági ágazatot bemutatni. Kutatási kérdéseink az alábbiak voltak:

- Történetileg hogyan alakult a fogászati turizmus folyamata? Miért, honnan és mióta érkeznek külföldiek Sopronba, azért, hogy fogászati kezeléseket vegyenek igénybe?
- Miért éppen Magyarország, illetve Sopron a célpont? Mely országok fogászati értelemben vett vonzáskörzetévé vált hazánk?
- Melyek a fogászati turizmus alapvető jellemzői, motivációi, illetve hasznai az orvosok és a páciensek esetében?
- Milyen más turisztikai szegmással kapcsolódik össze a fogászati turizmus?

¹ Pl. plasztikai sebészettel, nőgyógyászati beavatkozásokkal, amelyek a „medical wellness” kategóriába sorolható, illetve fodrászatokkal, körömápolással, ami szintén wellness turizmusnak tekinthető ebben az esetben, azaz egészségmegőrző, rekreációs jellegű szolgáltatás igénybevételét jelenti.

² Michalkó Gábor, Rátz Tamara, Hínek Mátvás: Spatial differences in Hungarian medical tourism supply based on service providers' online presence. *Hungarian Geographical Bulletin* 61. (2012) 1. sz. 31–47.; Tolnai Zsolt, Billik Beáta, Fuchs Péter: Magyarország és a fogászati turizmus. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 47. (2009) 4. sz. 34–40.

³ Pl.: <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20080221-magyarorszag-a-fogturizmus-fovarosa.html>; <http://dentalworld.hu/fogaszati-turizmus-sem-valo-mindenkinek/>; http://magvarnarancs.hu/belpol/fogturizmus_oda-vissza_-_az_aranykor_vege-76459; http://www.kisalfold.hu/mosonmagyarovari_hirek/a_fogaszati_turizmus_mekkaja_/1178810/; http://semmelweisfigyelo.hu/hu/osszes_kiemelt_cikk/hir/3178.stb.

A két vizsgálati időszakban dolgozatunkhoz közel azonos módszertannal gyűjtöttünk adatokat: fogorvosi interjúkat, illetve kérdőívezést végeztünk, valamint a rendelők bevonásával és hathatós segítségével a páciensekkel is kérdőíveket töltetünk ki német és angol nyelven, utóbb olaszul is.

Fogászati turizmus Magyarországon

A magyarországi fogászati turizmus 10-15 évvel korábban kezdődött, mint más európai országokban, mára azonban jócskán kiszélesedett a piac. Már az 1980-as években, a rendszerváltozás előtt felismerték az osztrákok, majd a '90-es években a németek is, hogy Magyarországon elérhető áron kitűnő minőségű fogászati szolgáltatást kaphatnak, ez alapozta meg a fogászati szakma jó hírnevét.

Az internetnek köszönhetően javuló marketing tevékenység és a fapados járatokkal történő szervezett beutaztatás a pácienskör kiszélesedését is magával hozta, országunk elérhetővé vált az angol, ír, francia és skandináv betegek számára is. Ez elsősorban a fővárosban játszik szerepet, a schwechati repülőtér viszonylagos távolága miatt ez az érkezési mód Sopronban kisebb, Mosonmagyaróváron némileg nagyobb jelentőségű. Ezzel együtt vannak próbálkozások arra, hogy például angol nyelvterületről ne csak Budapestre, hanem Sopronba is vonzzanak betegeket. A határszél és Budapest így nem tekinthető egymás riválisának, hiszen alapvetően más vendégkört szolgálnak ki. A távolabbi országokból repülőgéppel érkező vendégek számára, akik több hetet is az országban töltenek, Budapest a látnivalók, időtöltési lehetőségek tekintetében nagyobb vonzerőt jelent, mint Bécsben leszállni, és autóval vagy akár vonattal Sopronba utazni.⁴

Az Egyesült Királyságban és Írországban, amely a legnagyobb küldő országnak számít az Európában piacvezető hazánk szempontjából (30 illetve 20 %-os részesedés), az egészségügyi rendszer már hosszú évek óta súlyos válságban van.⁵ Írországban főként a várakozási idő hosszúsága és a magánklinikák drágasága késztette arra az embereket, hogy másik országban vegyenek igénybe fogászati kezeléseket. Angliában az ingyenes brit állami közegészségügyi szolgáltatón belül szinte lehetetlen hozzájutni a fogászati ellátáshoz, 2008-ban ugyanis összeomlott az állami finanszírozású ellátási rendszer. A brit lakosok közel 80 %-a azóta olyan településen él, ahol egyáltalán nincs állami finanszírozású ellátás. A legtöbb fogorvos felbontotta szerződését a brit egészségügyi pénztárral, mivel maximalizált az állami közegészségügyi szolgálat kiutalása, ez pedig egyre kevésbé fedezi a költségeket, valamint a fogorvos jövedelmét. A fogorvosok jelentős része kizárólag magánpraxisban dolgozik, így nagyon kevés állami rendelő maradt, akiknek viszont hatalmas pácienskört kell kiszolgálniuk, gyakran előfordul, hogy egy, vagy akár másfél évet is várniuk kell a betegeknek egy-egy kezelésre. A magánpraxisok viszont még a helyi fizetéshez képest is nagyon drágák. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a legtöbb egészségbiztosítási csomag a fogászati be-

⁴ Kámán Attila: Fogászati turizmus mint az egészségügyi turizmus húzóága. Előadás az Utazás 2010 kiállításon. www.meme.hu/memedok/kaman_attila.pdf; Tolnai et al. i.m.

⁵ Kámán i.m.; Kincses Gyula, Borbás Ilona, Mihalicza Péter, Udvary Enikő, Varga Eszter: Az orvosi szolgáltatásokra alapuló egészségutizmus tendenciái, Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2009, 97. www.eski.hu

avatkozásnak csak kis hányadát téríti meg. Így vagy az olcsó, de rendkívül hosszú várólistával dolgozó állami rendelők, vagy a magas árú magánpraxisok kezeléseit veszik igénybe, vagy az olcsóbb megoldást keresve külföldre utaznak. Így például Magyarországon a hazai ár töredékéért, de azonos színvonalon kapják ugyanazt az ellátást. Mivel a brit fogturisták a külföldi kezeléseket saját költségre veszik igénybe, ezért választásukat elsősorban a megtakarítás motiválja.

A fogászati küldő országok között mára megjelent Franciaország, Olaszország és Oroszország, valamint skandináv országok is. Sőt, Franciaország már a harmadik legnagyobb küldőnek számít 15 %-os részesedésével, a skandináv országok együttesen mintegy 10 %-ot tesznek ki, Olaszország aránya 5 %. Franciaország esetében a motiváció szintén a spórolás eshetősége, hiszen ők is közel 50-60 %-ot takaríthatnak meg az utazással, aminek célpontja főként hazánk, illetve Törökország. Az árak mellett fontos megemlíteni, hogy míg Ausztria és Németország esetében az üdülés, szénpülés, bevásárlás is szerepel a motivációs tényezők között, addig a franciák esetében az utazás elsődleges célja minden esetben a kedvező árú fogászati kezelés, de ezt az utazási irodáknak köszönhetően gyakran társítják termál- és gyógyfürdők meglátogatásával.

Ausztria az Egyesült Királysághoz nagyon hasonló cipőben jár, hiszen az árak náluk is nagyon magasak. Már önmagában ez is indokolná az utazás opcióját, de a magas színvonal, az olcsó bevásárlási lehetőségek, és a nyaralás vagy egy rövidebb kirándulás lehetősége további motivációt jelenthet. Bizonyos, hogy az osztrák orvosi kamara nagyon sok mindent elkövet annak érdekében, hogy otthon tartsa a pácienseiket, de még negatív propagandával sem igen tudja meggátolni az osztrákokat abban, hogy az utazást válasszák. Célországaik között tartják számon Lengyelországot, Csehországot, Bulgáriát, és Romániát, de nem okoz nagy meglepetést, hogy a határ menti települések lakói leggyakrabban Magyarországra utaznak át a mérsékelt árú, mégis minőségi ellátásért.

A német páciensek esetén más a helyzet, ők ugyanis a külföldi kezeléseket – a brit fogturistákkal ellentétben – nem csupán a hazai árak töredékért, hanem akár ingyenesen is igénybe vehetik. Ugyanis a német betegbiztosítottak számára a biztosítók a kezelések egy részét (2005-től fix összegű támogatás szerint) megtérítik. Ebben Németország unikálisnak mondható Európában. A német fogászati turisták két fő célpontja a szomszédos Lengyelország és hazánk.

Világviszonylatban ma már nagy a versenyhelyzet a fogászati turizmusban, hiszen versengeni kell nemcsak Európa, hanem a világ más országaival is. Az adatok adatforrásonként eltérnek, ám minden bizonnyal az egyik legnagyobb dentálturisztikai desztináció Mexikó, mintegy egy negyedes részesedéssel, ahova főként az USA betegek érkeznek, ezt követi hazánk és India 16% körüli aránnyal. Európában a legnagyobb versenytársunk Lengyelország, Spanyolország illetve a feltörekvő Törökország, Horvátország és Bulgária, a világon pedig még Costa Rica, Thaiföld, Malajzia emelhető ki.⁶

⁶ Kámán i.m.; Tolnai et al. i.m.

Sopron, a fogorvosok városa

Sopron rendkívül kedvező fekvésének köszönhetően a betegek legnagyobb hányada a város vonzáskörzetéből érkezik, mely főleg a fogtechnikai laboratórium munkáját is igénylő összetettebb beavatkozások, mint például a rögzített fogpótlás esetén előnyös, ekkor ugyanis az egyes munkafázisok elvégzéséhez nem kell több órát utazni, esetleg napokat a városban tölteni. A fogorvosnak a későbbiekben is elérhetőnek kell lennie, hiszen a legnagyobb szakértelem és odafigyelés mellett is felmerülhet probléma, amit minél előbb orvosolni kell.

Az osztrák bevásárló turizmus az 1980-as években élénkült meg. Szomszédjaink azonban nem csak vásárolni jöttek hozzánk, hanem szolgáltatásokat is igénybe vettek, többek között fogászatot, fodrászatot, kozmetikát, szabóságot és autójavítást is. Ennek oka a kíváncsiság mellett a két ország termékeinek és szolgáltatásainak kínálati és árbeli különbsége volt.⁷ Kezdetben a fogászati pácienseket még nem kellett szervezni, mindennapos volt, hogy az utcáról „beestek” a kezelésre szoruló osztrák betegek. Ma már ez szinte elképzelhetetlen, főleg azon rendelők esetében, amelyek nem központi helyen találhatók.

Később a fogorvosok inváziója révén a korábbi túlkeresletből hirtelen túlkínálat alakult ki a piacon, a korábbi 10-12 praxis helyett pillanatok alatt lett száz. Ekkor jelent meg a szervezett dentálturizmus, vagyis buszokkal szállították a betegeket a rendelőbe, majd haza, illetve különböző kiegészítő programot is kínáltak a kezelés mellé. Ez még ma is nagy jelentőséggel bír, bár sok fogorvos nem nézi jó szemmel, ugyanis a fogászat esetén mégiscsak egészségügyről van szó, nem pedig szokványos szolgáltatásról.

Napjainkban azonban már nem az ár az elsődleges szempont, amiért jönnek, hanem a kezelés során nyújtott minőség, a megelégedettség, valamint az a tény, hogy az ember nem szívesen vált orvost. Ez abban nyilvánul meg, hogy vannak olyan beavatkozások, amelyek nem lényegesen olcsóbbak, mint például Ausztriában, ennek ellenére az osztrák beteg mégsem otthon kezelteti magát, mert meg van elégedve a magyar orvosával.

A rendelők számát illetően a 90-es évek elején volt a csúcspont, majd számuk fokozatosan csökkenni kezdett, körülbelül 3-4 év óta stagnál, bár még mindig irreálisan sok fogorvos (mintegy 250-300 fő) dolgozik a városban.⁸ Az sem ritka, hogy egy fogorvos hétköznap Budapesten rendel, hétfőig pedig Sopronban. Aki manapság szeretne a városban egy új rendelőt beindítani, az meglehetősen nehéz helyzetben van – mind a városban dolgozó fogorvosok száma, mind a „Mundpropaganda” miatt –, hacsak nem egy egész komplexum létrehozását tervezi, ahol a fogászaton kívül egyéb szolgáltatást – hotel, plasztikai sebészet, fodrászat, kozmetika, és hasonlók – is nyújtanak. Található közöttük olyan, aki egymaga praktizál, és olyan is, aki egész szépségközpontot alakított ki. Van olyan, aki már az 1980-as évek közepétől áll a betegek rendelkezésére, de van olyan is, aki csak néhány hónapja dolgozik a városban.

⁷ Michalkó Gábor: A bevásárló turizmus. A turizmus termékei 1. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2004.

⁸ <http://infosopron.hu>

Érdekesség, hogy a 2010-ben megkérdezett kilenc fogorvos közül egyikük sem tősgyökeres soproni. Akad közöttük olyan, aki az egyetem végeztével rögtön Sopronba költözött (Budapestről), s azóta praktizál a városban, de a többségük kezdetben az ország más térségeiben (Kelet-Magyarországon: Csongrád, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Dél-Dunántúlon: Baranya megye), valamint Nyugat-Dunántúlon dolgozott és néhány (olykor 10-15) év elteltével költözött Sopronba. A költözés okát néhány esetben ugyan magánéleti okok (család, barátok közelsége) is befolyásolhatták, azonban mégis a szakmai önmegvalósítás jelentette a legtöbbjük motivációját. A költözés időpontját tekintve a '90-es évek első fele jelentette a csúcst, azonban érdemes kiemelni a két szélsőséget is, hiszen van, aki már 1987-ban felismerte a kínáló lehetőségeket és a városba költözött, és van, aki csupán fél éve dolgozik a városban (bár ez utóbbi döntésének kizárólag magánéleti oka volt).

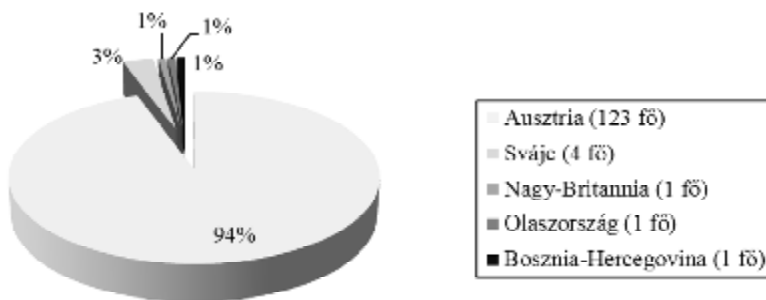
2013-as felmérésünk ugyanezt támasztotta alá: a legtöbb rendelőt 1987 és 2005 között alapították. De kivételként ez a felmérés egy 1968-as alapítású fogászati klinikát is talált. A rendelők többsége ekkor 2-3 fogorvossal működött, s naponta körülbelül 4-8 pácienszt láttak el. A leggyakrabban a fogszabályozás, az implantológia és a szájsebészet nem tartozik bele a szolgáltatási palettába, s tágabban tekintve a megkérdezett rendelők mintegy fele nem foglalkozik kiegészítő turisztikai vagy más szépmészeti szolgáltatások adásával, ezek a rendelők általában a Várkerületen és környékén található. Több klinika viszont kapcsolatban van szállásadókkal, mások saját szálláslehetőségeket nyújtanak. Általában elmondható, hogy a kisebb rendelőknél mérsékeltabb (70 %-30 %), a nagyobb rendelőknél magasabb a külföldiek aránya (90 %-10 %). A 2013-ban megkérdezett fogászatok háromnegyedénél volt a külföldi páciensek aránya 70 % fölött, mindezek tehát szintén jelzik a fogászati turizmus jelentőségét. A külföldiek között első helyen természetesen az osztrákok állnak – minden megkérdezett rendelő kezel ausztriai betegeket –, őket követik a sorban a németek, majd az olaszok és a britek, végül elenyésző számú rendelőben fordulnak elő csehek, szlovákok és a franciák.

A kérdőívek eredményei

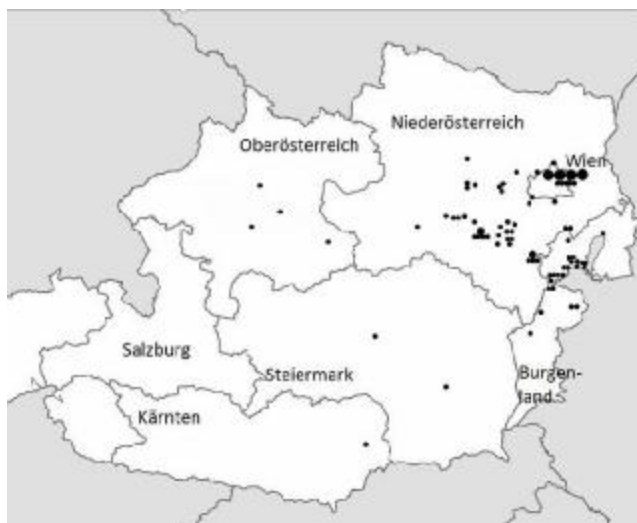
A 2010-es felmérés során 134 értékelhető és feldolgozható kérdőívet kaptunk vissza, a 2013-as kérdőívezés után 200 kérdőív állt rendelkezésre. Előbbi esetben a nők jelentős többségben voltak, utóbbi esetben aránytöbbletük mérsékelt volt (53 %-47 %).

2010-ben a megkérdezettek 18 %-a (23 fő) volt 40 év alatti, az ő esetükben a legnépszerűbb kezelés és beavatkozás a fogszabályozás, a fogfehérítés valamint a fogékszer felhelyezése. Ennél jóval jelentősebb hányadot (82 %) tesznek ki a 40 éven felüli válaszadók, akiknek 12 %-a 70 évnél idősebb. Hasonlóképpen, 2013-ban 80 %-volt a 35 év felettiek aránya, s az 50-69 éves kategória adta a legtöbb pácienszt, 37 %-nyit. 2010-es felmérésünkkor a betegek 37, 2013-ban kereken 50 %-a volt nyugdíjas. Az eredmények egyáltalán nem meglepők, hiszen ez az a korosztály, ahol már valóban szükség van komolyabb fogászati beavatkozásra.

A válaszadók lakóhelyét tekintve 2010-ben a legtöbben (94 %) Ausztriából érkeztek Sopronba, tartományok szerinti bontásban bő harmaduk-harmaduk Bécsből, illetve Alsó-Ausztriából, negyedük pedig Burgenlandból. Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia csakúgy néhány fővel volt képviselve a mintában, mint Svájc, Olaszország, Nagy-Britannia és Bosznia-Hercegovina (1–2. ábra). 2013-ban némiképp más arányok adódtak, Ausztriából regisztráltuk a betegek 70 %-át, s adataink azt is mutatták, hogy az ő számukra még mindig legfontosabb az ismerős ajánlása. Főként a nagyobb rendelőkben találoztunk olasz, német, svájci, francia, ukrán, angol, ír és luxemburgi állampolgárokkal. Az olaszok aránya 12 %-ot tett ki, ez annak volt köszönhető, hogy a kérdőívezést egy nagyobb, olaszokra is specializálódott rendelőben is folytattuk. A harmadik helyre a német és a svájci páciensek kerültek, 5-5 %-kal, angol, francia, luxemburgi, ír és ukrán betegeket már csak 1-2 %-ban találtunk (3. ábra).

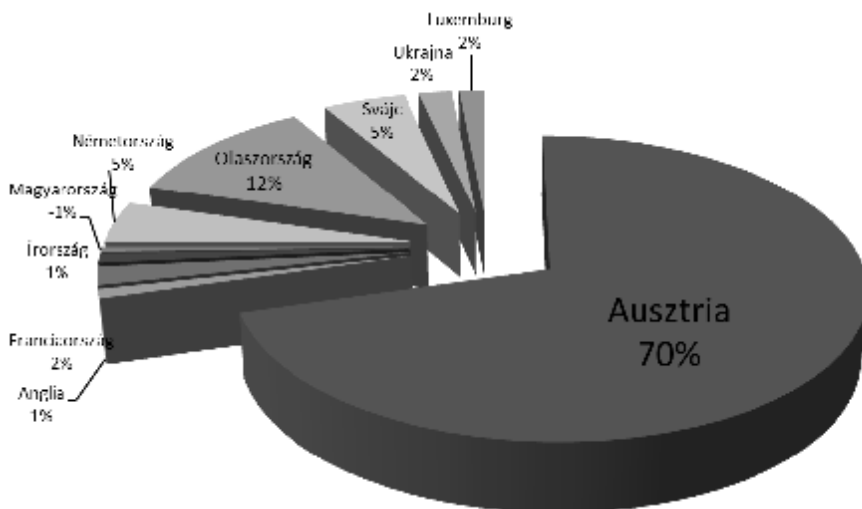

1. ábra. Külföldi betegek, országok szerint, 2010.

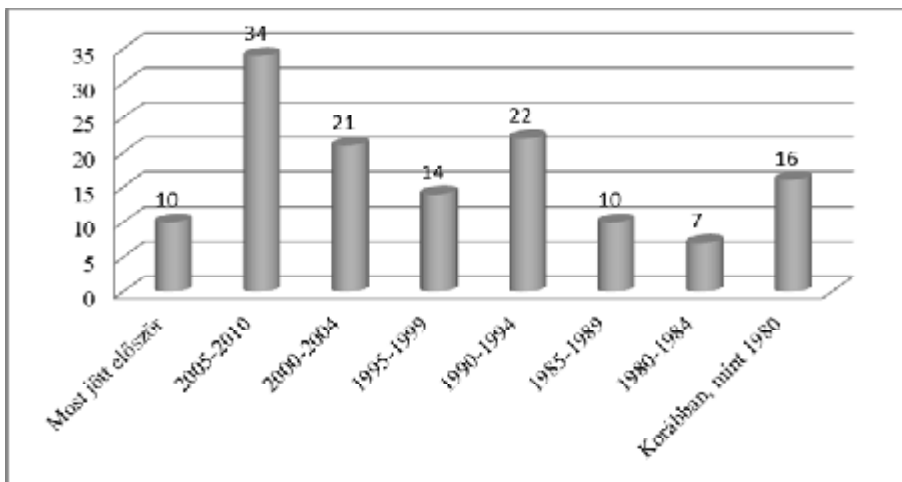

2. ábra. Az osztrák betegek, lakóhely szerint, 2010.
Jelmagyarázat: Kis kör – 1 fő, közepes kör – 5 fő, nagy kör – 10 fő.

2010-ben rákérdeztünk, hogy a betegek mikor érkeztek először Sopronba (nem kizárólag fogászati kezelés céljából), valamint hogy növekedett-e a városba érkezők száma a rendszerváltás után (4. ábra). A legtöbb válaszadó 1990 és 2010 között érkezett először, közülük is 2005 és 2009 között a legtöbben. Másrészt a betegek negyede már a rendszerváltás előtt megismerte Sopront; újonnan érkező viszont csak 7 %-nyi volt a mintában (2013-ban 17 %).

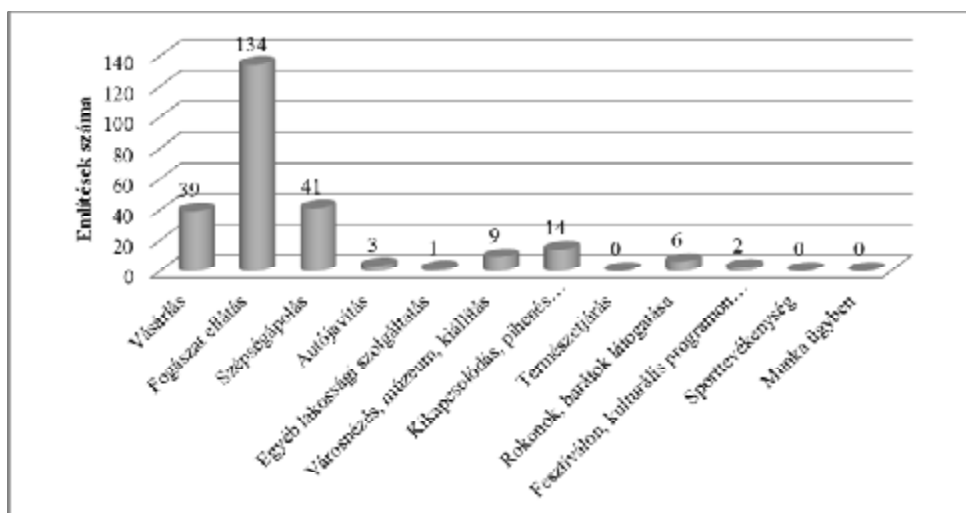

3. ábra. Külföldi betegek, országok szerint, 2013.

4. ábra. A külföldi betegek első érkezésének időszaka, 2010.

Kiváncsiak voltunk arra, hogy a régi vendégek milyen célokkal és rendszerességgel érkeztek általában. A válaszok azt mutatták, hogy a fogászati ellátás után leggyakrabban vásárlási – azon belül is élelmiszervásárlási – és szépségápolási célokkal jöttek, a kikapcsolódás, városnézés, rokonlátogatás, autójavítás említhető még a gyakoribb tevékenységek között. A válaszadók több mint fele esetén nem tapasztalható rendszeresség, vélhetően ők akkor jönnek, ha panasz van. Jelentős arányt (37 %) képviseltek azok, akik átlagosan havonta egyszer ellátogatnak a városba. A fogorvosokkal folytatott beszélgetések során kiderült, hogy a betegek érkezésének szezonálisát befolyásolja a munkavégzés, az időjárás, a szabadságok is. Azok a páciensek, akik mezőgazdasági munkát végeznek, általában a téli hónapokban kezeltetik magukat. Ekkor azonban hátráltató tényező az időjárás miatt esetlegesen kialakuló rossz közlekedési helyzet, valamint egy meleg éghajlatú ország csábító hatása. Az év eleji időszakot a többi ágazathoz hasonlóan a fogászatban is pangás jellemzi. Gyenge a forgalom a nyári hónapokban is, amikor szívesebben mennek nyaralni ez emberek. Frekvenciált időszaknak a jó idő beálltától a nyári szabadságolás kezdetéig, valamint ősztől karácsonyig tartó hónapok tekinthetők.

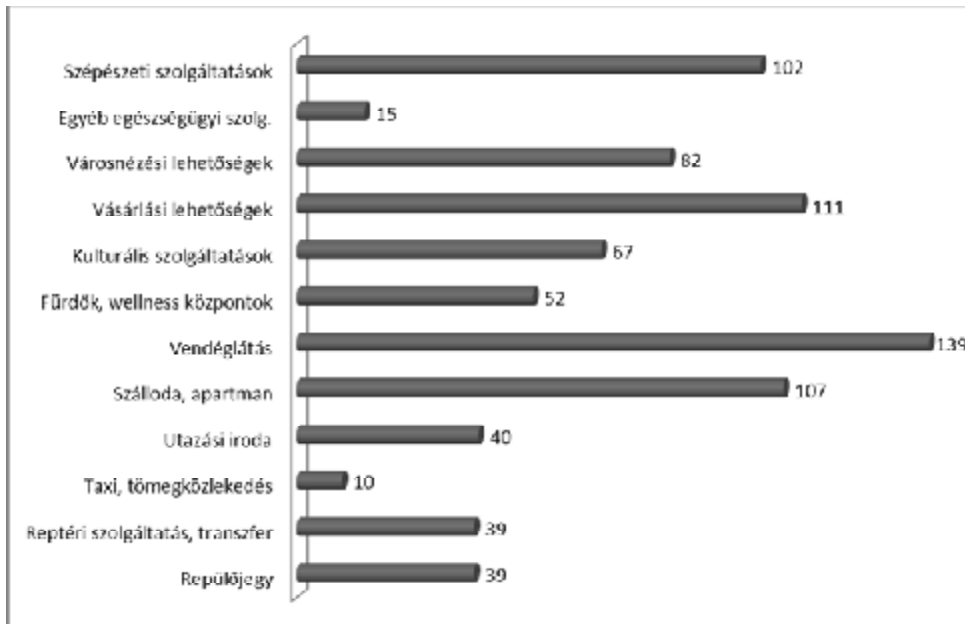

5. ábra. A fogászati kezeléson kívül igénybe vett szolgáltatások, 2010.

A kitöltés időpontjában regisztrált tevékenységek a fentiekhez képest kis eltéréseket mutattak. Összességében csökkent a nem fogászati célú tevékenységek említése, a szépségápolás és a vásárlás pedig helyet cserélt gyakoriságban. Azt lehet mondani tehát, hogy az adataink némiképp tükrözték a bevásárló turizmus hanyatlását, amellet, hogy a dentálturizmus nem veszett jelentőségéből (5. ábra).

Míg 2010-ben a vendéglátás kimaradt a kiegészítő tevékenységek számba vételénél, addig 2013-ban ez is bekerült a kérdőívbe. Nem meglepő módon ekkor a 200 válaszadóból 139-en, tehát mintegy 70 % bejelölte, hogy megfordul a soproni

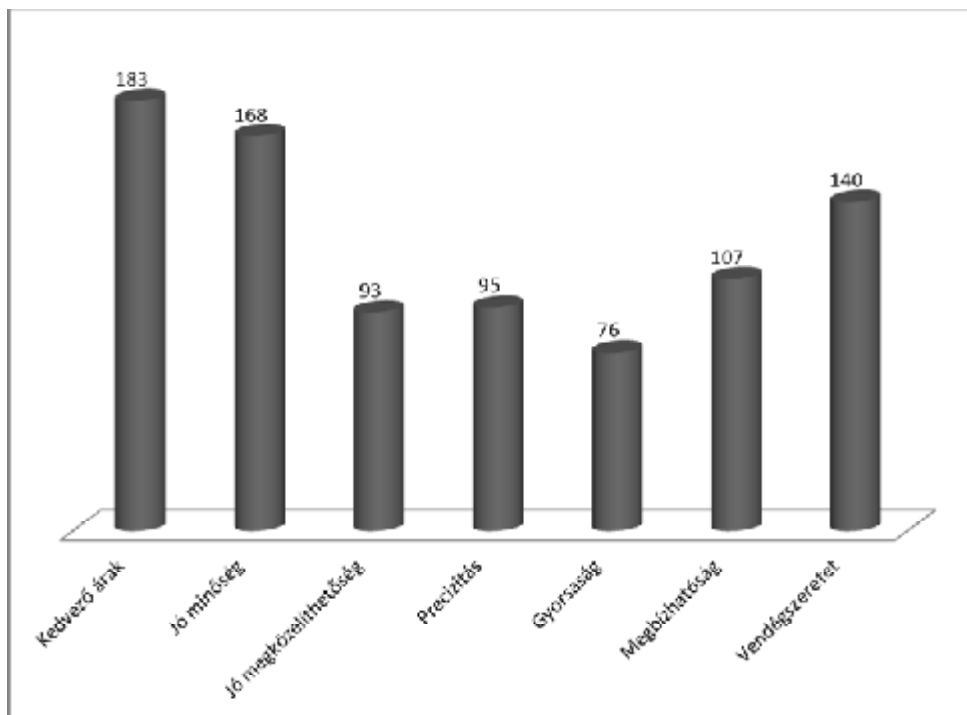
vendéglőkben itt tartózkodása alatt. A korábbi felméréshez hasonlóan a vásárlás és a szépségügyi szolgáltatások jelentik a további fontos tevékenységeket, illetve a városnézés, kulturális programokban történő részvétel említhető még (6. ábra). A szállást igénybevevők körülbelül a minta felét tették ki, ők jellemzően a nem-ausztriai páciensek, többségük mindkét felméréskor 1-2 éjszakát töltött el a városban.

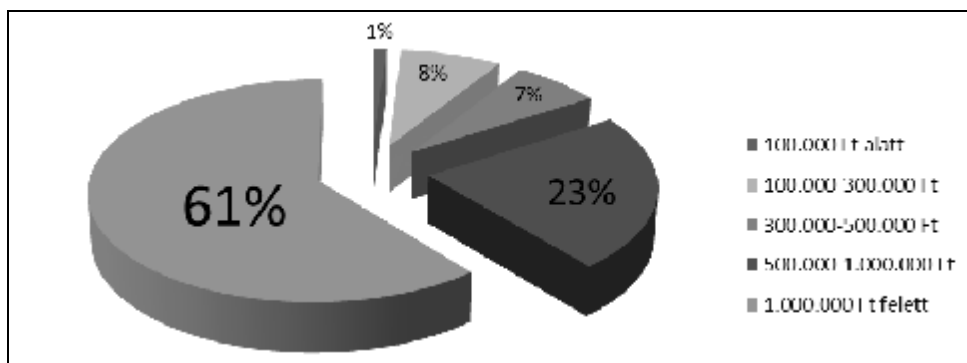
6. ábra. A fogászati kezelésen kívül igénybe vett szolgáltatások, 2013.

2013-ban vizsgáltuk azt, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a külföldi pácienseket Sopronba, hazánkba vezérik. Érdekes, hogy míg a rendelőkben végzett felméréskor az orvosok az első három helyen a precizitást, a garanciát és a gyorsaságot jelölték meg – csak ezután következett a kedvező ár –, addig a betegek a legtöbbször az árat jelölték meg, és csak ezután következett a sorban a jó minőség, a vendégszeretet, a megbízhatóság, a precizitás, a megközelíthetőség és végül a gyorsaság (7. ábra).

Utóbbi kérdőívünkkel azt is megkérdeztük, hogy körülbelül mekkora a fogászati turisták költsége a városban összességében, mindent egybevetve. A kapott válaszok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy rosszul ádtuk meg a kategóriákat, ugyanis az 1 millió Ft feletti kategóriát a válaszadók 61%-a jelölte meg. A második legnagyobb cikkelyt az 500.000 – 1.000.000 Ft közötti kategória tette ki 23%-kal. A válaszadók 84%-a tehát több mint fél millió forintot költ el a térségben – e betegeknek sok esetben implantológiai kezelésről van szó –, ami tetemes összeg (8. ábra).

7. ábra. A külföldi betegek döntési szempontjai a magyar fogászatok választásakor, 2013.

8. ábra. A külföldi betegek által elköltött pénz nagyságrendje, 2013.

Befejezés

Vizsgálataink betekintést nyújtottak a fogászati turizmus szűk, speciális gazdasági ágazatának soproni mindennapjaiba. Számadataink alátámasztják a közbeszédben is gyakran felmerülő jelenséget, illusztrálva az osztrák páciens-kör fontosságát, a ráépülő szolgáltatások bővülő körét, a folyamatok történeti, illetve európai és globális vetületét. Nem tárgyaltuk viszont a fogászati turizmus társadalmi diskurzusában gyakran megjelenő feketegazdaság, illetve az adózás kérdését, az adatgyűjtés módja miatt ugyanis nem kockáztathattuk a klinikákkal, fogorvosokkal szembeni bizalomvesztést. Fenti költési adatunk alapján ugyanakkor némi utána számolással megbecsülhető, hogy mekkora összegek mozognak a fogászati turizmusban, s közismert, hogy nem mindig készülnek számlák a páciensek részére. Ezzel a fogászati turizmus egy lapon említhető az Ausztriában dolgozók esetével, akik bevételeikhez viszonyítva szintén kevesebb adóforintot juttatnak az ország, illetve a város kasszájába az itt élő dolgozókhoz képest, ami társadalmi konfliktusok forrása lehet. Feltehető, hogy a nem kielégítő adózási morállal függött össze az a szakma diskurzusában megjelenő probléma, nevezetesen, hogy az állam a versenytársakkal ellentétben a közelmúltig nem támogatta központilag az ágazatot, amely idővel pozícióvesztésünkhöz vezethet.

A fogászati turizmus tehát vidékünkön a határgazdaság része és hozzájárul Sopron problematikus helyzetéhez: a nagy részben Ausztriából élők, a helyben maradók, illetve az önkormányzat ellentéteinek egy forrása. Ugyanakkor nem szabad szem elől vesztenünk azt sem, hogy mint jelenség ma sokak megélhetését biztosítja, s nemcsak az ország, hanem Sopron városimázsának is a része, és ennek megfelelően is kellene tekintenünk rá.

MŰHELY

GRÁBERNÉ BŐSZE KLÁRA

A soproni Zrínyi Ilona
tiszti leánynevelő intézet
története a két világháború között

„Ezernyolcszázötven! [...] Elmúlt a lelkesedés láza [...] elmúltak az októberi megtorlás rettenetes napjai. [...] Együtt szenvedni, tartozni valakihez – milyen megnyugtató! De százszorosán érzik az otthontalanságot a harcok megmaradt áldozatai: özvegyek, árvák. [...] Testvéreket választ el egymástól a kényszerítő szükség: a fiúk beleolvadnak egy-egy árvaház közösségébe. De mi történjék a leányokkal? Az úri középosztály féltve őrzött kedveseivel? Ki gondoskodik méltó nevelésükről? Ki indítja el őket azon a pályán, amelyiken – apa, család híján – az önálló kenyérkeresés még annyira szokatlan újságát megpróbálgják?” Ezekkel a kérdésekkel kezdi könyvének első fejezetét Gangel Erzsébet, az iskola tanára, az iskola történetének krónikása,¹ aki 1936-ban az alapítástól eltelt nyolcvan év részletes bemutatását vállalta fel. A tanintézet történetét két részre oszthatjuk: az alapítástól 1918-ig, amíg főleg osztrák irányítás alatt folyt az oktató-nevelő munka, majd 1919 után lett kizárólag magyar nyelvű és irányítású az intézmény. A katonatisztek leányárváit gondos neveléssel és többirányú iskolai képzéssel úrleányhoz méltó kenyérkereső foglalkozásokra készítették fel: nevelőnők, tanítónők, varrónők, gépírónők és irodisták kerültek ki a hadügyminisztériumi fennhatóság alatt álló intézet falai közül. 1922. április 10. fontos dátum az iskola életében, ekkortól kezdve viselte a hős magyar nagyasszony, Zrínyi Ilona nevét. Az iskola két világháború közötti történetét illetően Gangel Erzsébet munkájának utolsó része, valamint az első iskolai értesítők megjelenése és bennük az iskola adott tanévi eseményei részben fedik egymást. Az iskola elsősorban nevelőintézet volt, ahol többféle iskolatípusban folyt az oktatás, részben bent az intézetben, részben más partner iskolákban. Az alábbiakban az iskolai értesítőkből található információk összegyűjtésével folytatjuk az intézet történetét abból az időszakból, ahol Gangel Erzsébet történeti visszatekintése véget ér. A polgári iskola történetének eseményeit tanévenként közöljük.

A tiszti leánynevelő intézet életében fordulópont volt, hogy **az 1931/32. tanévben** önálló polgári iskolát indított; addig az orsolyiták polgári iskolájába jártak a leányok. A tiszti leánynevelő intézet ebben az évben adta ki polgári leányiskolájának első értesítőjét. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1931. szeptember 11-én 221.037/V.b-1931. sz. alatt kelt rendeletével engedélyezte a polgári iskola mind a négy osztályának indítását. Az intézet „megfelelő tanári testülettel rendelkezett.” Felügyelő hatóság: dr. Gyulai Ágost, a Budapest kerületi polgári iskolák főigazgatója.² Szeptember 12-én megtartották első értekezletüket, megállapították a végleges tanrendet, tan-

¹ Gangel Erzsébet: A soproni m. kir. „Zrínyi Ilona” honvédtiszti leánynevelő-intézet története. Sopron, 1936. 6. A továbbiakban: Gangel.

² A m. kir. „Zrínyi Ilona” tiszti leánynevelő-intézet polgári leányiskolájának értesítője az 1931/32. iskolai évről. 12. A továbbiakban: Ért.

tárgyfelosztást, órarendet, osztályfőnökséget, és elosztották az egyéb teendőket. Már szeptember 4-én felvételi vizsgákat tartottak, eszerint az első osztályba hat új növendéket vettek fel, a másodikba három, a harmadikba kettő új tanuló került a régiekhez, akik korábban az orsolyákhoz jártak. Szeptember 16-án volt az ünnepélyes *Veni sancte*, és 17-én kezdődött a rendes tanítás. „Az iskola tanulmányi felügyeletét és irányítását a budapesti kerületi polgári iskolai főigazgató látja el. A mindenkor érvényben álló polgári iskolai tanterv, a polgári iskolai Rendtartás és tanulmányi rendje, valamint a polgári iskolák tanulmányi ügyeit érintő általános rendeletek [...] iskolánkra is kötelezők.” – írta a tanévi értesítő.³ Valamennyi előírt tanári értekezletet megtartották – tizenháromat –, „a második módszeres értekezleten Puján Margit tanárnő tartott előadást: A német nyelv módszeres tanításáról.” Francia nyelvet mint rendkívüli tárgyat tanították a III–IV. osztályban. Nagy súlyt fektettek a vallási és erkölcsi nevelésre: „hogyan leánykáink lelkében minél szilárdabb alapot teremtsünk a női erények legszebbjeinek: a hazaszeretnek, szerénységnek, kötelességtudásnak és önzetlenségnek.”⁴

A tanítást imával kezdték. 18 római katolikus tanuló felvette a bérmálás szentségét, a protestáns növendékek közül 8 konfirmált. A tanulók erkölcsi magatartása, szorgalma és tanulmányi előmenetele megfelelt a követelményeknek. Mivel az összes tanuló vidéki, tehát bennlakó, ez lehetővé tette a velük való behatóbb foglalkozást. Az egészségi állapot is kedvező volt; három vörheny kivételével. Az influenzát kevesen kapták meg, és enyhe lefolyású volt. Az egészségügyi felügyeletet dr. Váll Eugénia intézeti orvosfőnök gyakorolta, aki az előírt szemvizsgálatot, valamint az újraoltást is foganatosította.⁵

Tanulmányi kirándulások: „a szűk anyagi viszonyok miatt” csak a helyi nevezetességeket tekintették meg, a városi múzeumot, a selyemgyárat, gázgyárat, stb. A Madarak és Fák Napját a balfi erdőben tartották. Az iskolai ünnepek méltó megtartására is nagy súlyt fektettek. Hivatalos látogatók voltak az intézetben Dr. Gyulai Ágost főigazgató és Haász István tábori püspök. A tanévet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletének megfelelően június 15-én fejezték be: *Te Deum*-mal, majd bizonyítványosztással és a könyvjutalmak átadásával.

Az 1932/33. tanév a korábbiakhoz hasonlóan kezdődött és folyt le. A felvételi vizsgán az I. osztályba tíz, a II. osztályba három, a III. osztályba három, a IV. osztályba két új növendéket vettek fel. Felügyelő hatóság: dr. Leidenfrost Gyula, a budapesti kerületi polgári iskolák főigazgatója. Szeptember 10-én *Veni sancte*-vel kezdődött az iskolai év, szeptember 12-én elkezdődött a rendes tanítás. Megtartották a kötelező tanári értekezleteket, melyeken szóba került az iskolai élet minden ügye, a növendékek nevelése és tanulmánya körül szerzett tapasztalatok, de különösen a növendékek erkölcsi magaviselete, szorgalma és előmenetele.⁶ Ismertették a fontosabb szaklapokat is. Négy önálló előadást is tartottak az értekezleteken: Mágori Etelka: A szemléltetés szerepe [...]; Lengyel Mária: A fogalmazás helyes tanítása; Ujhelyi Ilona: Növendékeink önállóságra nevelése; Gangel Erzsébet: Az internátusi nevelés előnyei [...] címmel. A

³ Uo. 8.

⁴ Uo. 8.

⁵ Uo. 10.

⁶ Ért. 1932/33. 9.

tanulmányi kirándulások – mint a múlt tanévben is – a városi nevezetességekre, gyárrakra szorítottak: kenyérgyár, vízművek, siketnémák intézete, stb.

Iskolai ünnepek: október 6-án az aradi vértanúk emlékére; december 6. a kormányzó névnapja – ünnepi beszédet Blancz Valéria mondott; Apponyi Albert érdekeit Gangel Erzsébet méltatta; Lengyel Mária József főhercegről emlékezett meg; március 15-én Károssy Gizella tartott megemlékezést. Iskolalátogatásokon Marsik Jenő vezértanácsnok, Haász István tábori püspök kereste fel az intézetet. Az iskolaévet június 24-én fejezték be *Te Deum*-mal, a bizonyítványok és az arra érdemeseknek jutalomkönyvek átadásával.

Az 1933/34. tanévben szeptember 10-én volt a *Veni sancte* és 12-én kezdődött a tanítás. Az iskola tanulmányi felügyelete a budapesti kerületi polgári iskolai főigazgató hatáskörébe tartozott. Ebben az iskolai évben 12 értekezletet tartottak: „1 alakuló, 2 módszeres, 2 ellenőrző, 2 osztályozó és 5 rendes értekezletet. Targyuk a növendékek iskolai életére vonatkozó minden ügy [...]” A tanári kar tagjai önálló előadásokat is tartottak, pl. Károssy Jozefa: Az iskolai felügyelet fontosságáról, Stefait Istvánné: A rajztanítás szerepéről, Péterfy Istvánné: A polgári iskolai tornatanításról. Ismertették a fontosabb szaklapokat. Foglalkoztak a munkaiskola szükségességével Blancz Valéria, Lengyel Mária, Lengyel Rafaella és Ujhelyi Ilona tanárnők, szaktárgyaik szempontjából. A polgári iskola III.–IV. osztályában francia nyelvet is tanítottak, mint rendkívüli tárgyat. Szülői értekezleteket nem tartottak, mert a tanulók mind bennlakók voltak és szüleik más megyékben laktak. Megjegyezzük, hogy ebben a tanévben három soproni lakhelyű tanuló is volt. Tanulmányi kirándulás keretében elvitték a tanulókat a textil-, sör- és kenyérgyárba, Madarak és Fák Napján – május 23-án – a szabad természetbe.

Iskolai ünnepeket tartottak október 6-án az aradi vértanúk emlékére, december 6-án a kormányzó névnapján, „a reform korszak és 48-as országgyűlés vívmányai” emlékére, valószínűleg április 11-én. A tanév végén, június 24-én záróünnep volt.⁷ Hivatalos látogatást tett a fenntartó hatóság október 20–21-én. Május 19-én Marschalkó Kornél vezértanácsnok és Tolnay Dezső altanácsnok „meglátogatta iskolánkat, meghallgatta a tanulók feleleteit, megtekintette a szertárakat és oktatásra szolgáló összes helyiségeket”. A szertárakat továbbfejlesztették, a könyvtárakat is gyarapították. A vallás-erkölcsi nevelés keretében az istenfélelem, hazaszeretet, kötelességtudás, szerezékenység és önzetlenség erényeire nevelték a leányokat. A római katolikus vallású növendékeknek Büchner László kanonok tartott lelkigyakorlatot és Haász István tábori püspök bérmálta meg őket. A protestáns növendékek közül öten konfirmálóztak. Soltész Elemér református püspök is meglátogatta az intézetet.

Az 1934/35. tanév szeptember 9-én *Veni sancte*-val kezdődött, a tanítás 10-én a polgári iskolában és az ipariskolában, 17-én pedig a felsőbb irodai szaktanfolyamban indult el.⁸ A három osztályos ipariskolát 39 tanuló, a szaktanfolyamot 6 tanuló végezte. Az ország minden részéből – Ajkától Zsámbéig – jöttek a növendékek. Legtöbben, harmincnégyen, budapestiek voltak, soproni csak négy tanuló. Felügyelő ható-

⁷ Ért. 1933/34.

⁸ Ért. 1934/35. E tanévtől az értesítőben az ipariskola és a szaktanfolyam eredményei is megtalálhatók. A címe is megváltozott: A magyar királyi Zrínyi Ilona tiszti leánynevelő intézet értesítője az 19xx/yy iskolai évről.

ság: Honvédelmi miniszter. Tankerületi főigazgató: dr. Leidenfrost Gyula, egyetemi magántanár. Többen nem mentek haza a karácsonyi szünetre. A növendékek városi színházban megnézték *Az ember tragédiája* előadását. Ünnepség keretében megemlékeztek Madáchról, megtartották az aradi vértanúk gyászünnepét, „tréfás Miklós-estet”, farsangi estélyt, Rákóczi ünnepet, sportversenyeket, a *Te Deum*-ot.

Látogatók voltak: Marschalkó Kornél vezértanácsnok ősszel és tavasszal is, Siposs Árpád vezérfőtanácsnok, dr. Leidenfrost Gyula főigazgató. Az év végi vizsgákon jelen volt Tolnay Dezső tanácsnok és Irsy László főigazgató-helyettes. Tanulmányi kirándulásokon megtekintették a gáz-, villany-, sör- és kenyérgyárat. A Madarak és Fák Napján az erdőbe kirándultak, valamint a Hubertusra is. Elmentek még Nagycenkre Széchenyi István sírjához. Az ipariskolai növendékek a Siketnémák Intézetét látogatták meg, megtekintették a Szent Mihály és a Szent Benedek-rendi templomot, a Storno-múzeumot, a levéltárat. Az ipariskola III. osztályos tanulói egész napos kirándulást tettek Győrbe és Pannónhalmára.

Rendszeres táncoktatásban is részesültek, március 28-án volt a táncvizsga. Zongoraoktatás is folyt az arra hajlamos növendékeknek. Óradíjas, szerződéses tanárnők tanítottak: Felkl Paula, özv. Hudetz Józsefné, Hajas Anna, valamint Vitas Johanna intézeti tanárnő. Az erdészeti és bányászati főiskola 41 darabból álló ásvány-gyűjteményt, May János főmérnök pedig 21 darabból álló „olajgyűjteményt” ajándékozott az intézetnek. Vásároltak a szertárak részére 100 tárgyat. Torna és sportszer: 71 db ajándék, 207 vásárlás. A tanári és ifjúsági könyvtár ebben az évben 54 művel, az önképzőkori könyvtár 129 művel gyarapodott. A tanévet június 15-én fejezték be, a záróünnep 16-án volt.

Az 1935/36. tanévben is a szokásoknak megfelelően indult az iskolai év: alakuló értekezlet, pótvizsgák, felvételi vizsgák, *Veni sancte*. Szeptember 9-én kezdődött a rendes tanítás és 1936. június 24-ig tartott. Megemlékeztek az aradi vértanúkról október 5-én, november 1–2-án az intézet halottairól. Meglátogatták és megkoszorúzták a helyben eltemetett növendékek sírját. December 5-én „tréfás Miklós-estet” tartottak, december 6-án megemlékeztek a kormányzó névnapjáról, december 24-én volt az intézetben maradt növendékek karácsonyfa-ünnep, májusban megtartották a Madarak és Fák Napját, május 21-én a bencés gimnázium 300 éves fennállása alkalmával rendezett előadáson vettek részt.

Az alakuló értekezleten kívül tartottak más értekezleteket is: október 16. módszeres; november 21-én ellenőrző; január 21-én osztályozó; február 19-én módszeres; április 30-án ellenőrző; június 12-én osztályozó; június 24-én záró értekezlet zajlott. Látogatók voltak október 11–12-én Marschalkó Kornél vezértanácsnok, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 3. ügyosztály vezetője, március 17-én Horváth Győző főtanácsnok Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 3. ügyosztály vezetője, április 16-án Förstner Tivadar ipariskolai főigazgató, április 28-án gr. Teleki Pál ny. miniszterelnök, dr. Kornis Gyula, Szili Kálmán, Tasnády Nagy András államtitkár.

A tanulókat többször vitték a városi színházba, ahol megnézték Kisfaludy: *Csalódások* c. színművét (október 19.), Planquette: *Rip van Winkle* c. operettjét (január 31.); részt vettek a „Stefánia hangversenyen” (október 26.), az Erdélyi írók előadó-estjén

(március 7.); megtekintették a MANSz⁹-kiállítást (december 3–5.). Tanítási szünet volt október 30-tól november 3-ig, december 22-től január 6-ig, április 4-től 15-ig. Természetesen a tanulók egy része a szünetet az intézetben töltötte. Február 9-én tréfás farsangi estet tartottak, február 25-én tréfás sportversenyek voltak. Az ipariskola és a szaktanfolyam növendékei részt vettek a Rákóczi honvéd-reáliskola táncestélyén február 20-án. Ugyanők május 10–15-én Budapestre kirándultak. A tanulók vallás-erkölcsi nevelése keretében a római katolikus növendékek részére lelkigyakorlatot tartott február végén Bánhegyi Jób pannonhalmi főiskolai tanár. A protestáns növendékek részére elmélkedéseket Deák János teológiai tanár, Asbóth Gyula, Havasy Dezső és Maller Kálmán hitoktatók tartottak.

Az 1936/37. iskolai évben hasonló az évkezdés, mint az előző évben: szeptember 8-án volt a *Veni sancte* és 9-én a rendes tanítás kezdete. Évzáró június 18-án volt *Te Deum*-mal. Kirándulásokat ősszel és tavasszal szerveztek: szeptember 17-én a Fertőtóhoz; 24-én a Tómalomhoz; május 19-én Madarak és Fák Napja keretében Brennbérgbe.

Hivatalos látogatók voltak: október 5-én és március 11–12-én Horváth Győző ezredes a Hadügyminisztérium 9. osztályának vezetője, október 19-én Haász István tábori püspök, november 18-án és március 10-én Marschalkó Kornél altábornagy, március 12–13-án dr. Kemenes Illés tankerületi főigazgató, április 29–30-án Spolarich László ipariskolai felügyelettel megbízott igazgató. Október 6-án megtartották az aradi vértanúk gyászünnepségét, december 5-én a kormányzó névünnepét, megünnepelték március 15-ét. Értekezleteket a szokásos rendben tartottak: szeptember 3. alakuló; október 15. módszeres; november 25. ellenőrző; január 25. osztályozó; február 18. módszeres; április 16. ellenőrző értekező. Egyéb események voltak: október 18-án a római katolikus növendékek bérmálása, november 14-én és december 11-én a Frankenburg Egyesület irodalmi előadása, november 21-én TESz-hangverseny, november 28. MANSz Ifjúsági csoportjának gyűlése, majd december 6–7. MANSz kiállítás megtekintése, január 30. farsangi est, február 9. tréfás sportverseny, április 24. a bányamérmői fakultáson kultúrest, április 26. légvédelmi előadás, május 6. protestáns növendékek konfirmáció ünnepe, bencés gimnáziumi ifjúság előadása.

Az 1937/38. tanévet már nem Watzesch Janka igazgatása alatt kezdte az intézet, mert 1937 nyarán saját kérelmére nyugdíjba vonult. Nehéz évek voltak mögötte. 16 évet töltött a Zrínyi Ilona tisztii leánynevelő intézet élén, amelyet sok munkával nagyszerű intézetté tett. Ugyancsak az előző tanév végén vonultak nyugdíjba Pammer Dezsőné Teimer Ilona tanárnő és dr. Váll Eugénia intézeti orvos. Az intézet vezetésére dr. Jenny Ilona korábbi tanárt nevezték ki. A tanév szeptember 6-án kezdődött *Veni sancte*-vel és ünnepélyes évnnyitóval, a tanítás szeptember 7-én és június 26-ig tartott. Ünnepeiket is megtartották: gyászistentisztelet október 6-án az aradi vértanúk gyásznapiján, november 1–2-án az intézet halottaiért, december 4–5-én Mikulás est: előbb a Rákóczi Ferenc honvéd reáliskola növendékei által rendezett esten a felsőbb osztálybeli diákok vehettek részt, majd az intézeti ünnepség következett. December 6. a kormányzó névünnep. December 12. különleges nap volt: „bensőséges családi ünnep

⁹ Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége

keretében ünnepeltünk [...] hogy a Kormányzó Úr [...] Pammerné Teimer Ilona tanárnőt és dr. Váll Eugénia orvosnőt nyugalomba vonulásuk alkalmával a *Signum laudis*-szal tüntette ki.”¹⁰ A március 15-i ünnepség elmaradt influenzajárvány és diphtheria zárlat miatt. Május 12-én Rákóczi-ünnepélyre került sor a Rákóczi intézetben.

Hivatalos látogatók voltak: november 19. és május 14. Vajna Győző tábornok „nevelésügyi szemlélő” és Náray Antal alezredes, a Hadügyminisztérium 9. osztály vezetője, november 29. és április 25–26. Dr. Kemenes Illés tankerületi főigazgató, április 27. Soltész Elemér református táborigazgató, május 11. György Ede nyugalmazott ipariskolai igazgató. Kirándulások célpontja volt a soproni gáz-, villany-, sör-, kenyér-, ecet- és likörgyár, a tejüzem, és elmentek a heti piacra is. Megismertették a tanulókat a város történelmi és művészeti emlékeivel. A Madarak és Fák Napját május 28-án ünnepelték és az egész napot a Muck-kilátónál töltötték el. Kulturális és vallási események látogatása rovatban is rengeteg esemény szerepelt: október 29., november 19., 26., január 21., február 11., március 15. szabadegyetemi előadásra mentek a VII–VIII. évfolyam diákjai, november 29-én a Roth vonósnégyes hangversenye, december 4-én a Rákóczi honvéd reáliskola által rendezett Mikulás-est. Január 29-én farsangi bál ugyanitt, május 12-én Rákóczi-ünnepély, december 7-én a MANSz karácsonyi kiállítása és Fischer Annie zongoraművésznő hangversenye, december 12-én Pammerné és dr. Váll Eugénia kitüntetése, január 31-én missziós előadás, április 28-én vallásos est az evangélikus és református tanulóknak, február 4-én a *Bob herceg* c. operett ifjúsági előadása a színházban. Március 28–30-án lelki gyakorlatok, május 1-én a bencés gimnázium diákjai által rendezett *Hunyadiak* c. színdarab megtekintése, május 7-én az Isteni Megváltó Leányai növendékei által rendezett színielőadás megtekintése, május 8-án a Szent Mihály templomban a *Schola Cantorum Sabariensis* hangversenye. Tehát nem unatkoztak a diákok, bőven volt lehetőségük szórakozásra. E tanévben már többször volt légtalpi gyakorlat.

Az 1938/39. iskolai évben a tanévnyitás szeptember 6-án volt *Veni sancte*-val, a tanítás 7-én kezdődött és május végéig tartott. A *Te Deum* május 17-én volt, az utolsó vizsga május 28-án. Majdnem egy hónappal előbb befejezték a tanítást. A tanévben több változás is történt. Megnyílt a gimnázium I. osztálya, ezt felmenő rendszerben kívánták tovább építeni, a polgári iskola fokozatos megszüntetésével. Tehát ebben a tanévben a polgári iskola II–IV. osztályában tanultak a diákok. Megnyitották a líceum első osztályát, ezt is felmenő rendszerben az ipariskola helyett. A líceum első osztályában 24 tanuló kezdte tanulmányait, közülük tizenketten az előző tanévben végeztek a polgári iskolát. Az ipariskola II–III. osztálya és a szaktanfolyam növendékei rendszerben folytatták tanulmányaikat.

Az intézet fő feladatát és oktatási, nevelési céljait a következőképpen határozták meg: „Mint olyan intézet, melynek valamennyi növendéke bennlakó, nem elégedhetünk meg csak a pusztán tanítással. Minden igazi tanítóegység nevelő is egyúttal, még ha növendékei csak a szorgalmi idő alatt vannak is gondjaikra bízva. A mi különleges helyzetünkben azon kell lennünk, hogy a gondjainkra bízottakat derék magyar, vallás-erkölcsi alapon álló becsületes, önzetlen, szerény nőkké neveljük. Az igazság

¹⁰ Ért. 1937/38.

szeretete és mindenek fölél helyezése, a szép és jó iránti fogékonytság, a hazaszeretet azok a jellemvonások, amelyeket különösen ki kell fejleszteniünk a mai leányban.”¹¹

Értekezletek: szeptember 6. tanévnyitó, szeptember 19., október 18., január 22. módszeres, november 22. ellenőrző. November 25-én, dr. Kemenes Illés tankerületi főigazgató látogatása után is tartottak értekezletet; január 30. osztályozó, március 13. tanári értekezlet.

A tanévben hivatalos látogatók voltak: november 22–25-én Dr. Kemenes Illés tankerületi főigazgató az összes iskolatípus tanóráit látogatta, november 25. Pávai Vajna Győző tábornok „nevelésügyi szemlélő”, december 15., március 23. Náray Antal ezredes a Hadügyminisztérium 9. osztályának vezetője, január 18. dr. Haász István táborigazgató, január 25. Kistoronyi Denk Gusztáv lovassági tábornok „nevelésügyi szemlélő” május 5. György Ede ipariskolai tanügyi felügyelő. Kirándulásaikat a tanév elején bonyolították le: szeptember 8. Ják és Szombathely a VI. és VIII. évfolyam tanulóiival, a többi évfolyam Sopron történelmi és művészi emlékeit, múzeumait, gyárait, stb. látogatta. Nagy súlyt fektettek a testnevelésre, a sportra.¹² Az értesítőben részletesen ismertették a sporteredményeket.

A kulturális és vallási események sora ismét nagyon gazdag volt: szeptember 18. kézműipari kiállítás megtekintése, október 6. gyászistentisztelet és -ünnepély az aradi vértanúkra emlékezve, október 15. az *Olimpia* c. film megtekintése, október 20. a MANSz rendezésében Imrek Sándor: A nő a nemzet életében c. előadásának meghallgatása. Október 24. mozi, október 28–29. színielőadás, október 31–november 2. a hősi temető meglátogatása, halottak napja, november 3. a Felvidék visszacsatolása alkalmából ünnepély, november. 13. hangverseny, november 17. mozi, november 19. a Frankenburg Irodalmi Körben Mécs László előadása, november 29. mozi, december 1. MANSz kézimunka kiállítás, december 4–5. Mikulás-est, december 6. mozi, január. 15. a bencés gimnáziumban az *István király* c. színdarab megtekintése, január 30., február 24., március 3. szabadegetemi előadások, február 11. a Rákócziiban farsangi est. Február 12., 15. hangverseny, február 19. farsangi multság, február 21. tréfás sportverseny, március 15. hazafias ünnepély, március 19., 24. május 3. hangverseny, március 27–29. lelkigyakorlatok, április 15. irodalmi est. Az árvák a nyári szünetek alatt a soproni intézetben maradtak, később a Balatonlellén megnyílt nyaralóban tölthették a vakációt. Ez Marsik Jenő tábornoknak volt köszönhető.

A II. világháború kitörése után az intézet tovább működött, de mindennapjaikról már nem adhattak ki értesítőt, mert ez bizalmas adatnak minősült. **Az 1939/41–1944/45. tanévek** működésével kapcsolatban – a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött minimális mennyiségű töredékes iratanyagokon kívül – írásos dokumentumok nem állnak rendelkezésünkre, csak a tanárok és diákok visszaemlékezései, melyet többen is feldolgoztak.¹³ Például az 1939/40. tanévről a következőket tudhatjuk meg: „Az 1940-ben érettségiző évfolyam osztályképe, középén az osztályfőnök, Blanz Valerie.” 1940 ok-

¹¹ Ért. 1938/39. 12.

¹² Ért. 1938/39. 12–14.

¹³ Kasza Lajos: Zrínyista lányok. Budapest, 2000.; Závodi Szilvia: A soproni Magyar Királyi „Zrínyi Ilona” honvédtiszti leánynevelő intézet. In: A Hadtörténelmi Múzeum értesítője 8. Bp. 2005. 53–73. (a továbbiakban: Závodi 2005); Zátornyiné Ódry Mária: Szeretettel, hűséggel. In: Sopron, a leghűségesebb város honvédő hagyományai. Emlékkönyv. Szerk. Cseresnyés Géza. Budapest–Sopron, 2003. 51.

tóberében, tehát az 1940/41. tanévben „a nevelőintézetnek 119 növendéke volt.” „A farsangi műsort minden évben az adott hatodik osztály rendezte, így volt ez 1941-ben is. Ebben az évben a soron lévő osztály színdarabokat adott elő.” „1940-ben bevezették a teljes katonai rendet.”¹⁴ A Hadtörténeti Levéltárban megtalálható az intézet 1940/41. tanévi „állománykönyve”, melyből megtudjuk a tanárok névsorát és a tanulók osztályonkénti névsorát, személyes adataikkal együtt, valamint itt tanulmányozható a „Negyedévi és sportorvosi jelentés”.

Az ellátás természetesen fokozatosan romlott. Az 1940-es évek elején már megtagadták, hallhatták a lányok az osztrák városokat, köztük Bécsújhelyet ért bombatámadásokat. 1944-ben pedig március 19-én a német hadsereg bevonulását, az orosz megszállását. Október 15-én az iskolai oktatás megszűnt. „1944. október 29-én rendelet jelent meg az 1944/45. évi iskolai oktatás ideiglenes szüneteltetése tárgyában”. A még nyilas-német megszállás alatt levő területek iskoláiban abbamaradt a már egyébként is szétzilált tanítás.”¹⁵

Závodi Szilvia úgy tudja, hogy „1944 őszén csak másfél hónapig folytathatta a tanítás, a soproni iskolák nagy részét katonai kórházzá alakították át. [...] A leánynövendékeket tanáraikkal együtt áttelepítették az akkor már üres fiúnevelő Rákóczi Intézetbe. Eközben értesítették a szülőket [...], hogy jöjjenek a tanulókért. Négy gyermek maradt csak az intézetben, akiket Jenny Ilona az orsolya-rendi apácák gondjaira bízott. A tanári gárda nagy része hazautazott, a soproniakat különböző jótékonyági munkára osztották be.” Az épületben az igazgatóság és a gazdasági iroda maradt.¹⁶ 1945. március 28-án az intézetet bombatámadás érte, az iskola irattára megsemmisült. „1946-ban, miután világossá vált, hogy a tanintézmény nem folytathatja munkáját, az igazgató tanulóit igazolást adott ki azok számára, akik ezt igényelték.”¹⁷

Az intézet életét részletesen ismerteti Závodi Szilvia iskolatörténete¹⁸ sok képpel illusztrálva. Beszámol az egészségi állapotról, a sportéletről a tornaünnepélyekről, a növendékek szórakozási lehetőségeiről, a farsangi multságokról az ünnepnapok eseményeiről, a napirendről, az egyenruháról, az iskolai jelvényről, a hűséggyűrűről, „amelyet érettségi után búcsú ajándékként kaptak a növendékek.” Hiteles interjúk közöl Blancz Valerie tanárnővel, növendékekkel, mindenekelőtt dr. Garay Máriával, aki 1944/45-ben az V. évfolyam tanulója volt.

1944. december 6-án Sopron első nagy bombázását, majd a többi is átérték azok az árva növendékek, akik az Orsolyiták zárdájában kaptak elhelyezést. Az intézet katonakórház lett, az orsolyiták iskoláival együtt. Dr. Jenny Ilona igazgatót állásából felmentették németellenes érzelmei miatt. A tanárok egy része az intézet óvóhelyén vészelte át a bombázásokat, és az oroszok bejövetelét. 1945. április elején végleg elhagyták az intézetet, de 1946 augusztusáig állományban maradtak. Az intézet épületét pár év múlva a „Magyar Állami Ruhagyár” foglalta el.

¹⁴ Závodi 2005. 62–63., 66–67.

¹⁵ A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 1996–1996. Összeáll.: Mészáros István. Budapest, 1996. 99.

¹⁶ Uo. 56.

¹⁷ Ua. 57.

¹⁸ Ua. 53–73., 276.; .ld. még *Závodi Szilvia: Élet a Magyar Királyi Zrínyi Ilona Honvédtisztai Leánynevelő Intézetben* In: A múlt feltárása – előítéletek nélkül. Bp., 2006. 139–156.

Érdekes lehet számunkra röviden csokorba gyűjteni, hogy mit írtak az iskoláról a kívülállók az intézet fennállása során. Bailer Katharina¹⁹ soproni orsolyita apáca 1872-ben kiadott *Heimatkunde* c. művében a soproni iskolák ismertetése kapcsán „Zu den öffentlichen katholischen Schulen gehören” c. részben említi az iskolát: „8. Das Pensionat für verwaiste k. k. Offizierstöchter in der langen Zeile.”²⁰ Valószínű több tanítványa is volt az intézetből, mivel szoros kapcsolatban volt az intézet a Szent Orsolya-rend tanintézete vezetőivel, tanáraival.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1894. évi 5.475. szám alatt kelt, „A M. kir. honvédtisztek leányainak állami tanintézetekben leendő elhelyezése tárgyában. Valamennyi kir. tanfelügyelőségnek” című rendelete így intézkedik: „A képviselőház határozata alapján gondoskodni kívánok az iránt, hogy a m. kir. honvédtisztek leányai közül egyesek, kiváltképp árva vagy félárva leányok, a rendelkezésemre álló elemi és polgári iskolai tanítónő-képezdek, továbbá kiseddóvónő-képezdek, úgyszintén a soproni, besztercebányai és kassai felsőbb leányiskolák internátusaiban ingyenes vagy fél ingyenes növendékek gyanánt az 1895/6. tanévtől, [...] elhelyeztessenek. Midőn azért ezen szándékomról a tanfelügyelőséget [...] értesíteném, utasítom, hogy amennyiben honvédtiszti leányok részéről a tanfelügyelőségben a megnevezett intézetekbe való felvétel iránt [...] folyamodványok nyújthatnának be, azokat fogadja el, s haladéktalanul tegye át azon tankerületi kir. tanfelügyelőjéhez, a kinek felügyelete alá a folyamodványban megnevezett tanintézet tartozik. Budapest, 1894. évi október hó 18-án.”²¹

1896-ban jelent meg *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben: Magyarország IV. kötete*. Ebben a műben – ugyan csak egy mondatban, de megemlítik az intézetet „Az eddig felsorolt intézeteken kívül említendőek még [...] a tisztai leányok nevelőintézete [...]”.²²

A soproni Szent Orsolya-rendi leánygimnázium 1938/39. iskolai évi évkönyve szerint „Iskolánk növendékei közül öt tanuló a M. Kir. Zrínyi Ilona honvédtiszti leánynevelő intézet internátusának növendéke. Ezt az intézetet a Honvédelmi Minisztérium tartja fenn. A férőhelyek száma 120, valamennyi be van töltve. A növendékek közül 100 államköltséges helyen van; 20 fizető, akik teljes ellátás, ruházat, tandíj, könyvhasználat stb. címén évi 600 P-t fizetnek.”²³ Az 1939/40. iskolai évről szóló évkönyv szerint a leánygimnáziumban két tanuló, Nagybaconi Nagy Julianna és Vilma a Zrínyi Ilona leánynevelő intézet internátusának növendéke.²⁴ A *Gimnáziumi tanári zsebkönyv 1942* című mű közli az iskolák rövid történetét, az igazgató és a tanárok nevét néhány életrajzi adattal. A 272. oldalon csak ennyi: „M. kir. Zrínyi Ilona honvédtiszti leánynevelőintézet.”²⁵

¹⁹ Sigmaringen, 1830–Sopron, 1893. Tanárnő. Fleissig Katharina néven írt tankönyveket. *Heimatkunde für die Schuljugend des Oedenburger Komitates. Oedenburg, Druck Reichard, 1872. 40.*

²⁰ Uo. 13. A Lange Zeile (Hosszúsor) a Rákóczi utca korabeli neve volt.

²¹ Hivatalos Közlöny 1894. II. évf. 21. sz.

²² *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország, IV. köt. Budapest, 1896.*

²³ A soproni Szent Orsolya-rendi róm. kat. leánygimnázium évkönyve 1938/39. 24.

²⁴ Ua. 1939/40. 35.

²⁵ *Gimnáziumi tanári zsebkönyv 1942. Szerk. Jámor György. Budapest, 1942. 272.*

Viczián István: *Életem és korom: Pest vármegye főispánjának emlékiratai* c. műve VI. fejezetének címe: „Jön a tatár”. Ebben nyugat felé menekülve 1944 szeptemberétől soproni életükről, lánya és veje fertőrákosi életéről ad képet. Fia, Viczián Antal orvos „Tóni Sopronban végleg berendezkedett az ő vezetésére bízott 500 ágyas hadikórházban (a Zrínyi Ilona leánynevelő intézet épületében). [...] Később kényelmes lakást kapott a hadikórház épületeiben [...]” – tehát a Zrínyi Ilona intézetben. 1945. március 28-án hagyta el a kórház az intézet épületét. „Tóniék hadikórháza is megkapta a kiürítési parancsot. Ők is lázasan pakoltak. [...] Beszéltek, hogy még éjjel a kórházvonalat elindították. [...] Később hallottuk, hogy [...] a hadikórházat is érte bomba, amely éppen Tóniék lakására esett. Szobájuk egész mennyezete leszakadt, és betemette minden holmijukat. [...] Szerencsére ők maguk akkor az óvóhelyen voltak.”²⁶

Viczián Antal: *Meghaltak a Donnál* című könyvében így emlékszik a Sopronban töltött hónapokra: 1944 szeptemberében „a Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézetet hadikórház céljából igénybe vették, s feladatom ott egy ötszáz ágyas osztályt berendezni, megszervezni és vezetni. [...] Ott találod Engelberta nővért, ő majd segítségedre lesz. [...] A Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézet (ma ruhagyár) nem volt teljesen üres, A kollégiumi rész ágyakkal, bútorokkal volt berendezve. Itt nem sok változtatásra volt szükség. A tantermeket azonban kórtermekké, a tanári szobákat, szertárakat kezelőkké, ügyeleti szobákká át kellett alakítani. Az udvaron egy kisebb, emeletes, villaszerű épület állt, amit az intézet orvosi rendelő meg betegszobák céljára használt. Magától értetődött, hogy a csempézett, korszerűen kiképzett kezelőben rendeztük be a műtőt. Az emeleti szobákat orvosi lakásnak szántam. [...] Megtelt a Zrínyi [...]. Egyre több bombatámadás érte a várost. Megtelt a kórház sebesültekkel. [...] Márciusban majdnem mindennap megszólaltak a szirénák [...] a betegek, orvosok, ápolók a pincében, az udvaron ásott árokban kerestek menedéket. [...] Az utolsó napon kaptuk a legsúlyosabbat [március 28.] [...] Az udvarban lévő épület [...] telitalálatot kapott. A tető a szobánk padlójára, s együtt a műtőbe roskadt. [...] A főépület is találatot kapott, erősen megrongálódott [...]”²⁷

Winkler Gábor: *Sopron építésze a 19. században* című művében Schneider Márton építész munkássága kapcsán ír a Zrínyi Ilona leánynevelő intézet épületéről. „Figyelemre méltó feladatot kapott 1883-ban a Katonatiszti Leánynevelőintézet Rákóczi utca 8. sz. új otthonának felépítésével is. Úgy gondoljuk, hogy itt a terveket is maga készítette – esetleg típustervet alkalmazott a helyszínrre. A megbízást a Hild Vencel által tervezett palotaépület (1833) felhasználásával kellett megvalósítania. Az épület később – az első ütem homlokzatának megismétlésével – tovább épült; végleges formájában az utca térfalának nagyobb részét kitölti. A terjedelmes homlokzatot a nem túl nagy kiülésű, oromzatos rizalitok kevésbé tagolják, az architektúra az igen nagy méretek miatt nem érvényesül elég hatásosan.”²⁸

²⁶ Viczián István: *Életem és korom*. Pest vármegye főispánjának emlékiratai. Szentendre, 2007. 270., 291.

²⁷ Viczián Antal: *Meghaltak a Donnál*. Budapest, 1989. 316–317., 322., 324–326.

²⁸ Winkler Gábor: *Sopron építésze a 19. században*. Budapest, 1988. 137., 219. Az 1833-ban Hild Vencel tervezte Rákóczi utca 8. terveraja a 19. sz. kép a 46. oldalon. A „Katonatiszti Leánynevelőintézet” 1883-ban Hosszú sor 10. /régi utca/, jelenlegi Rákóczi u. 8. Forrás: XXIV. 8425.

Frang Gizella újságíró „Tanárnő tiszték. Újra éled az iskola történelmi szelleme” című cikkében tudósít az iskolában ötven éve érettségizettek találkozájáról. Ez nem hagyományos érettségi találkozó volt, hanem azért gyűltek össze a volt növendékek és tanárok, „hogyan közösen avassák fel a zrínyista adományokból a volt intézmény falára felkerülő fehér márványból készült táblát: „hűséggel a volt tanárok és növendékek”. Az ünnepségen, amely Dr. Garay Mária munkájával jött létre, Baloghné Lobinger Magda tanárnő és Németh Mária volt növendék üdvözölte a több száz megjelentet. A volt diákok „remekül megállták helyüket, akárhová vetődtek. Őrizte őket az iskola szelleme, a fegyelem és a beléjük nevelt tartás.”²⁹

Németh Alajos: *Sopron könnyes-véres dátumai* című könyvében a háborús károkról számol be: „Kórházakká lettek: [...] a Zrínyi Leánynevelő Intézet [...]”. „A Zrínyi leánynevelő intézet udvarán 5 tömegsírba 30 halottat temettünk el.” „79. Fischer Tódor, fodrász [...] (kiütéses tifusz) a Zrínyi Kórházban, eltemetve a Zrínyi intézet udvarán. [...] 470. Németh Jenő Zrínyi Kórház, Zrínyi intézet udvarán.” A Sopronban elhunyt hadifoglyok névsorában több olyan nevet is találunk, aki a „Zrínyi kórházban” kiütéses tifuszban hunyt el.³⁰

Kasza Lajos: *Zrínyista lányok* című művében röviden leírja az iskola történetét. Elsősorban az intézetben tanult néhány volt növendék (mint társszerzők) önéletrajzát, további életsorsát ismerhetjük meg a könyvből.³¹

Krivács Györgyné: *Az idegen nyelvi képzés rendszere 1920 és 1945 között* című művében foglalkozik a Zrínyi Ilona tiszti leánynevelő intézettel is. Azt írja, hogy a töredékes iratanyag alapján csak nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre az intézményben folyó nyelvképzésről. Az 1933/34. és az 1936/37. évi „Állománykönyv” alapján közli, hogy három nyelvtanár van, majd évfolyamonként a nyelvtanítást, illetve a nyelvi órákat elemzi. Leírja a napirendet és azt, hogy például az I. évfolyamon heti három németóra van, a többi évfolyamon a francia és a fakultatív angol nyelv-órákról is ír.³²

Németh Ildikó dr. főlevéltáros *Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században* című művében részletesen ír a Zrínyi Ilona tiszti leánynevelő intézetről és könyvében felsorolja az iskolára vonatkozó, a Soproni Levéltárban megtalálható iratokat, dokumentumokat.³³

Mint láthatjuk, a Zrínyi Ilona tiszti leánynevelő intézet története szorosan összekapcsolódott a soproni Szent Orsolya-rendi iskolákkal, a leánygimnáziummal, tanítónőképzővel. Az orsolyita zárda és iskolák – tanárok és tanulók – sorsa ugyanúgy megpecsételődött pár évvel később, a katolikus iskolák államosításakor 1948-ban, mint a Zrínyi Ilona leánynevelő intézeté 1945-ben.

²⁹ Új Magyarország 1992. okt. 1. 6. p.

³⁰ Németh Alajos: *Sopron könnyes-véres dátumai*. Sopron, 1993. 32., 138., 187., 194.

³¹ Kasza Lajos: *Zrínyista lányok*. Budapest, 2000. 301.

³² Krivács Györgyné: *Az idegen nyelvi képzés rendszere a m. kir. Honvédségben 1920 és 1945 között*. PhD értekezés, kézirat. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2006. 19., 55–59.

³³ Németh Ildikó: *Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században*. Sopron, 2005. 75–77., 157–158., 205., 227.

A demencia folyamatos leépülést okozó kóros agyi tünetcsoport, amely kihat a memóriára, a gondolkodásra, a viselkedésre és az érzelmekre, és mindezeken keresztül a szociális és társas kapcsolatokra. Ha a demenciát időben diagnosztizálják, sok mindent tehetünk azért, hogy a beteg életminősége javuljon. Az összehasonlító vizsgálat legfontosabb eredményeit azzal a szándékkal tesszük közzé a Soproni Szemle hasábjain, hogy az ebből adódó egészségügyi, szociális és társadalmi feladatokra felhívjuk a figyelmet.¹

A felmérés körülményei

Sopron városában 2002 szeptemberében megtörtént a 65 éven felüli lakosok felmérése, melynek eredményeként az otthon élő idősek 17%-a és a bentlakásos intézményben élők 35%-a minősült demencia-specifikus ellátást igénylőnek, mely akkor is meglepetést okozott. Az akkor kidolgozott Hálózati Gerontológiai ellátó rendszer megszervezése ennek ellenére sajnálatos módon lekerült a Közgyűlés napirendjéről.

Munkám során azt tapasztaltam, hogy egyre több család küzd a szeretett hozzátartozó időskori leépülésének különböző terheivel. Ezért két évvel ezelőtt elhatároztam, hogy segítőköt keresek ahhoz, hogy megismételjük a 65 év felettek demencia szűrését. Nemcsak a 10 évvel ezelőtti soproni helyzethez történő összehasonlítás érdekelt, hanem a más földrajzi, gazdasági, szociális környezetben élő 65 éven felüli lakosság összehasonlítása is, melyből levont következtetések egy hosszú távú idősgondozási koncepció alapját is jelenthetnék.

2012-ben, amely az aktív idősödés és a nemzedékek közötti szolidaritás éve volt az Európai Unióban, Magyarország két városában, Sopronban és Mátészalkán szeptember hónapban felmértük a 65 éves, illetve annál idősebb generációk körében a demencia megjelenését, elterjedtségét és jellemzőit. Mindezt szociológiai és egészségi állapot-felméréssel is kiegészítettük. Mind Sopron, mind Mátészalka városában 200-200 főt választottunk ki véletlenszerűen a normál idős populáció köréből, így mérhetővé vált a demencia gyakorisága is. Sopron városában a vizsgálatot kiegészítette egy 39 fő felmérését tartalmazó kutatás, amely a Balfi úti bentlakásos intézményben élő időseket külön szűrte, hogy a 2002-ben már lebonyolított hasonló létszámú vizsgálatot is össze tudjuk hasonlítani.

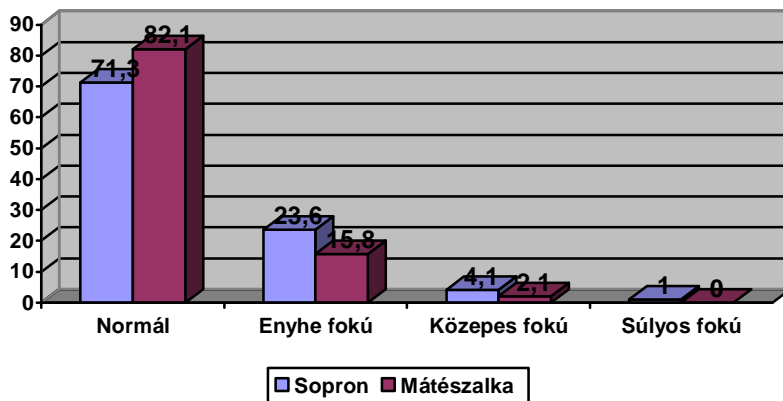
A felmérésre mindkét városban a nemzetközileg elfogadott Folstein-féle Mini Mental State validált magyar változatát, az Órarájz tesztet és mindennapi tevékenységek elvégzését mérő kérdőív módosított európai verzióját használtuk. Marc Berthel professzor a Strassbourgi Gerontológiai és Geriátriai Intézet igazgatója is megerősített bennünket, hogy ma is ezek a legmegbízhatóbb mérőeszközök. (2002-ben is ezeket a módszereket használtuk!)

¹ A felmérés eredményeinek részletesebb közlése a @TInfo folyóirat 7-8 számában olvasható.

A soproni felméréshez nem tudtam anyagi támogatást szerezni, de sikerült bevonnom a város szociális és egészségügyi szakemberei közül 30 önkéntes aktív és nyugdíjas segítőt, akik a szakmai felkészítést követően felkeresték lakásukon az egyéneket és kitöltötték a felmérőlapokat. Hatalmas munka volt, de mivel ilyen jellegű felmérés még nem volt az országban, ezért akkor és azóta is az a remény élt, hogy az eredmények nem maradhatnak csak leirt számok, további teendők vannak. A mátészalkai felméréshez kidolgozott számítógépes programot és a munkatársak segítségét a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Módszertani Központ igazgatója, Cserbán Józsefné ajánlotta fel. A felmérés kiértékelését a Sopron Egészségügyéért Alapítvány anyagi támogatása tette lehetővé. Az ennek eredményeit bemutató 29 oldalas tanulmányból készült e rövid összefoglaló.²

A soproni és mátészalkai eredmények összevetése

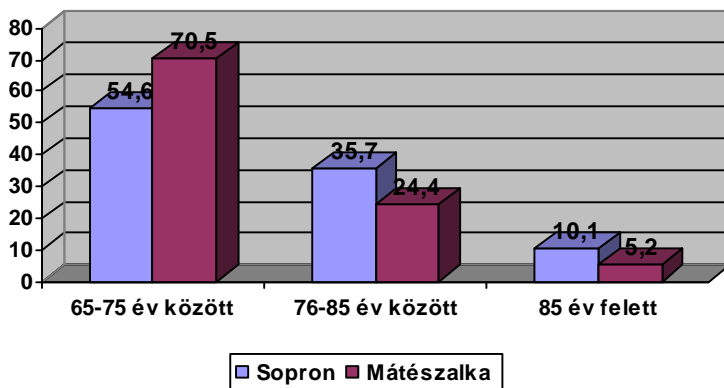
Az MMSE teszt eredményei esetében van szignifikáns eltérés a két város esetében. A különbség lényege, hogy míg Sopron városában összességében 28 %-os a demencia kockázata, addig Mátészalkán ez az arány 18 % (1. ábra).

1. ábra. MMSE teszt eredményei Sopron és Mátészalka időseinek körében (%) N=385; P=0.05.

Míg Sopronban 1 százalék a súlyos fokú demencia aránya, addig Mátészalkán nem találtunk ilyen időst. Az órarajz teszt esetében viszont nem volt kimutatható hasonló szignifikáns eltérés. Eltérés tapasztalható azonban a Katz index esetében, amely Mátészalka városában mutat kedvezőbb értéket: Sopron: 5,5. Mátészalka: 5,7. (F=9,360; P<0.05). Az eredmények háttérében elsősorban az életkori megoszlás különbségei állhatnak, Sopron városa „öregebb”, mint Mátészalka (2. ábra).

² A teljes tanulmányt az érdeklődők a suto_@t-online.hu levelezési címen kérhetik.

2. ábra. Életkori megoszlás Sopron és Mátészalka időseinek körében (%) N=392; P<0.05

Sopron város idősei átlagosan 76 évesek, Mátészalkán az átlagéletkor 73 év. Más háttérváltozók, így például a nemi megoszlás, az iskolai végzettség tekintetében nem találtunk szignifikáns eltérést a két város között, kivéve a jövedelmeket, amelyek jóval alacsonyabbak Mátészalkán, mint Sopronban. Emiatt feltételezzük, hogy a kutatásban mért mutatók közül az életkor nevezhető befolyásoló tényezőnek. A viszonylag magasabb soproni jövedelem mellett mégis rendszeres pénzzavarral küzd a megkérdezettek 15,9%-a, alkalmankénti pénzzavarral 41,5%. Tény, hogy Sopronban a megélhetés jóval drágább, nemcsak a nyugdíjasoknak!

Azon kérdésre, hogy milyen jellegű kiadásokra nem jutott pénz, 36,4% a kulturálódást, szórakozást jelölte, 28,7% a ruházkodást, 16,4% a rezsköltséget, 13,3% a felírt gyógyszerek kiváltását, 12,4% az élelmezést jelölte meg.

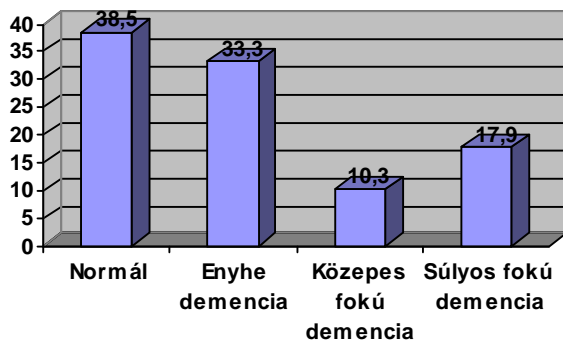
A megkérdezettek közül mégis viszonylag kevesen részesültek a vizsgált időszakban, 2010-ben és 2011-ben valamilyen támogatásban, segélyben. Lakásfenntartási támogatásban 4,1%, ápolási díjban 1%, átmeneti segélyben 2,6%, temetési segélyben 0,5%, közgyógyellátásban 6,5% részesült. Megdöbbentő válaszokkal is találkozottak a kérdezőbiztosok. Volt például olyan nyugdíjas pedagógus, aki tíz éve nem ivott kakaót, mert nem jut rá; volt, aki nem tudja kiváltani a szemüvegét, pedig most lenne ideje olvasni; volt, aki elmondta, hogy először a rezsit kell kifizetnie, mert nem akarja, hogy kiköltöztessék, ezért inkább nem eszik...

A kutatás egyik fontos eredménye, hogy számos gazdasági-társadalmi változó (nemi hovatartozás, gazdasági-jövedelmi helyzet, és hasonló mutatók) nem mutat szignifikáns hatást a felmérték egészségi állapotára vonatkozóan. Ez azt jelenti, hogy a demencia nem „válogat”, bármely társadalmi csoport tagját elérheti, nincsenek igazán társadalmi „védőfaktorok”.

A soproni vizsgálat tíz éves távlatban, 2002–2012

A kutatás keretében, a korábbi, 2002-es szűréshez hasonlóan sor került 39 fő, bentlakásos intézetben élő idős ember vizsgálatára is. Az adatokból jól látható, hogy a bent-

lakásos idős emberek esetében jóval magasabb a demenciában szenvedők aránya, összesen 61,5 százalék, szemben a normál idős populációban mért 28 százalékkal. Különösen magasnak tekinthető a súlyos fokú demenciában szenvedők aránya (3. ábra). Az adatok alapján elmondható, hogy a bentlakásos intézményben lakók esetében az érintettség nagyobb fokú, mint a normál idős minta esetében tapasztaltak, gyakorlatilag minden egyes hétköznapi tevékenység esetében az ápolók segítségére szorulnak.

3. ábra Demenciával küzdők aránya az MMSE teszt eredményei alapján az intézetben élő idős emberek körében, Sopron, 2012 (%)

Figyelmet érdemel az adatok további összehasonlítása is a 2002-es soproni vizsgálattal. Általános demográfiai változás Sopron városában az idős generációk létszámának és arányának növekedése. Míg 2002-ben a 65 évesek, illetve annál idősebbek száma a városban 7381 fő volt, addig 2012-ben már 9264 fő. A növekedés aránya az elmúlt tíz évben 25,5 százalékos volt. Változatlan demográfiai mutatók mellett várható, hogy az elkövetkező 10 évben, 2022-re a legidősebbek aránya megközelíti a 20 százalékot, azaz szinte minden ötödik városlakó a 65 éves vagy annál idősebb generáció tagja lesz.

Összegzés

1. Az idős emberek aránya Sopronban 2002-ben 13,5 % volt, 2012-ben pedig 16 %. A demencia kockázata ebben a generációban 2002-ben 17 % volt, 1828 főt érintett, 2012-ben 28 %-ot, 2593 főt. A növekedés aránya tíz év alatt közel 42 %!
2. A betegség jellemzőinek ismeretében kijelenthető, hogy a közeljövőben az idős korúak helyzetének romlása várható.
3. Jelentős eltérés figyelhető meg a normál idős populáció, azaz az otthonában élő idős népesség, illetve a bentlakásos intézetben élők között.
4. A bentlakásos intézményben élők körében 2002-ben 35 %-os, 2012-ben 61,5 %-os a demenciával érintettek aránya. Magasabb lett a közepes, vagy súlyos fokú

demenciában szenvedők aránya, amely a mindennapi gondozási tevékenységet, ápolási szükségletet jelentősen növeli.

5. A soproni, illetve mátészalkai minta közötti leglényegesebb eltérés, hogy Sopron városában magasabb a demenciával küzdők aránya, a különbség 10 százalékos (Sopron: 28 %; Mátészalka: 18 %). A különbség értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy Sopronban a 75 év feletti aránya 45,8 %, míg Mátészalkán 29,6 %.
6. A kutatás egyik fontos eredménye, hogy a gazdasági-társadalmi különbség nem mutat szignifikáns hatást a felmérték egészségi állapotára vonatkozóan. Ez azt jelenti, hogy a betegség nem „válogat”, bármely társadalmi csoport tagját elérheti.
7. Szignifikáns hatást az életkor gyakorol, abban az értelemben, hogy minél idősebb valaki, annál nagyobb a demencia kockázata.
8. Bizonyos fokig az iskolázottság jelent egyfajta védelmet, hiszen az alacsony végzettséggel rendelkező idősök körében gyakoribb a demens aránya, mint az érettségizettek, illetve a diplomások csoportjaiban. Vélhetően egyfajta védőfaktoroként jelenik meg az, ha valaki hosszú időn keresztül szellemi munkát végzett.
9. A két városban valamilyen fokú demenciában szenvedők közül jelenleg 11,2 % él valamilyen bentlakásos intézményben. Ez az arány jelzi, hogy a demens betegek otthoni ellátása nem megoldott.

Elértük tehát minden ember óhajtott vágyát, a hosszabbodó életkort, de a méltóságban megélt időskor még sokak számára nem biztosított.

Javaslatok a tennivalókra

A felmérés eredményeinek ismeretében feltétlenül szükség van a Városi Demencia Stratégia kidolgozására. Az idősök számára biztosítandó összehangolt szociális- és egészségügyi ellátás főbb elemeiként az alábbiakat javaslom megvalósítani:

- az 50 év feletti ötévenkénti szűrése, megelőző gyógymódok, technikák megismertetése;
- jársonként memória-központ kialakítása;
- nappali kórház és mobil konzultáció megszervezése;
- a minél további otthoni ellátás segítésére nappali és átmeneti otthon létesítése speciális demens gondozással (az idősök klubjaiban zavaró a súlyos demens betegek jelenléte);
- az ápolási díj normatívá tétele a demens beteget ellátók számára, nemcsak közvetlen hozzátartozóknak;
- a hozzátartozók felkészítése – szakemberek bevonásával – a demencia miatt megváltozott magatartás kezelésére, elfogadására;
- a bentlakásos intézetek tárgyi és személyi feltételeinek hozzáigazítása a növekvő ápolási gondozási szükséglethez.

A Soproni Városszépítő Egyesület 1997 óta minden évben pályázatot hirdet olyan új vagy felújított soproni épületet keresve, amely harmonikusan illeszkedik környezetéhez, és amely esztétikai értékeivel, igényes, műves kivitelezésével példát mutat. Az egyesület a nyertes épületet a Winkler Oszkár Ybl-díjas soproni építész professzorról elnevezett emléktáblával tünteti ki, melyet Sopron város patrónusa, Szent Mihály ünnepén, szeptember 29-én avatnak fel.

Eltelt egy év, és ma ismét Szent Mihály napja van, s ez alkalmából egyesületünk ismét kitüntet egy nagyszerű épületet. Mielőtt méltatnám a kiválasztott épületet, kérem, gondolkodjunk el közösen azon, hogy miért fontos nekünk, soproniaknak, ma is ez az egyszerű, nem hivalkodó bronztábla? Gondolkodjunk el közösen azon, hogy miért kezdeményezte egyesületünk 17 évvel ezelőtt – Kubinszky Mihály professzor úr elnöksége idején – a Winkler Oszkár-díj megalapítását, ami mára már hagyománnyá vált?

A ház, az épület nem csupán valamely materiális igény kielégítésére szolgáló hasznos alkotás, hanem okosnak-szellemesnek és szépnek is kell lennie! Ugyanúgy, mint az azt létrehozó embernek, akinek nem csupán fizikai és anyagi igényei, de szellemi és lelki szükségletei is vannak. Továbbá az épület, a ház soha sem szakítható el épülettársaitól és természetes környezetétől sem: velük együtt tölti be hivatását. Ugyanúgy, mint tervezője és kivitelezője is, aki szintén nem magányos farkasnak teremtett, hanem társaival együtt, közösséget alkotva képes csak boldog életet élni.

A ház, az épület tehát mindig ékes tükrözője az alkotónak: meglátszik rajta annak tudása, annak lelkülete is. Meggyőződésem, hogy nagyszerű elődeink a Soproni Városszépítő Egyesületben erre gondolva alapították a Winkler Oszkár-díjat, a Winkler Oszkár emléktábla adományozását. Az emléktábla nem a műves, esztétikus, a környezetével harmonizáló épületet tünteti ki, hanem az azt megrendelő, az azt megtervező és az azt kivitelező emberek közösségét. Rajtuk keresztül pedig mindannyiunknak üzen: ne csak fizikai és anyagi igényeink legyenek, hanem törekedjünk etikusan szellemi és lelki gazdagságra is! Figyelmünket felhívja arra, hogy éljünk igényesen, harmonikus közösségben együtt társainkkal és környezetünkkel! És mindebben hinnünk is kell: biztos vagyok abban, hogy ezért választották elődeink a szeptember 29-i dátumot, Sopron város védőszentjének napját. Önökkel együtt én is hiszem, hogy napjaink mindent relativizáló, értékvesztő világában erre a példamutásra továbbra is nagy szükségünk van, hiszen csak így lehetünk mi is, a 21. században élő soproniak méltóak eleinkhez, csak ily módon őrizhetjük meg és gyarapíthatjuk kultúránkat.

* Perkováts Tamás, a Soproni Városszépítő Egyesület alelnökének emléktábla-avató beszéde 2014. szeptember 29-én hangzott el.

Tisztelt Ünneplő Közönség!

A Nyugat-magyarországi Egyetem Látogató Központja, a Ligneum épülete az előbb említett ismérvek mindegyikével rendelkező alkotás. Példaértékű mindannyiunk számára. Méltán kapja meg a Winkler Oszkár emléktáblát. Ráadásul ez az épület s a környezete, amelynél állunk, nemcsak a professzoroké, nemcsak az itt tanuló diákoké: egész városunké, minden polgáré. A közösségé, mely helyet, teret és igényt adott a nagyközönséget szolgáló látogatóközpontnak.

Ráadásul a Winkler Oszkár emléktáblát idén a soproni kultúra talán legmeghatározóbb, legfontosabb fellegrárában helyezzük el. Ott, ahol múlt és jelen, sőt a jövő is találkozik. Ott, ahol a múlt tapasztalatait és tudását a jelenben a jövő generációjára bízzák – az egyetemen.

„Jövők ígérete múltunk igaz ismeretében van!” – mondotta egykoron a szívünknek kedves Gombocz Endre, a soproni születésű híres botanikus. Most is a múlt hagyományából tekintünk a jövőbe, hiszen a jövő fundamentumát rakják le e helyt, immár az 1735-ben alapított Bányatisztképző Iskola, majd Akadémia 1919-es Sopronba költözése óta – tanévről tanévre.

Tisztelt Ünneplő Hölgyeim és Uraim!

A Ligneum a harmonikus jövő jelképe. A Soproni Városszépítő Egyesület nevében ehhez a harmonikus jövőhöz kívánok Önöknek, egyetemünknek, annak minden polgárának és természetesen városunk egész közösségének jó szerencsét!

A Ligneum épülete a Nyugat-magyarországi Egyetem botanikus kertjében. Fotó: Jankó Ferenc

SOPRONI ARCOK

BARANYAI LENKE

Dér Zoltán, a polihisztor tanár
(1897–1994)

Dér Zoltán a széleskörű érdeklődést családjából hozta magával. Édesapja magyar–latin szakos tanár, édesanyja tisztviselő volt. A család Győrben, majd Temesváron élt. Az itt töltött gimnáziumi években a latin mellett görögöt is tanult az ifjú Dér Zoltán, és elmélyedt a német, angol és francia nyelvben. Zeneiskolába is járt, ahol hegedülni tanult. Kitűnő érettségi vizsga után a Pázmány Péter Tudományegyetemre került, ahol Eötvös Lorándtól, Wittmann Ferenctől, Fröhlich Izidortól tanulhatott fizikát, Fejér Lipóttól, Kürschák Józseftől és Beke Manótól matematikát, és Pauler Ákostól filozófiát. Szellemi fejlődésére az Eötvös Collégium is jelentős hatással volt.

Egyetemi tanulmányait 1921-ben fejezte be változatlanul kitűnő eredménnyel. 1923-tól a Fasori Evangélikus Gimnáziumban tanított, majd az Erzsébet Tudományegyetem tanársegéde lett. Ezek az évek választás elé állították: tudós kutató, oktató legyen-e, vagy a fogékony középiskolás korosztályt tanító, nevelő tanár. Ez utóbbi utat választotta. Így került a Soproni Állami Széchenyi István Reálgimnáziumba, ahol 1929-től 1958-ig tevékenykedett.

A tudományok és művészetek szeretete, bölcs derűje vezette a II. világháborút megelőző és azt követő években, majd az 1949-ben kialakult diktatúra idején. Mindig a tudományok és az emberek érdekelték. Tanított a Soproni Egyetemen is, ahol részt vett Vendl Miklós professzor colemanit nevű ásvánnyal kapcsolatos kutatásaiban. E tudományos munka révén neve bekerült a Dana lexikonba (The System of Mineralogy, Volume II. 353.). Számos hazai és külföldi szaklapban publikált.

Szelíd, jóságos lényével a kevésbé érdeklődő tanulókat is be tudta vezetni a természettudományok rejtelseibe. Széleskörű tudása, műveltsége lenyűgözte hallgatóit. Tudósi szórakozottsága gyakran derűt fakasztott tanítványaiban, akik így egyszerre nézhettek fel rá, és érezhették magukhoz hasonló, mindennapi embernek. A diákcáskyeket sosem torolta meg, humorral viselte, mert maga is ironikusan szemlélte a világot és benne magát, szem elől nem tévesztve a tartós erkölcsi értékeket.

Az államtól Beke Manó díjat kapott 1958-ban, tanítványai pedig a „Maxi” becenévvel ajándékozták meg. Szép kort élt meg. Szellemi frissességét több nyelven való állandó olvasással, zenével, a világ iránti nyitottsággal őrizte meg. Amikor megjelent törekény, egyre hajlottabbá váló kis alakjával, bottal, kalapban, sugárzott belőle a humánus és az értelem. Egy régi kor páratlan tanáregyénisége volt, példakép, mérce és élő iskolatörténet.

Aki 1929 és 1958 között a Széchenyi István Gimnázium tanulója volt, ismerte Dér Zoltán tanár urat. Valószínűleg nem csak azok, akiket tanított, hiszen alakja, személyisége annyira jellegzetes volt. A róla szóló történetek városszerte terjedtek. Úgy illene, hogy mint kiváló, következetes, alapos, nagy tudású pedagógusról emlékezzek róla, de nem áll rá a „tollam”. Inkább törekeny termete, esendősége jelenik meg előttem, aki a magyarázat hevében zsebkendőjével törli le a táblát, majd akrétás táblatörő rongyot teszi a zsebébe, és ezen nevetni lehet. Ő a „kisember”, aki mindent elvisel, bár nem alkuszik, mindig jóhiszemű, mert megérti a másikat, mindig van mondanivalója és tennivalója. Anyagiakban nem vitte sokra, lélekben, szellemben gazdag volt.

Előttünk van 500 gépelt oldalon „Zoli bácsi” életének foglalata. Hogy került a kezünkbe? Ha jól tudom, mi voltunk utolsó tanítványai, akik 1958-ban érettségiztünk. Nem volt osztályfőnökünk, viszont mindkét tantárgyát tanította osztályunknak. Szerettük, s bizonyára ő is kedvelt bennünket, öt évente mindig eljött érettségi találkozónkra. Fénykép őrzi, ahogy fürdőruhás, már nem fiatal emberek ülnek körbe a Fertő partján a napernyő alatt botjára támaszkodó agg „Szókratészt”. Talán akkor említette, hogy az öregség ártalmait ellen megtalálta saját „orvosságát”: hogy agyát működésben tartsa, élete történetét veti papírra.

Aztán magánszorgalomból, kíváncsiságból 1989-ben felkereste őt az egyébként Amerikában élő Besskó Csaba. A beszélgetés a visszaemlékezés körül forogott. Zoli bácsi átadta az addig elkészült gépelt papírköteget, bár korántsem volt biztos abban, hogy az másoknak is fontos lenne. Így került az irat a tengeren túlra. 2013-ban, az 55 éves találkozón ennek a mintegy 25 éves felvételnek az apropóján merül fel a gondolat: nem lehet az enyészete a memoár. Besskó Csaba visszatérően Amerikába, elkezdte számítógépbe szkennelni az egyébként elég rossz minőségben gépelt anyagot, majd az internet segítségével 50 oldalas csomagoként hazaküldte három osztálytársának. Ők az első csomagokat olvasván így reagáltak: „Közkinccsé kell tenni! ... Zoli bácsinak ugyancsak helye lenne a soproni nevezetes pedagógusok szobrai között” (Dr. Czuczor Huba orvos). „Csak csodálni tudom Zoli bácsit realitás-érzékeért, aprólékos, pontos és ezért hiteles dokumentációs készségeért, no meg csendes humoráért...” (Jakatics Árpád tanár) „...én is gondolkodom a közlés lehetőségein, (nem csak) jogi szempontból (Dr. Vékás Lajos jogász, akadémikus).

Nem volt nehéz egyetérteni abban, hogy az ily módon ránk bízott értékes visszaemlékezés nem maradhat csak a mi kezünkben. Annál is inkább, mert időközben Amerikában megtaláltuk ifj. Dér Zoltánt is, aki hozzájárult a nyilvánosságra hozatalhoz (tőlünk szerzett tudomást a kézirat létezéséről). A technikai problémák megoldása után nekiláttunk a szerkesztésnek.

A visszaemlékezés időben 1969-ig jut el, ám tudható, hogy tovább is írta. Erről tanúskodik a már említett videó felvétel és Hárs József (szintén egykori széchenyis diák) publikációja is.¹ Sajnos, csak az a kézirat maradt fenn, amit átadott Besskó

¹ Hárs József: Dér Zoltán (1897–1994). SSz. 49. (1995), 273–276.

Csabának. 1994-ben bekövetkezett halála után már nem volt fellelhető a folytatás. A tekintélyes méretű iratkötegből egyelőre azokat a részeket szerkesztettük egybe, amelyek soproni tanárságához s így mindenekelőtt a Széchenyi Gimnáziumhoz kötődnek. Erre a „szemelgető” szerkesztési módra tulajdonképpen felhatalmazást adott 1989-es nyilatkozatában. Úgy gondoljuk, hogy a pályakép így is teljes és közlésre kész.

Az alábbiakban a visszaemlékezés szakérettségis tanfolyamokról szóló részét tesszük közzé. A szakérettségi mint intézmény 1948 és 1954 között működött Magyarországon. Sem a közvéleményben, sem a szakmában különösebb tekintélyt nem szerzett: a ráragadt „gyorstalpaló” jelző érzékelteti az általános értékítéletet. Történelmileg az igazságtétel, politikailag az új értelmiség kinevelése volt a célja a 17–32 éves, kevésbé képzett, főként üzemi munkásfiatalok tanfolyami képzésének. Az is nyilvánvaló azonban, hogy működése a hírhedt 1950-es évekre esik, tehát eleve problémákkal, ellentmondásokkal terhelt. Dér Zoltán visszaemlékezése nem helyezi újszerű megvilágításba a szakérettségi rendszerét, nem szándékozik szakmai értékelést adni róla. Viszont a rá jellemző alapossággal, hitelességgel ad képet a kor mindennapjairól, emberi viszonyairól, főleg a maga becsületes tanári munkájáról, jószándékú szakmai törekvéseiről, küszködéseiről, örömeiről.

* * *

1945 után – jó pár évig – elő volt írva, hogy a magasabb fokú iskolákban elsősorban munkás-paraszt és haladó értelmiségi származású tanulókat kell felvenni, míg az „X osztályhoz”, a deklaszált osztályhoz tartozó szülők gyermekeit felvételi kérelmükkel el kell utasítani. Utóbbiak elégedjenek meg alacsonyabb végzettséggel és ennek következtében alacsonyabb rangú, kisebb díjazású társadalmi helyzettel. Kárpótlásul szolgált ez, mert előnyben részesítette a múltban hátrányokkal sújtott társadalmi osztályokat, azokat, akik szegénységüknél fogva nem voltak képesek gyermekeiket taníttatni.

De arra is gondolt a kormányzat, hogy a most kiemelt társadalmi osztályoknak ne csak a gyermekeit hozza előtérbe, hanem ezeknek az osztályoknak felnőtt tagjait is, akik már állásokban voltak, és pedig kisebb végzettségüknél fogva alacsonyabb beosztásokban, kisebb fizetéssel, de most még erőt és kedvet éreznek magukban, hogy további tanulmányok végzésével neveltetésük hiányosságát pótolják, és ez úton feljebb jussanak a műveltségnek és állásuknak ranglétráján.

Így hozta létre a kormányzat szerte az országban a „gyorstalpaló” szakérettségis tanfolyamokat és a tanulók bentlakása céljából a tanfolyamokhoz tartozó kollégiumokat. Sopronban két kollégium is nyílt: az egyik 1949 nyarán, szeptember hóban, a másik pár év múlva. Az előbbi inkább „gimnáziumi” jellegű. Nekem a gimnáziumi jellegű intézménnyel lett kapcsolatom.² Ez a soproni Széchenyi tér északkeleti sarkán lévő kétemeletes (azelőtt az Orsolya apácák rendházához tartozott) sarokházban nyílt meg Holló Lajos igazgató vezetése alatt. Ő szólított fel arra, hogy itt fizika órákat vállaljak. Egy osztálynak fizika-tanítását vállaltam heti 8 órában, úgy, hogy délelőtt az

² Kellner Sándor Szakérettségi Kollégium.

eddigyi módon a Széchenyi gimnáziumban tanítottam, délután pedig a szakérettségiben. Az itteni órákat természetesen külön fizették.

A szakérettségis tanulókat „önkéntes jelentkezés” alapján toborozták. Bár a gazdaságok, üzemek igyekeztek egyes dolgozóikat rábeszélni „az önkéntes jelentkezésre”. Mondhatjuk, egyik-másik esetben úgy „küldte” ki a vállalat az illetőt, ha nem is egészen akarata ellenére. Csakis munkás és paraszt származásúak kerültek felvételre. A felvételi kérelemhez csatolniuk kellett származásukat igazoló iratokat, eddigi iskolai végzettségüket, saját kezűleg írott életrajzukat és az otthoni, a lakóhely szerinti valamely hatóságnak a kedvező szempontokat feltüntető véleményét. Az előző iskolai végzettség tekintetében nem voltak magasak az igények. Elég volt akár két elemi osztály elvégzésének kimutatása is. A tanfolyam egy éves volt, azaz a tanfolyamra felvettek egy évi oktatás után jutottak el az érettségihez. Tekintve, hogy legtöbb jelölt előképzettsége ugyancsak hiányos volt, erre a feladatra az egy évi oktatás nagyon rövid volt, hiszen a rendes érettségihez a 8 általános iskolai év és 4 gimnáziumi év elvégzése kellett. Ezért a szakérettségiben a tananyag erősen le volt rövidítve. Abból a szempontból is, hogy a tanulók nem érettségiztek annyi tantárgyból, mint a rendes érettségi vizsgát tevők, hanem – választott élethivatásuknak megfelelően – csak két alapvető tárgyból. Így például a mérnököknek készülők csak matematikából és fizikából. A melléktantárgyak voltak: magyar nyelv, történelem, marxizmus-leninizmus, általános természetismeret – kémia, állattan, növénytan – mindez különös tekintettel az örökléstan és származástan materialista beállítottságra. Volt több párhuzamos „mérnök osztály”, több különféle szaktárgyú „tanári osztály” és külön „kereskedelmi osztály” is.

A kezdeti időszak

Elő volt írva, hogy a fizikát lehetőleg kísérleti alapon, kísérletek bemutatásával kell tanítani. A kémiát szintén. Minthogy a szakérettségis intézménynek saját kísérleti eszközei nem voltak, Holló Lajos igazgató egy sereg iskolából elkért, összeszedett végeredményében nagyon sok olyan fizika tanítására való eszközt, amelyek törés, kopás, egyes alkatrészek elveszése miatt, tehát részben az elhasználódottság, de túlnyomó részben a háborús károk következtében tulajdonképpen már tönkrementek. Azután nekem mint az egyik fizikatanárnak meghagyta, hogy a hibás, illetőleg hiányos kísérleti eszközöket a tanfolyam felnőtt és túlnyomó részben a szerszámkezelésben jártas részvevőivel alkalmoszerűen, például vasárnap délelőttökön javíttassam, illetőleg egészíttessem ki, és csak a teljesen használhatatlanokat „selejtezzük”. Rá is ment vagy három vasárnap délelőtt erre a munkára. Egyik-másik kísérleti eszköz kijavítása sikerrel is járt, de azután a felsőbbség ezt a munkát letiltotta, azzal indokolva, hogy az sok időt elvesz a tanulóktól, inkább ez alatt az idő alatt is tanuljanak. Ezt követően tehát azt a gyakorlatot kezdtem el, hogy a Széchenyi gimnázium szertárából hoztam át néhány, ott épen maradt fizikai eszközt a kísérletek bemutatására, természetesen csak kölcsön.

A tanítás a szokatlanul előképzetlen tanulókkal nehezen indult. Már vagy egy hónapja adtam elő az osztálynak a gimnázium utolsó előtti osztályának rendes tananyagaképpen szokásos, annak megértéséhez azonban komoly matematikai előképzett-

séget igénylő mechanikát, amikor a tanítás ellenőrzésére megjelent Budapestről egy bizottság, és a bizottság egyik tagja az én fizikaórámat is végighallgatta. Kérdéseket intézett a tanulókhöz, akik a kérdésekre feleltek. Helyesebben felelniök kellett volna, de nem feleltek, mert nem tudtak, vagy többnyire badarságokat mondtak. Lehetett látni, hogy nem értik a tananyagot. Szóval az eredmény lesújtó volt.

Miután a bizottság az általa kiszemelt órákat lelátogatta, gyűlést hirdetett az egész iskola kollektívája számára. Ezen részt vettek a tanfolyam hallgatói is. Minthogy a gyűlés helyéül kijelölt földszinti igazgatói irodában valamennyien nem fértünk be, osztályonként tárgyalták meg a tanítás és a tanulás aktuális problémáját. „No, – gondoltam az eredménytelenség alapján – vége az én szakérettségis működésemmek. No, de sebaj, akkor is megmarad a Széchenyi gimnázium.”

Ám nem így történt. Nem nekem rótták fel a sikertelenséget, hanem annak, hogy a tanulóifjúság nagyon előképzetlen, nincsenek meg az anyag megértéséhez matematikai előismeretei, mert máskülönben a tanításom, a magyarázatom önmagában nagyon jó volt. Alkalmazkodnom kell azonban a tanulók színvójához. Kezdem el újra az anyagot, de a fizikának egy olyan részén, amely nem igényel nagyobb matematikai apparátust. A mechanikára később kerüljön a sor, amikor a tanulók már a matematikai órák folyamán legalább némi alapismeretet elsajátítottak. Beleszóltak a tárgyalásba az egyes arra jelentkező és felszólalásra engedélyt kapó tanulók is. Az egyik példával erősen kifogásolt engem, hogy én „maximalista” vagyok, vagyis túl sokat követelek. Példaként felhozta, hogy én az általános természetismeret tantárgyban, az annak első részleteként szereplő kémiai oktatásban még olyan dolgokat is megkövetelek, mint a sósav és a kénsav képlete. Egy másik felszólaló elpanaszolta, hogy én őt szigorúbban bíráltam el, mint egy másik társát, és neki kellett volna jobb jegyet kapnia, nem a másíknak. Ám a budapesti iskolalátogató az asztalra ütött és azt mondta: „A sósav és a kénsav képlete? Azt tudni kell! És ne higgye senki, hogy aszerint fog valaki jobb jegyet kapni, minél jobban pofázik!” A látogatással járó „veszély” tehát elmúlt. Megfelelően újból kezdtem az anyagot, és eredményesen haladtunk. Egyik fizikatanár kartársnőmet nem érte ilyen tapasztalat. A maga osztályával úgy haladt tovább, ahogy elkezdte. Csak újabb másfél hónap után vette észre, hogy tanulói egyáltalában nem értik már az anyagot. Kénytelen volt ezért az egész addig végzett részt újból a legelején kezdeni. Már a tanév közepén megszüntették „az általános természetismeret” tantárgyat, mert mindent összevéve a teljes tananyag soknak bizonyult. Az első tanévben heti 8 óra volt a tanóraszámom fizikából. A második évben 16, mert akkor már két osztályban tanítottam a fizikát, osztályonként heti 8-8 órában.

Elkövetkezett év vége. És jöttek a komor napok: az első szakérettségis vizsgák. A tanulók odáig voltak az izgalomtól. De mi tanárok is féltünk, hogy fognak a rövid tanulási idő miatt érettségire kellően fel nem készült tanulóink levizsgázni. A feszültség azonban mihamar megenyhült. Ekkorra már Inczedy Tibor volt az igazgató. Az ő ötlete volt, hogy az írásbeli érettségi komoran induló percei közepette, 10 órakor megnyílt az ajtó és egy rendkívül csinos, szépen kiöltözött, fehér munkaköpenyt viselő leány mosolygó arccal tálcán igen ízletes tízórait hozott minden vizsgázó és az ellenőrző tanár számára. A hangulat egyszeriben bizakodóra fordult. A többi vizsgázó teremben ugyanígy történt. Az érettségi simán, sikeresen lefolyt.

Az év elején még Holló Lajos volt az igazgató. Poncichter származású, ki nevét Brucknerről Hollóra magyarosította. Középtermetű, barna hajú, napbarnított, kissé vastag, lebiggyedt ajkú, markáns arcú férfi, akinek szájából leggyakrabban egy kis makrapipa állott ki. Tanári diplomája volt a francia és az olasz nyelvekből. Jóindulatú, belátó, sokat olvasott, beszédes, művelt ember volt, mindenhez élvezetesen hozzá tudott szólni. Humorizálásra hajlamos, jó kedélyének köszönhetően gyakran tett ironikus megjegyzéseket. Ilyenkor ajka szögletében nem egyszer gúnyos mosoly jelent meg. A Horthy-éra alatt éveken át középiskolai tanár volt. Beleszeretett egy ugyanabban az iskolában tanító, szintén olasz–francia szakos tanárnőbe. Amikor megkérte, azt a választ kapta tőle, hogy ő egy szürke középiskolai tanárhoz nem megy feleségül, de ha ki tudja vívni, hogy a katonai iskolához átkerüljön, tehát egyúttal tiszt lesz, akkor hozzá fog menni. Lajos ezt el is érte, és a házasság megtörtént. A Horthy-éra letűntével azonban ez lett a vesztes. A fordulatkor külföldre is kisodródott, és csak pár hónap múlva tért vissza. Egy ideig nem kapott állást és fizikai munkából tengette magát. Így dolgozott a Lehár Ferenc utcában,³ a szomszédságban lakó Németh József gazdánál is. Hogy miként tudta elérni, azt nem tudom, de tény, hogy engem mint a szakérettségis tanfolyam igazgatója hívott meg intézetébe fizikatanárnak. Hamarosan kiderült azonban, hogy Horthy-tiszt volt, mire mint igazgatót leváltották.

Már karácsony előtt látni lehetett a kollégiumi üléseken egy alacsony, fekete, simán oldalra fésült hajú, gömbölyded képű, háborús sebesüléséből visszamaradóan bicegősen járó személyt, amint egyelőre csak figyelt és tapasztalatokat gyűjtött. Az illető Inczedy Tibor volt. Mint hadirokkant kapott trafikengedélyt, és több éven át trafikja volt. A kommunista pártba is belépett, és hamarosan ő lett Holló Lajos igazgató utóda a szakérettségis tanfolyam igazgatói székében. Iskolázottsága hiányos volt – talán hat gimnázium –, de mint igazgató – azt meg kell hagyni – jól bevált. Természeténél fogva erélyes, agilis ember, jó szónok, és jól tudott bánni a hallgatókkal és tanáraival. Kartársaihoz udvarias, kedves volt, azok kedvében járt, és ha kellett, tanártársait védelmébe vette. Volt olyan kolléga is, akit egy-egy tanuló megvádolt azzal, hogy reakciós kijelentést tett. Inczedy beszélt a tanárral, majd a tanulók előtt kimagyarázta a dolgot akként, hogy a tanulók csak félreértették a tanár szavait. A tanulókkal is kedvesen, de ha kellett, erélyesen bánt, és nagyobb szabálytalanság esetén az illetőt azon nyomban kizárta az intézetből. Ezt olyan formában tette, hogy gyűlést hívott össze, és az ifjúság kollektívája útján záratta ki az illetőt.

A volt igazgató, Holló Lajos, leváltása után mint tanár működött tovább a szakérettségis tanfolyamon. A következő év elején áthelyezték tanárnak Magyaróvárra. 1967 végén Sopronban a Deák téren egész véletlenül összetalálkoztam feleségével, és tőle hallottam, hogy férje, Holló Lajos 1956 őszén disszidált az Amerikai Egyesült Államokba, és a New York várostól északra fekvő New England államban helyezkedett el mint tanár.

³ Dér Zoltánék is a Lehár Ferenc utcában laktak

A soproni szakérettségi új helyen

1951-től Sopronban, az 1945 után kapott néven: a „Kellner Sándor utca” délnyugati végén,⁴ az „iskolanővérek” apácarend volt iskolájának épületében (amelyben feleségem, Hilda mama kislány korában az apácáknál a négy polgári osztályt végezte el) helyezték el a szakérettségi intézetet. Beköltözésünkkor a volt fizikai szertár szekrényeinek belső falain – azokkal mintegy „kitapétázva” – sok szentképet találtam. Tehát az apácák, „a materek” iskolájából „materialista” szakérettségi iskola lett. Amikor az épületbe először beléptem, ott egy sereg lányt találtam, akik éppen a padlót mosták fel. Az akkoriban szokásos „Szabadság” szóval köszöntöttem őket, mire azok kórusban azt felelték: „Szerelem”, ami – kedélyesen mondva – „biztatóan” hangzott.

Az épület földszintjén jobbra volt a portás fülkéje és mellette lakása. Balra a konyha, ahol hatalmas, oldalt billenthető kondérokban főzték a jóféle ebédet. Mellette egy nagy ebédlő. A földszint szélső falai mentén pedig voltak a konyha- és a takarító személyzet tagjainak hálófülkéi. Az első emeleten a lépcsőfeljáráttal szemben az igazgatói iroda, a szomszédságban egy nagy tanácskozóterem és a tanulók hálószobái. A második emeleten sok tanterem. A szakérettségi tanfolyam itt is egy éves volt, azaz egy év alatt kellett leérettségizni. Erre a célra külön tankönyvek jelentek meg. Például a fizikai tankönyv az igen kevés matematikai ismeretet feltételező geometriai fénytannal kezdődött. A megelőző évekhez képest az óraszámot emelték. Például az első félévben, a mérnöki osztályokban a tanulók heti 12 órán át tanultak matematikát és 10 órában fizikát. A második félévben megfordítva. Így mire a fizikatanítás a nehezebb, „matematikusabb” tananyag-részletekhez eljutott, akkorra a tanulók már megszerezték ezeknek a részleteknek a megértéséhez szükséges matematikai alapismereteket.

Az itteni első évben, tehát a harmadik szakérettségi tanítási évemben a Széchenyi gimnáziumban való rendes alkalmaztatásom mellett a szakérettségin most már két osztályban tanítottam a fizikát. De az év közepe táján újabb változás történt. Az általam akkor még nem tanított: „B tanári osztály” tanulói ugyanis azzal a panasszal éltek az igazgatónál, hogy ők nem értik annyira a fizikát, hogy az őket tanító szaktanár által feladott példákat meg tudják oldani. Az illető kartárs ugyanis azzal a hibás elképzeléssel élt, hogy előzetes, kellő magyarázás nélkül igen nehéz példákat adott fel, és tanulóitól várta, hogy megoldási próbálkozásaik közben – ha némi segítséggel is – maguktól bukkanjanak rá a célszerű fizikai fogalmakra és megoldási módokra. Olyanféle módszer ez, mintha úgy akarnának valakit úszni megtanítani, hogy egyszerűen belökik a mély vízbe és az illetőnek kapálódzás közben kell önmagától rájönnie a célszerű úszómozdulatokra. Persze eközben a halálveríték is kitört a szerencsétlenül, és igen valószínű, hogy a vízbe bele is fullad. Minthogy a megoldási próbálkozásokat az illető szaktanár osztályozta is, az osztály kétségbeesett: „Nem tudjuk megtanulni a fizikát. Meg fogunk bukni!” Engem hívtak be néha a tízpercekben, hogy segítsék nekik egy-egy problémát megmagyarázni. Az én fejtegetéseimet megértették. Végül is az osz-

⁴ A Kellner Sándor utca a Szent Mihály u. (Pozsonyi u.) korabeli neve. Az említett épület a Jégverem u. 1. alatti korábbi római katolikus elemi iskola volt.

tálykollektíva írásban az igazgatóhoz és Horváth István Győr megyei tanügyi vezetőhöz fordult azzal a kéréssel, hogy én legyek a fizikatanáruk.

Horváth István eljött Sopronba, és tárgyalt az osztály tanulóival. Ezután Inczedy igazgató behívatott engem irodájába és hozzájárulásomat kérte, hogy engem egészen áthelyezzenek a szakérettségihez. Egyúttal nevelőtanárnak is. Mondta, hogy ezzel pótljövedelem jár együtt, tehát az áthelyezéssel anyagilag csak nyerek. Mondta, hogy mivel a Széchenyi gimnáziumban van két negyedik osztályom, amelyek az év végén érettségiznek, hogy ezek tanulásában törés ne álljon be, tanításukat az év végéig, az érettségiig tovább vezessem, ellenben a Széchenyi gimnázium alacsonyabb osztályai- ban a matematika oktatása alól azonnal leváltanak, hogy erőmet minél jobban a szakérettségis oktatásnak szentelhessem. Ebben megegyeztünk.

1952. február 17-éről keltezetten kaptam kézhez a Győr megyei Oktatási Osztály rendeletét, amely engem azonnali hatállyal áthelyezett a szakérettségis tanfolyamhoz mint tanárt és nevelőt, meghagyva az év végéig a Széchenyi gimnáziumbeli két osztály tanítását. További három éven át a Széchenyi gimnáziumban már egyáltalában nem működtem, hanem teljesen a szakérettségin. Az illető B. osztály kívánsága tehát teljesült, az osztály megnyugodott és jól érettségizett. A kollégiumi nevelői állás sok elfoglaltsággal járt. Hétköznap reggel 5 órakor keltem, hogy 6 órára a tanulók felkelésénél, tornázásánál jelen lehessenek. A kollégiumban reggeliztem és óráim leadása után bent is ebédeltem. Ebéd után stúdium következett: 3 órától a 7 óráig adott vacsoráig szigorú tanulás a tanár felügyelete mellett. Ha valamelyik tanuló e stúdiumról elkésett, vagy ott beszélgetni próbált, az igazgató másnap a külön kihallgatáson a sárga földig legorombította és ismétlés esetére az azonnali kizárást helyezte kilátásba.

A vacsorát is a kollégiumban kaptam. Utána 8-tól 9-ig újra stúdium következett. Este 9 órakor parancsszóra lefekvés. Utána csendnek kellett lennie a besötétített hálószobában. Ám éppen a sötétségnek és csendnek biztosítására a nevelőtanárnak még egy ideig ott kellett maradnia az épületben. Többször fordult elő, hogy ilyenféle rendbontókkal szemben fel kellett lépnem. Majdnem minden nap éjjel fél 11-kor értem haza, a 20 percnyi gyaloglással elérhető lakásomra. A szombat délután szabad volt. Ki-ki azt tehette, amihez kedve volt. Ellenben vasárnap délelőtt is volt stúdium. A vasárnap délután ugyancsak szabad volt. De a nevelő tanárok egyikének ilyenkor is inspekciónak kellett tartania arra az esetre, hátha valami rendellenesség fordul elő. Ebben az értelemben én minden negyedik héten vasárnap egész nap inspekción voltam. Sőt, valamivel később olyan rendelkezés jött, hogy a nevelőtanárok közül egy-egy bent is aludjék a kollégiumban, az igazgatói iroda melletti kis szobában. Ezt a szolgálatot egymás közt megosztottuk, és amikor a sor reám esett, a kollégiumban aludtam. Ha igen ritkán is, de előfordult, hogy ilyenkor, éjszaka is akadt eldöntendő probléma. Egy ízben például a második emelet legvégső hálószobájából kiindulón élnék izgalom támadt amiatt, hogy kívülről, a háztető felől betörők akartak bejutni az épületbe. Nagy pánik lett belőle, és még az államvédelmi osztály is kivonult. Kiderült, hogy két tanuló a tavaszi jó időben túlságosan sokat beszélgetett, vagy talán udvarolt a közeli bécsi dombon, nem értek emiatt kapuzárásig haza, és felhasználva a kollégium egyik végén levő templom villámhárítóját, felmásztak a háztetőre és onnan próbáltak bejutni a hálótermükbe. Az igazgatónak reggel azonnal jelentettem az esetet. Ő rögtön

összehívta a kollektívát: a népgyűlést. A két vétkes közül az egyiket: a gyengébb tanulót a kollektíva azonnal kizárta, míg a másikat mint igen jó tanulót megtúrték továbbra is, de megfenyegették, hogy a legkisebb vétség elkövetése esetén őt is eltávolítják.

Szegény feleségem – sokat lévén egyedül, illetve a gyerekekkel – nem egyszer panaszkolt, hogy én most már úgyszólván ágyrajáró vagyok. Más oldalról nézve azonban a dolgot, e beosztásomban olyan jövedelemhez jutottam, hogy az akkori nem éppen rózsás általános életműhöz mérten abból kiadásainkat fedezhettem, és így semmiféle anyagi szükségletet nem szenvedtünk.

1953-tól 1954-ig, a szakérettségi megszűntéig általában azt a gyakorlatot folytattam, hogy a városnak e szempontból legnevezetesebb iskoláitól úgyszólván minden célunknak megfelelő kísérleti eszközt kölcsönkértem, sőt ilyen cserékben iskolák között közvetítettem abban a formában, ha az egyiknek szüksége volt valamelyik eszközre, azt számára a másiktól megszereztem. Sok kísérletet egyénileg kieszelt szükségmegoldásokkal sikerült elvégezni. Időm nem igen volt mindig arra, hogy az eszköz-csereberéket mindenkor pontosan feljegyezzem. Így történt, hogy a szakérettségi megszűnésekor két kis tárgy hiányzott. Kötelezettségem lett volna, hogy azok értékét megtérítsem, de ezt mégis elengedték nekem, azzal a megokolással, hogy az intenzív cserékkel tulajdonképpen nagyot használtam a soproni iskolák fizika-tanításának, tehát nem lenne méltányos az említett csekély veszteséget nekem felróni. Hiszen például az egyik kis tárgyat: egy kis motort akármelyik tanuló is zsebre vághatta egy őrizetlen pillanatban, és így még az sem bizonyos, hogy ez a tárgy csere közben veszett el.

1952 őszén a szakérettségis tanfolyamok élére az addig egyedül igazgatóskodó Inczedy Tibor fölé egy új igazgatót helyeztek: egy olyan pedagógust, aki magát mint nagyon képzett és rendíthetetlen marxistát reklamározta. Unos-untalan, úton-útfélen marxista tételeket hangoztatott. Sokakat leszólt, ócsárolt, vádaskodott. Az első héten teljes csendben, a tanulók utolsó padosorában végighallgatta egymás után minden tanárnak néhány óráját és jegyzeteket készített. A következő héten azután egyszerre előjött számos kifogással. Így: a tanítást nem itatja át még eléggé a marxista szellem. Egyes tanárok meg maximalisták – köztük Dér Zoltán is –, azaz túlzottan sokat követelnek a szegény, népi származású ifjaktól. Figyelmen kívül hagyják, hogy vannak igen gyenge tanulók is, és ez végeredményképpen a tanárok hibája, mert ezekkel nem foglalkoznak eléggé, őket kellően nem korrepetálják a délutáni órákban, vagy akár a karácsonyi szünetben is. Egy tanulónak sem szabad lemorzsolódnia. Még a matematikát is meg lehet tanítani mindenkinek, csak eleget kell foglalkozni az illetővel! Ez a nézete a szélsőséges pedagógiai optimizmust képviselte tehát. Emellett az új igazgató elkezdte feliratokkal (marxista feliratokkal), az orosz forradalmat, Sztálint és Lenint ábrázoló képekkel díszíteni és a tanulókkal díszíttetni a tantermeket, amelyek a sok díszítés miatt végül is inkább vasúti várótermekhez lettek hasonlatosak.

Az új igazgatónak ezek a túlzásai, de főként az egyes tanerőkről a felsőbb tanügyi hatóságok elé terjesztett vádaskodásai hamarosan ellene fordították az egész intézetet. Az általa működésében és forradalmi érzületét illetően megrágmalmazott Inczedy igazgató bement az új igazgató „marxista-leninista” órájára és a tanulók háta mögött

észrevétlenül megbújt. Végighallgatta az órát, majd váratlanul és hirtelen felállva kijelentette, hogy ő a marxizmust így tanítani nem engedi! Hiszen az egész óra nem állt másból, mint két-három szólam örökös variálásából, szajkószerű ismételtetéséből. Majd a padra ütött, és a tanuló elvtársak is vele ütötték a padjaikat. Betetézte ezt, hogy az új igazgató egy gyűlésen négy órás beszédet mondott. Beszédének nem volt se füle, se farka: örökösen pár gondolatot variált össze-vissza, sok helyen a hallgatóság élénk derűségétől kísérve. Erre azután mint igazgatót leváltották. Hamarosan egy reggel nagy munkában találták: nagy mennyiségben és sebességgel papírgalacsinokat gyúrt. Kérdezték: mi célból? Ennek azonban nem tudta semmi okát adni, mire beszálították az elmeógyógyintézetbe. Rövidesen hasonló sors érte feleségét is, aki egyszer elkezdett elműldözni, hogy őt állandóan követi egy feketeruhás ember, kezében revolverrel, és azzal le akarja őt lőni. Őt is elmeógyógyintézetbe szállították. Később megállapították, hogy ők ketten idegstanatóriumban ismerkedtek össze valamikor. Három szép gyermeküket az állam vette gondozásba.

Női osztályok

Bizonyos színes változást okozott, hogy az egyik évben nőket is tanítottunk. Ekkor én nem lehettem nevelőtanár, tehát ebben a minőségemben leváltottak, és a nevelőtanári gárdát öt nő alkotta. Ők jártak fel a tanulók felkeltését, tornázását, lefekvésését ellenőrizni. Az éjjeli inspekción is ők látták el. Engem osztályfőnöknek tettek meg: a 11 kiemelt osztályfőnök egyikének. Nekünk kellett tehát az osztályban felmerült problémákat, az egyes tanulók egymással való perkedését „elintézni”, a konferenciák részére „osztályfőnöki jelentéseket” írni. Sok előírt szempontot tartalmazó, terjedelmes jelentések voltak ezek, sajátkészítésű statisztikai táblázatokkal kiegészítve, amelyek az osztály magaviseletére, tanulmányi előmenetelére, a mulasztásokra, stb. vonatkoztak. Minden hónapban volt egy ilyen vonatkozású gyűlés, ahol az osztályfőnöki jelentések tanulságait az egész kollégiumra vonatkozóan egyesítve meg tárgyaltuk.

A nőtanulók évében 11 osztály volt. Ezek A, B, C, D, E, F, G, H, I, M, és N osztályok. Az osztályok jelölésénél tehát a K betűt kihagyták. Az iskola vezetésében az a változás volt, hogy Inczedy csak „gazdasági” igazgató lett, míg mellette „tanulmányi” igazgatóként Fuchs Ibolya működött, aki régebben, majd későbbben is általános iskolai tanítónő volt. Középtermetű, keskeny arcú, hosszúkás orrú, szőke hajú fiatal nő. Még hajadon, csinos, kedves személy, akinek a tanév végére már vőlegénye is akadt, aki később feleségül is vette. Az év elején Fuchs Ibolya „K” osztályt is tervezett, és így M osztály lett volna az utolsó. De a „K” osztály tanulóit a többi osztálybeliek csúfolni kezdték azzal, hogy: „Ti K-k vagytok”, mire az osztályok megjelölésénél a K betűt kihagyta és ehelyett az osztályok neveit „N”-ig terjesztette ki.

Például a „D” osztály matematika-fizikai tanári osztály volt, a „G” osztály földrajz tanári, a „M” osztály építészmérnöki. Az utóbbinak én voltam az osztályfőnöke. Az „I” osztály gépészmérnöki, az „N” osztály gyógyszerészeti. Az osztályok tantárgyai és ezen belül a tananyag is célszerűen más és más volt.

Vagy két héttel e tanév megnyitása után megjelent az intézetben két miniszteri küldött. Mindkettő nő. Mi tanárok azt hittük, hogy az órákat fogják látogatni, de egy

tanórára sem mentek be. Ellenben a tanulókkal beszélgettek, és főleg azt firtatták, hogy van-e olyan társuk, aki éjjel nem aludt bent a kollégiumban. Két ilyen találtak, és mert nem tudták elfogadhatóan igazolni, hogy hol és miért aludtak a kollégiumon kívül, mindkettőjüket azon nyomban kizárták a kollégiumból. Ugyanarra a sorsra jutott az a hallgató is, aki hajdon létére teherbe esett. Szóval a felsőbbség az erkölcsi szabadság ellen is tanulságos példákat statuált.

A női hallgatók sértőbbek és sértődékenyebbek, szóval veszekedősebbek voltak egymás irányában. Az én „M” osztályomban is igen gyakori volt az olyan óra, amely azzal kezdődött, hogy valamelyik tanuló panaszt tett egy osztálytársa ellen, sértő kifejezéseket használt, mire az utóbbi ingerülten, pulykavörösen válaszolt. Ezeknek a sok hasznos időt haszontalanul felemésztő veszekedéseknek az vetett véget, hogy az osztályban egyik óránon megjelent Fuchs igazgatónő, és egy ilyen sértődékenységi vitának a végén kijelentette, hogy többé ilyen vita ne forduljon elő. Ez nem méltó szakértésigis tanulókhöz – mondta – akik tudják, hogy az elvégzendő feladatok teljesítésére csak viszonylag igen kevés idő áll rendelkezésükre. Ezért az öntudatos szakértésigis nő igyekszik akár szótlánul lenyelni az alkalmi, legtöbbször nem is szándékos félreértéseket, de abból időt rabló káros vitát nem csinál. És mintha elvágták volna, az én osztályomban többé személyi vita nem fordult elő.

Egy másik osztályban az egyik tanuló rendszeresen azzal torkolták le, hogy „Ne beszélj, hiszen neked egy törvénytelen lányod van!” Az ügy dr. Kőműves Géza osztályfőnök elé került, aki ezt így szerelte le: „Ez a tanulóársunk már találkozott az élet komoly, nehéz oldalával. Szíve egész szeretetével szeretett egy fiatalembert, de az rútul visszaélt a bizalmával. Bajba döntötte és cserbenhagyta. Teljes részvétünk a szegény, reményeiben csalódott osztálytársunk irányában. Őt ezért gúnyolni igazságtalanság és szívtelenség!”

Sokkal érzékenyebbek voltak a nők a tanulmányi érdemjegyek tekintetében is. A félévkor zárt boríték érkezett hozzánk a minisztériumból: „Felmérő dolgozat (pl.) a mennyiségtanból. Egyetlen, de nehéz feladat volt benne. Olyan, amilyennel nem igen foglalkoztunk. Egy óra alatt kellett kidolgoztatni. Eredmény: a 20 dolgozat közül 16 elégtelen lett. Pánik tört ki. Nagy sírások. „Végünk van! Megbuktunk!” Meg is írták a minisztériumba, hogy miért csinálnak ilyeneket. Az osztály szorgalmas, de az eddigi egy félév alatt ilyen messze még nem jutott. Hiszen több olyan tanulóm van – hogy egy példát említsek – aki 12 éves korától kimaradt az iskolából és 10 éven át takarító volt. Annál is inkább téves a felmérő dolgozat, mert az osztály más példatípusokhoz van szokva, és mi más irányban haladtunk. A minisztériumból megnyugtató válasz érkezett. A felmérő dolgozat érdemjegyeit ne számítsam be a rendes osztályzatba. Más irányú megfigyeléseik, a tanulmányi felügyelők beszámolóit igazolják, hogy ebben az osztályban is komoly munka folyik, és a tanulók jó irányban, jól haladnak. Ennek a leiratnak a felolvasása lecsillapította a kedélyeket.

Az „N”, azaz a gyógyszerész osztály számára, mivel az nem annyira „matematikai jellegű”, egy év közbeni rendelet redukálta a matematikai tananyagot. Ez is, az is elhagyandó. Ám, amikor június vége felé megkaptam az osztály az ő matematikai érettségi tételeit, akkor ezekben az összes kihagyandó tananyag is benne volt. Pánik tört ki itt is: „Megbukunk!” „Én úgy döntöttem, hogy a két legnehezebb tételt önhatalmulag

kihagytam, a többi tételt pedig az érettségire való előkészületnek kb. 1 hónapi időszakában előadom, megtanítom. Az érettségi ebben az értelemben folyt le. A következő évben egy, a minisztériumból leküldött iskola-látogatótól megtudtam, hogy a hibát a minisztériumban követték el. Annak, aki az érettségi tételeket összeállította, nem volt tudomása a rendeletről. A helyes az lett volna, hogy azonnal jelentem az el-
lentmondást, és akkor a tétel-összeállítót figyelmeztették volna a rendeletekre.

Természetesen az érettségi vizsgák nagyon nagy izgalommal jártak. Valóságos pánikkal. Nem egy tanuló elvtársnőt csípett rajta egyik másik inspekciós tanárnő az osztályvizsgák, illetőleg az érettségi vizsga előtti napokban, aki ahelyett, hogy a hálószobában élvezné az üdítő álmot, ami a világos fejhez, tehát a jó feleléshez szükséges, éjjel is tanult például a WC-ben, ahonnan a kiszűrődő fény árulta el őt. Részben ezért is, részben a bevett idegcsillapító szerek hatására némelyik elvtársnő a bizottság előtt elaludt. A vizsgálónők kiküldte a folyosóra, amíg magához tér. Ámde a következő vizsgáló is elaludt. Ezt most már így faggatták: „Hát te meg mit vettél be?”

Volt elvtársnő, akinek szeméből, tekintetéből csak úgy áradt a gyűlölet felém. Fuchs Ibolya igazgató szerint: ha tehette volna, megölt volna a szemével, mert a bizottság nem minősítette a fizika jegyét kitűnőre, hanem csak jóra. Hja, hiba volt a példa megoldásában.

Az „M” osztályban – osztályomban – az érettségi vizsga befejezése után az egész vizsgabizottság, a miniszteri kiküldött és a matematikai szakfelügyelőnő jelenlétében elem lépett az osztály legjobb tanulója: Csigó Kamilla. Egy virágcsokrot adott át nekem, megölelt, mire én – nem hagyván egy csókot rám száradni – a csókot „visszaadtam”. Senki sem botránkozott meg rajta, a bizottság is csak mosolygott.

A bizonyítványosztáskor azzal búcsúztam az osztálytól: „Az „M” osztály most megszűnik, de mégis tovább él tagjai és osztályfőnöke szívében. És még találkozunk majd az érettségi találkozókön.” Am ez a találkozás csak abban az alakban valósult meg, hogy a következő év végén meglátogattam az osztályt a budapesti műegyetem egyik rajztermében. Volt tanítványaim igen kedvesek voltak. Velük többé nem találkoztam.

Az év végén a tanévet szokásban volt táncmulatsággal bezárni. A „női év” végén tartott táncmulatságon minden növendékemmel táncolni akarván, vagy 50 lányt kértem fel a táncra, de tovább már nem győztem.

A szakérettségi tanfolyamunk utolsó két éve

Az egy „női” tanév után újra férfi hallgatókat kaptunk. De nem lettem újra nevelő-tanár, hanem kiemelt osztályfőnök. Saját megítélésem szerint nevelő tanárnak kevésbé voltam alkalmas, mert nem szerettem gyűléseken felszólalni, javaslatokat tenni. Az ilyesmi nálam izgalommal, zsenírozottsággal járt. Sőt szakérettségi pályám alatt nagy könnyebbséget jelentett számomra, hogy nem kellett a tanórák alatt fegyelmezni, azaz nem kellett a tanulókat figyelni előadásom közben, hogy mit csinálnak. Nem játszik-e valaki óra alatt. Vagy a pad alatt nem olvas-e regényt. A szakérettségi osztályok önmagukat fegyelmezték. Az év első óráin egészen új tanulóknál előfordult ugyan, hogy akadt egy-egy köztük, aki – a más iskolából hozott emlékei mintájára – az órát pajkoskodással, zajcsinálással, közbeszólással zavarni próbálta. De aztán jött a

hadd el hadd. Az intézeti igazgató elvtárs kioktatása alapján az illetőt az óra végén maguk a tanulótsárai vették elő. Ők tanulni akarnak, rövid az idő, ha még egyszer előfordul, meg fogják verni. Ezt egyszer-másszor meg is tették.

Felszabadultak tehát az én tanári jó tulajdonságaim. Élveztem, hogy zavartalanul adhatok elő. Nem kell figyelmemet megosztanom az előadottak és kísérletek, másfelől a tanulók viselkedésének ellenőrzése között. Az a félelem is elmaradt most, hogy a rendetlenkedő tanuló miatt valami botrány tör ki, amely híremet rontja és káromra lesz.

Másfelől feszültséget jelentett a sok iskolalátogató. Hol „felülről” ellenőrzés, hol „alulról” olyanok, akik az óra menetéből didaktikai tapasztalatokat akartak szerezni. És mert több osztályban tanítottam matematikát és fizikát, mindegyik osztályra és ezen belül mindegyik tárgyra havonként legalább egy-egy ellenőrzés jutott. És hozzá még nem is mindig ugyanaz a személy volt a különböző osztályok szakfelügyelője. Erről jut eszembe az a régi vicc: Tanár: „Mi a bigámia természetes büntetése?” A jelölt: „A két anyós.” Például az egyik osztályomban Faludi Istvánné, a másik osztályomban Kutas Gizi volt a fizikai óráim szakfelügyelője. Egyébként kedves, jó indulatú, nem túlságosan sokat okvetetlenkedő ellenőrök. Minden héten legalább egy-két, de néha négy óralátogató. Az ilyen sűrű látogatások zavarják a tanárt, akinek hozzá kell szoknia, hogy ilyenkor minden szavát, lépését figyelik, bírálják.

Most még továbbmenve: a szakérettségi tanfolyam két éves lett. Az utolsó fiú-osztályok már csak két év után jutottak el az érettségihez. A tanfolyam ekkor még négy félévből állt, és a harmadik félév végén – egészen a nagy érettségi mintájára – írásbeli, majd szóbeli „kis-érettségi” vizsga volt. Természetes, hogy két év alatt a tanulók alaposabb előképzettséget szereztek az egyetemi tanulmányokra, mint az azelőtti tanuló-gárdák egy év alatt.

Az új, kétéves „fiú-éra” alatt Fuchs Ibolya mint nő nem maradhatott – a felsőbbség felfogása szerint – az intézet tanulmányi igazgatója. Visszament tehát általános iskolai tanárnőnek, férjhez is ment: egy sofőr vette el.

Az intézet élére Szabó János került, akinek szaktárgyai a kémia és – ha jól emlékszem – a földrajz voltak. Magas termetű, sötét szőkés hajú, ovális arcú, bajuszos férfi. Kedélyes, kissé gunyoros modorral. Szigorú, nem olyan engedékeny, mint például Inczedy Tibor, aki továbbra is „gazdasági” igazgató maradt. Ebben az időben még több osztályunk volt: „P” és „O” osztályunk is, de az abc sorrendjében a legvégső osztályok kereskedelmi jellegűek voltak.

A városi zenekarban való szerepléseimet a szakérettségi tanfolyamok egész ideje alatt folytattam. Óracserék útján a hangversenyeinket megelőző délutáni főpróbán is mindig részt tudtam venni. Egészen Szabó János megjelenéséig. Ő már ilyen cserét nem engedett meg, mert álláspontja szerint az megzavarja a tanulókat. Ezentúl tehát a főpróbákon hiányozni voltam kénytelen.

Szabó János – eltekintve attól, hogy néha kissé fontoskodó, kissé mereven pedáns volt – valójában jó kolléga volt. Egy alkalommal kihirdette, hogy szombaton este 8 órakor konferencia lesz. Kedvetlenül lepódtunk meg a szokatlan időpontú konferencián, mert úgy tartottuk, hogy emiatt szombat esténk elveszik. A dologhoz nagy sze-

meket meresztettünk, de nem szóltunk reá semmit. Szabó János csak élvezte megrökönyödésünket.

Amikor azonban szombat este – a helyzetbe már beletörődve – benyitottunk a tanári szobába, meglepődve láttuk, hogy a tanári asztal díszesen meg van terítve. Az asztalon válogatott sütek, sütemények légiója. Finom borok és egyéb italok. Bezzeg egyszerűen felderültek az arcok. Szabó János névnapját ülte. Természetesen rögtön kifejeztük jókívánságainkat s kórusban megéljeneztük. Éjfél utánig mulattunk. Az est több mint 1000 forintjába került szíves vendéglátónknak.

Szabó János ezután több ízben célzást tett rá, hogy jó lenne, ha e téren is utánoznánk példáját. Így történt, hogy egy páran követtük. Így én 1954. március 8-án ültem meg hasonlóképpen névnapomat. Az intézetben, „névnap konferencia” módjára. Szerényebb vendéglátást nyújtottam, mégis belekerült ez is több mint 350 forintomba. Én meghívtam a tanárok feleségeit, férjeit is.

A szakérettségisek további sorsa

Végzett szakérettségiseinknek a további, az egyetemen való működését is hivatalosan ellenőrizték. És a nyert tapasztalatokat igyekeztek visszafelé alkalmazni a következő szakérettségis gárda tanításának javítására. Az egyetemi tapasztalatok tehát visszahatottak a szakérettségire magára. Ez megmutatkozott például abban is, hogy bizonyos melléktárgyakat eltöröltek, viszont helyettük a matematika- és fizikaórák számát emelték.

A szakérettségis tanulókat csak viszonylag rövidebb ideig – általában mindössze egy-egy évig – tanítottam, de az azóta eltelt mintegy másfél évtized ellenére egyiknek-másiknak nevére, arcára még emlékszem. Van úgy, hogy csak a névre arc nélkül, van úgy, hogy fordítva. Időnként velük azóta találkoztam is. Meg is szólít néha némelyikük az utcán. De rendszeres érettségi találkozó nem alakult ki náluk.

A férfi szakérettségiseknek egy jelentős része elvégezte az egyetemet, műegyetemet, illetőleg főiskolát. Némelyik tehetségesebb, szorgalmasabb kitűnően is. Ám általában, különösen az első főiskolai években még megérezte a rövidebb idejű előképzés. A „szakérettségis” megjelölés a hallgatónál, de az életben is, nem volt éppen ajánlólevél. Idővel azonban e különbségek elmosódtak. A már említett „B” és még inkább az általam szintén tanított „A” osztályban volt néhány tehetséges tanítványom, akik később az egyetemen is jól beváltak. Sőt, a hír szerint az egyetemi előadónál előforduló egy-egy hibát is kijavítottak, illetőleg az előadott levezetés helyett célszerűbbet ajánlottak.

Voltak olyan szakérettségisek is, akik 1956-ban külföldre távoztak. Ott is helyezkedtek el a messze távolban. Így éppen az én „F” (földmérnöki) osztályom néhány jobb tanulója.

Az egyik évben tanulmányi kirándulás keretében a budapesti egyetem, illetőleg műegyetem több fakultását is meglátogattuk kettős célból: egyrészt érdeklődni a múlt évben végzett növendékeink főiskolai haladásáról, szóval az új tanuló gárdánk nevelésére vonatkozó, visszaható tapasztalatokat, irányelveket szerezni, másrészt „ízeltőt” adni jelenlegi tanulóinknak, hogy milyen élet vár majd rájuk a főiskolán. Én meglátogattam a műegyetemen a „tavalyi” „M”-építészmérnöki osztályunk növendékeit egy

rajz-órán, továbbá a tudományegyetemen a „tavalyi „N” gyógyszerész” osztályunk volt növendékeit egy kémiai gyakorló órán. Mindenütt érdeklődtem, hogy melyik volt tanulónk hogyan halad, és hol mutatkoznak nehézségek.

Később hallottam, hogy az „M” osztályból csak Csigó Kamillából lett építészmérnök. Három tanítványomból (köztük a második legjobb Fehér Ibolyából) a műegyetem félig való elvégzése után műszaki rajzoló lett, a többi lemorzsolódott. Majdnem mindig „női vonalon”. Így férjhez ment, és férje nem engedte továbbtanulni, vagy férjhez ment, gyereke lett, és az elvonta a további tanulmányoktól.

Meglátogattam később az „N” (gyógyszerészeti osztály volt tanulóit) a budapesti tudományegyetemen. Az egyetemen nyert későbbi értesüléseim szerint: ők részben beváltak, bár volt olyan is, akit „cédaság” miatt az egyetemről kizártak. Egy másiktól hallottam, hogy egy mérnöktől teherbe esett, és mikor az nem volt hajlandó elvenni őt, az egyetemen ezüstnitrátot vett be. Csak annyi ereje volt még, hogy a tanteremből a folyosó közepéig tudott menni és ott összerogyott. Rövidre rá meghalt. Órála vették a „IX-es kórterem” című magyar film tárgyát, amely jó darabig futott.

Az én „F” osztályom legjobb tanulóját tüdőgyulladással vitték kórházba. Nagy forróságot érzett. „Borzasztó” kiáltozta – „megég a tüdőm”. Sírt, még imádkozott is. Lepattogzott róla a materialista nevelés. Mindhiába, vagy két óra alatt kiszervenedett. Kivonultunk a kórházba és végignéztük, amikor a fémkoporsót leplombálták, majd a koporsót a halottas-kocsira tették. Mindnyájan kikísértük az állomásra, és ott vonatra rakva koporsóját elszállították falujába. Ottani temetésén háromtagú osztály-küldöttség vett részt.

A szakérettségi „humora”

A szakérettségin komoly munka folyt. De persze – mint mindenütt – itt is gyakran fordultak elő humoros esetek. Különösen a „női” évben. Egyet-kettőt megemlítek közülük:

Az egyik felvételi ajánlás így szólt: „N.N. elvtársnőnek anyja libapásztor, apja ismeretlen. Ő maga szép arcú, jó alakú, szilárd, szocialista meggyőződésű és az eszmék mellett bátor kiállású. Nagyon szereti a Szovjetuniót és Rákosi Mátyást. Nem vallásos.” Ennek a hatósági ajánlásnak szélére vörös írónnal oda volt írva három felkiáltójel és az, hogy: „okvetlenül felveendő”. Egy másik önéletrajzban többek között ez volt olvasható: „Apám az urak kutyája volt, akit az urak oldalba rúgtak”.

A szakérettségi vezetők – különösen eleinte – gyakran használtak indulataik levezetésére „teológiai kifejezéseket”. Egyszer ezt szóvá is tettem oly formában, hogy a szakérettségin annyi egyházi kifejezést használnak, a szenteket annyira emlegetik, hogy az egy teológiai akadémiának is dicséretére válna! Ott sem lehet több ilyen kifejezést hallani, habár itt nem istenes értelemben, hanem szitkozódásként hangzanak el. De gyakori a „teológiai-biológiai” nyelvkeverék használata is”. Később – több ilyenfajta figyelmeztetés után – felhagytak ezzel a „stílussal”.

Egy alkalommal tanúja voltam a következő jelenetnek: Egy tanulót, akiről az a hír járt, hogy templomba ment, az igazgató a következően dorgálta meg: „Hallja elvtárs! Hogy tehetett ilyen. Hát nem tudja, hogy a marxizmus és a vallás kibékíthetetlen ellentétben állnak egymással? Lenin szerint a vallás ópium, amellyel a papok elmaszla-

gosítják az embereket, hogy őket az uralkodó osztály engedelmes birkáivá tegyék!” A megdorgált tanuló így védekezett: „Igazgató elvtárs! Nem vallásosságból mentem a templomba, hanem azért, mert megláttam egy csinos nőt, aki megtetszett, és akit meg akartam kaparintani. A nő bement a templomba, hát én is utána mentem.” Igazgató: „Hát ez már egészen más eset. Ez érthető egy olyan csinos fiatallemnél, mint maga. Ezt most az egyszer elfogadom mentségére, máskor azonban találjon magának erre jobb helyet, mint a templom. Esetleg várja meg a templom előtt, míg onnan a nő kijön. Nos, és aztán sikerült-e végül is megismerkednie vele és célt érnie?” Tanuló: „Teljes mértékben.” Igazgató: „No, akkor gratulálok is. Minden rendben van, elmehet.”

Magyarázom a tanuló elvtársnőnek, hogy a Párizsban őrzött normál méter 90%-a platinából és 10%-a iridumból készült. A következő órán egy elvtársnő így felelt: „A hosszúság mérésére szolgál a méterrúd. A méterrudak platinából és iridumból készülnek.” Itt félbeszakítom: „Hová gondol elvtársnő? Csak a párizsi méter-minta készült ezekből az anyagokból, mert ezeknek az anyagoknak ötvözete igen kemény és nehezen kopik. Egyébként mindkét fém igen drága. A platina ötször drágább az aragnál, az iridium pedig még ennél is sokszorosán drágább. A közönséges méterrudakat acélból vagy fából készítik. Tehát csak egyetlen méterrúd készült a drága anyagokból: az alapméter-minta-rúd, amely Párizs közelében, a városon kívüli egyik magaslaton, egy villában van elhelyezve.” Ekkor egy másik elvtársnő jelentkezik szólásra, és mikor megkérdezem, hogy mit akar mondani, a következő kérdést teszi fel: „Tanár elvtárs, és őrzí a drága méterrudat valami csősz?”

Előttem forgott a kísérletező asztalon az „aeolipil”, azaz a „gőzvető” készülék, és közben megemlítettem, hogy a készülék Heron találmánya még az ókorból. Hol élt ez a Heron? Hát az akkori késő hellenisztikus kultúra középpontjában: Alexandriában, amely város ma Egyiptomhoz tartozik, annak egy kikötővárosa. A teremben – az átel- lenes falon – éppen a Földközi tenger környékét ábrázoló térkép függött. Eszembe öt- lött, hogy az osztály: a „G” földrajzi osztály, vagyis az előadásomat hallgató elvtársnők földrajz tanárok akarnak lenni. Ezért odamentem a térképhez és megmutattam rajta Alexandriát. Hozzáfűztem, hogy ez a város a nevét Alexandertől kapta, az ókori nagy hódító hadvezérről, akit a magyar történetírók Nagy Sándor néven szoktak emlegetni, lévén a Sándor név a görög Alexander névnek magyaros alakja (Alexander – Xander - Sándor). A legközelebbi órán felel az egyik elvtársnő a Heron-féle aeolipilről. Megkér- deztem tőle, hogy hol élt ez a Heron? A válasz: „A város nevére nem emlékszem, de ott élt valami Nagy János...” Hüledeztem, de azután kapcsoltam: „Talán Nagy Sán- dorra gondol?” „Igen” – felelte – „a keresztnévére nem emlékszem pontosan, de a csa- ládi neve Nagy volt.”

A szakérettségis kurzusok vége

Már 1954-ben megszüntettek elég sok szakérettségít – köztük a mienket is. Utána szerte az országban csak igen kevés szakérettségis tanfolyam működött, de ezek is már csak egy-két évig. Mert – így szólt az indoklás – a szakérettségis tanfolyam csak ideiglenes intézmény volt. Gyorstalpaló eszköz. Kárpótlásul azoknak, akik osztály- helyzetüknél, szegényes anyagi körülményeiknél fogva nem tudtak magasabb fokú

tanulmányokat végezni. De most már az említett osztályok hátrányos helyzete e vonatkozásban az eddigi szakérettségis tanfolyamok működése útján megszűnt. Megtörtént kárpótlásuk. Tehát a hivatalos álláspont szerint ilyen intézményre tovább nincs szükség. A hiányos végzettséget ezentúl is lehet felnőtt korban pótolni az iskolában, de már csak az ún. „Felnőtt Dolgozók Gimnáziumában”, amelyben a felnőttek a napi munkájuk elvégzése után, az esti órákban tanulnak.

Eljutottunk tehát ahhoz az időponthoz, amikor vége lett a megélhetésünket nyújtó, alapul szolgáló intézménynek. Megvallom, bizonyos nyugtalanság fogott el bennünket: leginkább ahhoz hasonlítható érzés, mint amikor az ember egy jéghegyen ül és a jéghegy a lábai alatt elolvad. De a felsőbb tanügyi hatóságok nem hagytak el bennünket. Megjelent a szakérettségin Horváth István megyei oktatási vezető. Konferenciát tartott. Ezen egy gépelt ívről elismerő, dicsérő megállapításokat olvasott fel a szakérettségi volt működéséről. Majd kijelentette, hogy az oktatási osztály a megszűnő szakérettségi volt tanárait el fogja helyezni. Őket nem érheti károsodás. Nem büntetésből voltak a szakérettségire helyezve, hanem oda – éppen ellenkezőleg – a legkiválóbb tanárokból voltak kiválogatva mintegy kitüntetésképpen. Felszólított bennünket, hogy mindegyikünk nyilatkozzék, hogy melyik iskolához akar kerülni. Választhatunk, és azt, aki most ezen a helyen tanít, majd oda teszik, ahol éppen hely van.

Én a felhívásra a Széchenyi Gimnáziumot választottam, ahol azelőtt hosszú időn át működtem. A szakérettségin való működésem alatt ott működött fizikai tanárt elhelyezték máshová, hogy helyemet vissza tudják adni. A következmények később azt mutatták, hogy jobb lett volna, ha más iskolát, valamelyik leányiskolát választottam volna, mert a szakérettségin fegyelmezni nem kellett. Ettől ott elszoktam, és úgy mondhatom, még ügyetlenebb voltam, mint azelőtt. Pedig nagy szükség volt arra, mert a Széchenyi gimnázium a közben eltelt hét évi forrongásos idő után is igen racionálisan tanulókat mondott növendékeinek. A leánygimnáziumok ehhez képest ilyen vonatkozásban valóságos oázisok voltak.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

OSVÁTH ÁDÁM

Németh Ildikó – Dominkovits Péter:
Forradalmak sodrában.
Sopron, 2014.

A Tanácsköztársaság Sopronban és Sopron vármegyében a kortársak szemével (1920-1921). Összeállította, bevezette, jegyzetelte: Dominkovits Péter – Németh Ildikó. Sopron, 2014.

A Nagy Háború kitörésének századik évfordulója alkalmából számos könyv és forráskiadvány jelent meg, új szempontból bemutatva a háború eseményeit, hatásait a történelemre. A Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára egy bátor lépéssel azonban úgy döntött, hogy egy, a világháborút követő, Magyarország arcát, politikáját jelentősen befolyásoló rendszerről ad ki forráskiadványt, elébe menve az évfordulónak, amely csak öt év múlva lesz esedékes.

A forráskiadványt értő kezekkel Dominkovits Péter és Németh Ildikó állította össze, és ők jegyzik a rövid bevezető tanulmányokat is. Elsőként Németh Ildikó főlevéltáros röviden ismerteti a kiadvány születésének történetét (7–13 o.). A magyarországi Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei bukása után, 1919 decemberében megalakult a Belügyminisztérium (BM) utasítására a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság, azzal a céllal, hogy a hatóságok, közintézmények, testületek, törvényhatóságok működésének adatait összegyűjtsék a „dicsőséges” 133 nap alatt. A BM Csánki Dezsőt, a Magyar Országos Levéltár (MOL) főigazgatóját jelölte ki a feladatra, aki az alintézeteknek továbbította a kérést. Sopronban Házi Jenő soproni főlevéltárost utasították, hogy az adott iratokat gyűjtse össze, majd továbbítsa őket a MOL-ba. A Bizottság célul tűzte ki, hogy a bukott rendszer jobb megértése érdekében ne csak adatokat, hanem személyes hangvétellű írásokat, jelentéseket is gyűjtsenek a korszakról. Németh Ildikó tanulmányában kitér Házi személyének szerepére, munkájának pontosságára, azonban kritikusan megfogalmazza, hogy a gyűjtés nem sikerült – nem sikerülhetett teljes mértékben. A szerző itt óvatosan fogalmazva felveti, hogy az egyes helyekről kért adatokat, mint például az evangélikus egyházét, Házi a gyűjtőmunka során nem tudta beszerezni, azonban a miérteket további kutatási lehetőségként ajánlja. Szintén további kutatást igényel annak magyarázata, hogy az összegyűjtött anyagot miért nem továbbították a MOL-ba, miért maradt Sopronban.

Dominkovits Péter levéltárigazgató bevezető tanulmánya merőben más szempontból mutatja be a forráskiadványt. A szerző néhány példán keresztül olyan életeket, karriereket mutat be, amelyeket megváltoztatott az időszakos kommunista rezsim. Rövid historiográfiai kitérőt tesz a Tanácsköztársaság (újra-)értelmezéséről: véleménye szerint „Szélesebb történeti kontextusba ágyazva a proletárdiktatúra a világ-

háborús vereséget követő gazdasági, politikai és társadalmi válságra adott egyik alternatív válaszként is értelmezhető...” (17. o.).

Dominkovits Péter tanulmányában kiemeli Környei Attilának a Tanácsköztársaság soproni vonatkozásairól szóló tanulmányait, amelyeket az elkövetkezendő kutatások kiindulási alapjaként említ. Bemutatja azokat a területeket is, melyeket egyelőre kevéssé ismer a soproni történetírás, arra buzdítva az olvasót valamint a szakmát, hogy olyan kérdéseket kutasson, mint a Tanácsköztársaság utáni megtorlás és konszolidáció; vagy a városi és vármegyei közszolgák magatartása és annak igazolása a 133 nap után. A tanulmány utolsó negyedében a levéltár korabeli állapotáról és munkájába, valamint annak személyi vonatkozásaiba nyújt izgalmas betekintést.

A tanulmányokat követi a források közlése. Két nagy csoportra oszthatjuk ezeket a forrásokat, amit maga a könyv is megtesz. Az első az Ügyviteli iratok (25–46. o.), amely azon iratokat gyűjti össze, melyeket a levéltár kapott, így a BM körrendeletét az adatgyűjtésről; de itt található Csánki levelét is a levéltárhoz; továbbá Házi leveleit, melyben felkéri az egyes intézeteket, vezetőket az adatszolgáltatásra, valamint jelentését a Bizottsághoz a gyűjtés megkezdéséről.

A források másik nagy csoportját azok a jelentések teszik ki, melyeket a Bizottság kérésére Házi Jenő nagy gonddal gyűjtött össze és rendezett (47–156. o.). A kiadvány ezeket nyolc csoportra osztva mutatja be, betekintést adva, hogyan látták, hogyan láttatták a kortársak ezt az időszakot. Csoportokra bontva találhat az olvasó az alábbi tematika szerint rendezett jelentéseket: Hadügy; Gazdaság, pénzügy, magánvállalati szféra; Államigazgatás helyi intézményi – Posta és távírda; Igazságszolgáltatás, büntetés-végrehajtás; Vallásügy, egyházi élet; Közoktatás- és művelődésügy; Egészségügy; Közellátás – közlelemzés. A forrásokat úgy válogatták össze, hogy koherens egész alkossanak. A szövegközlés pontos, a szükséges helyeken lábjegyzetek segítik a megértést. Így összességében kialakul az olvasóban egy olyan kép, amely tükrözi azt az állapotot, ahogyan azt a kor emberei, intézményei be akarták mutatni. Természetesen mint minden forrást, úgy ezeket is megfelelő kritikával kell olvasnunk, hiszen, amint az emlékezésekben általában, itt is bőséggel fordul elő a történetek utólagos szépítése.

A források közkinccsé tétele mellett a szerzők munkáját és elhivatottságát különösen dicséri a forráskiadvány végén található szakirodalom (157–162. o.), amely – mint azt Dominkovits Péter is kiemeli tanulmányában –, nem csupán arra szolgál, hogy bemutassa a szerzők által használt bibliográfiát, de a témával foglalkozni kívánó kutatóknak is segítséget, támpontokat ad az eljövendő kutatásokhoz.

A Dominkovits Péter és Németh Ildikó gondozásában megjelent forráskiadvány a maga nemében unikális, hiánypótló jellegű munka, amely mögött jelentős és kitűnő minőségű szakmai munka áll. A célt, melyet kitűztek, a kiadvány elérte, hiszen olyan gyűjtemény jött létre, amely magában foglalja a legfontosabb beszámolókat Sopron városnak a korban betöltött szerepéről, annak intézményeiről, vállalkozásairól, testületeiről. A kötet nagyban hozzásegítheti a szakmát ahhoz, hogy az öt év múlva esedékes századik évfordulóra olyan munkák, tanulmányok születhessenek meg, amelyek pontosíthatják, esetleg újraértelmezhetik a korszakról alkotott tudásunkat.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Alpár Tibor faipari mérnök, egyetemi docens, dékán, NyME Simonyi Károly Műszaki, Faanyagtudományi és Művészeti Kar, 9400 Sopron, Bajcsy-Zs. E. u. 4., tibor.alpar@skk.nyme.hu

Baranyai Lenke ny. középiskolai tanár, 9400 Sopron, Vasvári Pál u. 3., lenkebaranyai@gmail.com

Deák Ernő történész, a Bécsi Napló főszerkesztője, A-1011 Wien, Postfach 358., becsi-naplo@aon.at

Dér Zoltán tanár (1897–1994)

Egyed Krisztián turizmus szakközgazdász, adjunktus, NyME Közgazdaságtudományi Kar,

9400 Sopron, Erzsébet u. 9. egyedk@ktk.nyme.hu

Gráberné Bősze Klára ny. könyvtáros, graber.janosne@gmail.com

Horváth-Saródi Edina közgazdász, 9400 Sopron, Cserfa u. 17.

kergelepkecske@gmail.com

Jakatics Árpád nyugalmazott tanár, Szolnok, ajakatics@gmail.com

Jereb László villamosmérnök, egyetemi tanár, a NyME Faipari Mérnöki Kar volt dékánja, 9400 Sopron, Bajcsy-Zs. E. u. 4., jereb@inf.nyme.hu

Kovács Tamás közgazdász, adjunktus, NyME Közgazdaságtudományi Kar, Sopron, Erzsébet u. 9., kovacst@ktk.nyme.hu

Mándli Nikolett közgazdász, 9400 Sopron, Töpler Kálmán u. 27/a, nikolett.papa@gmail.com

Molnár Sándor faipari mérnök, egyetemi tanár, a NyME Faipari Mérnöki Kar volt dékánja, sandor.molnar@skk.nyme.hu

Must Katalin PhD-hallgató, NyME Közgazdaságtudományi Kar, Sopron, Erzsébet u. 9., must.katalin@gmail.com

Osváth Ádám történész, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68., zaphirusz@hotmail.com

Perkovátz Tamás, a Soproni Városszépítő Egyesület alelnöke, 9400 Sopron, Széchenyi tér 12, tamas@perkovatz.hu

Sütő Teréz jogász, idősügyi és szociálpolitikai szakértő, az Idősek Európai Háza Alapítvány elnöke, suto_@t-online.hu